

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLER ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**GÜNÜNÜMÜZ AFGANİSTAN MEDRESELERİNDE DİN EĞİTİMİ
- EBU SÜLEYMAN MEDRESESİ (DÂRÜ'L-ULÛM-İ EBU
SÜLEYMAN) ÖRNEĞİ -**

(YÜSEK LİSANS TEZİ)

Naqibullah HAİDARİ

BURSA -2016

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLER ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**GÜNÜNÜMÜZ AFGANİSTAN MEDRESELERİNDE DİN EĞİTİMİ
- EBU SÜLEYMAN MEDRESESİ (DÂRÜ'L-ULÛM-İ EBU
SÜLEYMAN) ÖRNEĞİ -**

(YÜSEK LİSANS TEZİ)

Naqibullah HAİDARİ

Danışman:

Prof. Dr. Mehmet Akif KILAVUZ

BURSA -2016

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı'nda 701321028 numaralı Naqibullah HAİDARY, hazırladığı “**Günününüz Afganistan Medreselerinde Din Eğitimi, Ebu Süleyman Medresesi (Dârü’l-Ulûm-i Ebu Süleyman) Örneği**” konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 17./06/2016 günü 08.00 - 12.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan “”cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Prof. Dr. M. AKİF KILAVUZ

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İslam MUSAFAEV

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet SANVER

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

17./06/2016

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 17/06/2016

Tez Başlığı: “Günününüz Afganistan Medreselerinde Din Eğitimi, Ebu Süleyman Medresesi (Dârü’l-Ulûm-i Ebu Süleyman) Örneği”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 129 sayfalık kısmına ilişkin, 17/06/2016 tarihinde şahsım tarafından ..... adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % ..... tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

17/06/2016

Adı Soyadı: Naqibullah HAİDARİ

Öğrenci No: 701321028

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

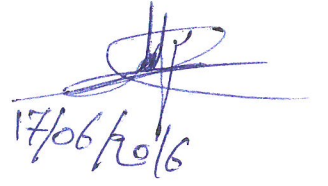
Programı: Yüksek Lisans

Statüsü:

Y.Lisans

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Gününüz Afganistan Medreselerinde Din Eğitimi, Ebu Süleyman Medresesi (Dârü’l-Ulûm-i Ebu Süleyman) Örneği**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

17/06/2016

Adı Soyadı: Naqibullah HAİDARİ

Öğrenci No: 701321028

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Dilimleri

Programı: Yüksek Lisans

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Adı ve Soyadı : Naqibullah HAİDARİ

Üniversite : Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler

Anabilim dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Bilim Dalı : Din eğitimi

Tezin : Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı : xii+102

Mezuniyet Tarihi : .../.../2016

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet Akif Kılavuz

GÜNÜNÜMÜZ AFGANİSTAN MEDRESELERİNDE DİN EĞİTİMİ, EBU SÜLEYMAN MEDRESESİ (DÂRÜ'İ-ULÛM-İ EBU SÜLEYMAN) ÖRNEĞİ

Bir İslam ülkesi olan Afganistan'da, İslamî ilimlerin öğretimi tarih boyunca çok önemli yer tutmaktadır. Günümüzde de Afganistan medreselerinde İslamî ilimlerin öğrenilmesi ve öğretilmesi konusunda, Afganistan halkı ve devlet tarafından büyük bir çaba harcanmaktadır. Devlet tarafından kurulan dinî medreselerin ve okulların yanı sıra Afganistan halkı tarafından kurulan medreselerde de İslamî ilimler okutulmaktadır.

Afganistan'da dinî eğitim kurumları, yaygın ve örgün olmak üzere ikiye ayrılır. Yaygın dinî eğitim veren kurumlar, halk tarafından sosyal dayanışma yoluyla açılan ve finanse edilen Kur'an kursları, medreseler ve camilerdir. Örgün dinî eğitim kurumları ise, Maarif bakanlığına bağlı olan medreseler ve dârü'l-hüffazlardır. Yükseköğretim Bakanlığına bağlı ise şeriat fakülteleri ve diğer fakültelerde okutulan Sekafet-i İslâmî (din kültürü ve ahlak bilgisi) dersleridir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Medrese, İslamî İlimler, Eğitim, Okul

ABSTRACT

Name and Surname: Naqibullah HAIDARI
University: Uludag University
Institute: Social Sciences
Department: Philosophy and Religious Studies
Field: Religious Education
Thesis: Master's Thesis
Number of Pages: xii+102
Date of Graduation: ....../...../2016
Thesis Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Akif KILAVUZ

NOWADAYS RELIGIOUS EDUCATION IN AFGHANISTAN'S MADRASSAS, AS EXAMPLE (EBU SÜLEYMAN MEDRESESI "DÂRÜ'L- ULÛM-İ EBU SÜLEYMAN")

As an Islamic country, in Afghanistan teaching of Islamic sciences has been being so important throughout the history. Nowadays, in Afghanistan's Madrassas for the teaching and learning of Islamic sciences, the government and people of Afghanistan are spending great effort. The Islamic sciences are taught in Madrassas established by the government as well as in Madrassas which are founded by the people.

In Afghanistan the religious educational institutions are divided into formal and informal. Informal religious educational institutions which provide religious educations are Quran courses, huge Madrassas and Mosques which are funded and established through social solidarity by the public. The formal religious educational institutions are some great Madrassas and Darulhefaz which are depended to Ministry of Education. Sharia faculty and other faculties in which theology lessons are taught are depended to Ministry of Higher Education.

Keywords: Afghanistan, Madrassa, Islamic Sciences, Education, School

ÖNSÖZ

Afganistan, Asya kıtasında yer alan ülkelerden biridir. Bu ülkede Peştunlar, Tacikler, Özbekler, Türkmenler, Hezareler vs. olmak üzere pek çok etnik gruplar yaşamaktadır. Yakın tarihe baktığımız zaman Rus işgali, Taliban dönemi veya Amerikan istilası gibi olaylardan ötürü ülke farklı yönlerden, en başta da eğitim ve öğretim bakımından zarar görmüştür. Bunun için halk zaman zaman zarurî dinî bilgilerini, camii ve medreselerden öğrenmiştir.

Günümüzde Afganistan’da en fazla bütçe, eğitim ve öğretime ayrılmaktadır. İç savaşlardan dolayı ‘Afganistan’ın eğitim ve öğretimi’ özellikle çağdaş eğitim ve öğretim seviyesi çok düşüktür. Bunun için, şimdilerde Maarif Bakanlığınca oluşturulmaya çalışılan eğitim ve öğretim programlarında köklü reformlar ve değişiklikler yapılmaktadır. Afganistan tarihinde daha önce hiçbir zaman eğitim ve öğretimde böylesi reformlar görülmemiştir.

Biz bu çalışmamızla Afganistan’ın tarihi, sosyal, kültürel, ekonomik ve dinî yapısının fotoğrafını çekmeye çalıştık. Çalışmamız “Giriş” ve üç bölümden’ sonuç ve eklerden oluşmaktadır. Birinci bölümde Afganistan’ın sosyal ve kültürel yapısına değinilmiştir. İkinci bölümünde Afganistan’da din eğitiminin geçmişini İslam öncesi ve sonrasını, medreselerdeki din eğitimi ele alınmıştır. Üçüncü bölümünde ise Ebu Süleyman medresesinin tarihi, kuruluşu, akademik kadrosu, ders sistemi ve yöntemleri ile birlikte ders müfredatı ve programları incelenmiştir.

Bu vesileyle tezi hazırlarken benden yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Akif KILAVUZ’a sonsuz teşekkür ve şükranlarımı sunarım. Ayrıca araştırma sırasında kıymetli görüşlerine başvurduğum ve manevi yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen, Ebu Süleyman Jevzjanî medresesinin hocalarına da teşekkürlerimi sunarım.

Naqibullah Haidarî

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
Tablolar	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	2
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	3
ARAŞTIRMANIN SINIRLARI	3
ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. TARİHTEN GÜNÜMÜZE AFGANİSTAN, İSLAM'IN YAYILIŞI VE İSLAMÎ İLİMLERİN ÖĞRETİMİ ...	5
1.1. Afganistan'a Kısa Bir Bakış.....	5
1.1.1. Tarihi Durum	5
1.1.2. Coğrafi konumu	10
1.1.3. Nüfusu	11
1.1.4. Ekonomik Durumu	12
1.1.5. Dinî Yapı	13
1.1.6. Sosyal-Kültürel Yapısı	14
1.1.7. Etnik yapısı	14
İKİNCİ BÖLÜM.....	17
1. Afganistan'da Din Eğitimi Öğretiminin Kısaca Tarihçesi.....	17
2. Afganistan'da Eğitim Sisteminin Tarihsel Gelişimi	21
2.1. İslamiyet Öncesi Eğitim	21
2.2. İslamiyet Sonrası Eğitim	22
3. Afganistan'ın Kuruluşundan Cumhuriyet Rejimine Kadar Eğitim (1747-1973)	23
4. Afganistan'da 1973-1992 Yılları Arasında Eğitim.....	26
5. Afganistan'da 1992'den Bugüne Dek Eğitim	28
6. Eğitim Kurumlarına Genel Bir Bakış.....	30
6.1. Maarif Bakanlığı	30
6.2. Temel İlkeler Doğrultusunda Uygulanan Eğitimin Hedefleri ve Kazanımları	32
6.3. Vezaret-i İrşâd-ı Hac ve Evkaf (Hac ve Vakıflar Bakanlığı) ve Din Eğitimindeki Rolü	33
6.4. Yükseköğretim Bakanlığı	33
6.5. Yüksek Öğretimde Din Eğitimi Kurumları	35

6.5.1. İlahiyat (Şeriat) Fakültelerinde Din Eğitimi.....	36
6.5.2. Diğer Fakültelerde Din Eğitimi	37
6.6. Günümüzde Afganistan Din Eğitimi ve Eğitim Sistemine Bir Bakış	38
6.6.1. Örgün Eğitim	38
6.6.2. Okullar.....	39
6.6.2.1. Devlet Okulları (Resmî Okullar)	39
6.6.2.2. İlköğretim okulları.....	39
6.6.2.3. Ortaokullar	40
6.6.2.4. Liseler.....	40
6.6.3. Medreseler.....	40
6.6.3.1. Medreselerin Genel Hedefleri.....	41
6.6.3.2. Dârü'l -Huffaz Resmi Medreseler	41
6.6.3.3. Dârü'l-Ulum Medreseleri.....	45
6.6.3.4. Dârü'l-Ulum Meslek Yüksek Okulları	48
6.6.3.5. Dârü'l-Muallimin Yüksek Okulları.....	52
6.6.4. Yaygın Eğitim	52
6.6.5. Günümüzde Gayrı Resmî Din Eğitimi Merkezleri	53
6.6.5.1. Medreseler	53
6.6.5.2. Klasik Medreseler	56
6.6.5.2.1. Klasik Medreselerin Olumlu Tarafı.....	57
6.6.5.2.2. Olumsuz Tarafı	57
6.6.5.3. Resmî Olmayan Dârü'l-Huffazlar	59
6.6.5.4. Mescidler (Camiler)	59
6.6.5.5. Halk Eğitim Kurslarında ve Özel Kurslarda Verilen Eğitim ve Din Eğitimi	62
6.6.5.6. Sevad Âmûzî (Halk Eğitim Kursu)	63
6.6.5.7. Ailede Din Eğitimi.....	64
6.6.5.8. Evlerde Din Öğretimi (Molla-i Hanegi).....	65
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	66
1. Ebu Süleyman Jevzjanî'nin Hayatı	66
2. Ebu Süleyman Jevzjanî Dârü'l-Ulûmunun Kuruluşu	67
2.1. Birinci Sınıf Din Eğitim Müfredatı.....	70
2.2. İkinci Sınıf Din Eğitim Müfredatı	71
2.3. Üçüncü Sınıf Din Eğitim Müfredatı	73
2.4. Dördüncü Sınıf Din Eğitim Müfredatı	74
2.5. Beşinci Sınıfın Din Eğitim Müfredatı	74
2.6. Altıncı Sınıfın Din Eğitim Müfredatı	74

2.7. Yedinci Sınıf Din Eğitim Müfredatı	75
2.7.1. Yedinci Sınıf Kur'an-ı Kerim Dersi.....	76
2.7.2. Yedinci Sınıf Hadis Dersi.....	76
2.7.3. Yedinci Sınıf İslam Âdâbı Dersi	77
2.1.8. Sekizinci Sınıf Din Eğitim Müfredatı	78
2.8.1. Sekizinci Sınıf Hadis Dersi.....	79
2.8.2. Sekizinci Sınıf İslam	80
2.9. Dokuzuncu Sınıf Din Eğitim Müfredatı	81
2.9.1. Dokuzuncu Sınıf Dinî Dersi	81
2.10. Onuncu Sınıf Din Eğitim Müfredatı	82
2.11. On Birinci Sınıf Din Eğitim Müfredatı	83
2.12. On İkinci Sınıf Din Eğitim Müfredatı	83
2.13. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 13. Sınıf İkinci Dönemde	84
SONUÇ	96

Tablolar

Tablo 1. Dârü'l-huffaz Medreselerinin (Lise) 10. sınıf Haftalık Ders Programı	42
Tablo 2. Dârü'l-huffaz Medreselerinin (Lise) 11. Sınıf Haftalık Ders Programı.....	43
Tablo 3. Dârü'l huffaz Medreselerinin (Lise) 12. Sınıf Haftalık Ders Programı.....	44
Tablo 4. Dârü'l-ulûm Liselerinin 10. Sınıf Haftalık Ders Programı.....	46
Tablo 5. Dârü'l-ulûm Liselerinin 11. Sınıf Haftalık Ders Programı.....	47
Tablo 6. Dârü'l-ulûm Liselerinin 12. Sınıf Haftalık Ders Programı.....	47
Tablo 7. Dârü'l-ulûm Meslek Yüksek Okullarının 13. Sınıf Birinci Dönem Ders Programı	49
Tablo 8. Dârü'l-ulum Meslek Yüksek Okullarının 13. Sınıf İkinci Dönem Ders Programı	50
Tablo 9. Dârü'l-ulum Meslek Yüksek Okullarının 14. Sınıf Birinci Dönem Ders Programı	50
Tablo 10. Dârü'l-ulum Meslek Yüksek Okullarının 14. Sınıf İkinci Dönem Ders Programı	51
Tablo 11. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 7. sınıf ders programı.....	86
Tablo 12. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 8. sınıf ders programı.....	87
Tablo 13. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 9. sınıf ders programı.....	88
Tablo 14. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 10. sınıf ders programı.....	89
Tablo 15. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 11. sınıf ders programı.....	90
Tablo 16. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 12. sınıf ders programı.....	91
Tablo 17. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 12. sınıf ilk dönem ders programı	92
Tablo 18. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 13. sınıf ikinci dönem ders programı	92
Tablo 19. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 14. sınıf ilk dönem ders programı	93
Tablo 20. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 14. sınıf ilk dönem ders programı	94

KISALTMALAR

A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
a. g. e.	: Adı Geçen Eser
B.M.	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
GSYİH	: Gayrisafi yurt içi hâsıla
H.	: Hicri
Hız.	: Hazreti
ISAF.	:International Security Assistance Force (Uluslararası Güvenlik Destek Gücü)
ISI.	:Inter-Services Intelligence (Pakistan İstihbarat Servisi)
M. Ö.	: Milattan Önce
M. S.	: Milattan Sonra
S.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahü Aleyhi Vesselam
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve Benzeri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Afganistan, nüfusunun %99'u müslüman olan bir Asya ülkesidir. Gelenek ve modernite arasında sıkışan Afganistan için eski tip medreselerde din eğitim/öğretiminin kendini yenileyememesi, en öncelikli sorunlarından biridir. İslam ülkelerinin birçoğunda medrese eğitimi, küreselleşmenin istilasına karşı direnememiş, yeni gelişmelere uyum sağlayamamıştır. Böylesi ulvi bir amaç uğrunda, sorunların tespit edilmesinin bir nebze de olsa iyileştirmeye hizmet edeceği inancımız, temel motivasyonumuz olmuştur. Dolayısıyla çalışmamızın sorunlarımızla yüzleşmeye vesile olmasını umut ediyorum.

Çalışmamızın konusunu, “Günümüz Afganistan Medreselerinde Din Eğitimi, Ebu Süleyman Medresesi (Dârü'l-ulûm-i Ebu Süleyman) Örneği” şeklinde sınırlandırdık.

Afganistan'da dinî eğitim ve öğretim tarihindeki en önemli değişim ve gelişim, Timurlular döneminde Herat'ta olmuştur. Timurlular Herat'ta birçok medrese yaptırmışlardır. Bu medreselerin en büyüğü ve en meşhuru Herat Gevher Şad Begüm medresesidir. Gevher Şad Begüm medresesinde dinî ilimlerin yanında edebiyat, musiki, felsefe, mantık, geometri ve matematik gibi ilimler de tedris edilmiştir.

Afganistan uzun yıllar boyunca kendine özgü medreselerinde dinî eğitimi sürdürüyordu. Böylece Belh, Herat ve Gazne Şehirleri İslam âlimlerinin uğrak yeri mesabesindeydi. Son asırlarda ilim ve irfan merkezi olan Buhara, Semerkant ve Orta Asya'nın diğer büyük şehirleri Ruslar tarafından işgal edildikten sonra Afganistan'daki ilim merkezleri eski ilmi fonksiyonlarını kaybetmiştir. Bundan sonra, Hindistan'ın büyük şehirleri özellikle de başkenti olan Delhi, dinî medreselerin ilham kaynağı olmuştur. Afganistan'daki bugünkü medreseler, Hindistan'da 1867'de kurulan ünlü Deobandi Medresesi'nin yolunu takip etmeye başlamıştır. Deobandi Medresesi'nde, dönemin ünlü bir din âlimi olan Molla Nizameddin'in oluşturduğu ve Ders-i Nizami adıyla bilinen bir müfredat uygulanmaktadır. Afganistan Ehlî Sünnete mensup tüm medreseler, Ders-i Nizami müfredatını okutmaktadır.¹

¹ Nasiruddin Mazhari, “Günümüz Afganistan Medreselerinde Din Eğitimi”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 5.

Afganistan'da medreselerin ilmî ve fikrî açıdan çok parlak bir geçmişi vardır. İlk Dârü'l-ulum Medresesi 1892 yılında Abdurrahman Han tarafından kurulan Dârü'l-ulum-i Arabiya'yı Kabul ile başlamıştır. 1964 yılında Dârü'l-ulum-i Ebu Hanife adlı ikincisi de eklenmiştir. Günümüzde ise 100'e yakın Dârü'l-ulum medreseleri bulunmaktadır. Bu medreselerde adı geçen klasik din kitaplarıyla birlikte, İngilizce, matematik, beden eğitimi, sosyoloji, fen bilimleri vs. dersler de mevcuttur.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Din bir toplumun ahlakını, tarihini, siyasi, sosyal ve kültürel yapısını etkileyen ve yönlendiren önemli bir faktördür. Afganistan'da etnik yapısı itibari ile çeşitli milletler bir arada yaşamaktadır. Toplumun ortak noktasını ise büyük ölçüde din teşkil etmektedir.

Toplum kültürünün eğitim çağındaki genç kuşaklara aktarılması, kültürün korunmasını sağladığı gibi devamlılığına da katkı sağlar. Kültürün temel ve manevi unsurlarından birisi de dindir. Din, kültürü besleyen, koruyan ve geliştiren bir değer olduğu kadar; kültürün gelişim ve yenileşmesinde engelleyici bir faktör de olabilir. Bunun için dinin doğru öğrenilip, yaşanması gerekir. Bu bağlamda din eğitiminin incelenmesi, kültürün korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasında en önemli unsurdur. Böylece din, bir üst değer olarak doğru anlaşılıp doğru anlatılabilir. Bu da ancak eğitim-öğretimle gerçekleştirilebilir.

Son asırlarda ilim ve irfan merkezi olan Buhara, Semerkant ve Orta Asya'nın diğer büyük şehirleri Ruslar tarafından işgal edildikten sonra Afganistan'daki ilim merkezleri eski ilmi fonksiyonlarını kaybetmiştir. Söz konusu medreselerde fonksiyonel olarak eğitim sistemini değerlendirdiğimizde, başta dinî nedenler olmak üzere, sosyal, kültürel ve ekonomik sebeplerle yapısal düzenlemedeki başarının gösterilemediği anlaşılmaktadır.

Medreselerimizin eski fonksiyonlarını kazanabilmesi, bu eğitim kurumlarında yeniden İbn Rüşterin, Ebu Hanifelerin, İbn Sinaların, Farabilerin, İmam-ı Şafilerin yetişebilmesi için bu kurumlara yönelik bir takım ıslah çalışmalarına ihtiyaç vardır.

Geleneksel dini bilgiyi yaşadığımız çağın gereklilikleri doğrultusunda sunabilen

bir eğitim-öğretim sisteminin geliştirilmesi ciddi bir ihtiyaçtır. İşte bu yüzden, Afganistan'daki dini medreselerde, özel olarak Ebu Süleyman Medresesinde okutulan ders müfredatı ve bu medreselerde hâkim olan düşünce sistemi üzerinde eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılarak görülen eksikliklerin giderilmesi için bu çalışmamızın önem arz edeceği ve katkıda bulunacağını umuyoruz.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamızın isminden de anlaşılacağı üzere, Afganistan din eğitiminin geçmişten günümüze kendine özgü özellikleri, din eğitiminin tarihî gelişimi, günümüz Afganistan'ında üniversite, medrese ve okullarda nasıl bir metot izlenmekte olduğu ele alınmıştır. Afganistan'daki medreselerin (resmî olan ve resmî olmayan) ders müfredatı, anlatılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda üniversite, medrese ve okulların resmî kayıtları ve ders programları, belge ve veri olarak kullanılmıştır. Hazırlık aşamasında Kabil, Mezarı-Şerif ve Şibirgan illerindeki birkaç medreseye gözlem ziyaretleri düzenlenerek öğretmen ve öğrencileriyle görüşmeler yapılmıştır. Savaşlar nedeniyle Afganistan'ın her tarafına ulaşmak mümkün olmadığından dolayı, bazı konularla, ilgili bakanlıklar ve kurumlardan elde ettiğimiz belgelerin değerlendirilmesiyle yetinilmiştir.

Araştırmamızda Afganistan, Türkiye ve İran'da basılan Türkçe ve Farsça kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca Afganistan Maarif ve Yüksek Öğretim Bakanlıklarının verilerinden faydalanılmış ve günümüzde Afganistan'da okutulan ders kitaplarındaki eğitim-öğretim programları incelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN SINIRLARI

Bilindiği üzere Afganistan, coğrafi konumu itibariyle jeopolitik öneme sahiptir. Halkının büyük bir kısmı, tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlamak zorunda olduğundan dolayı, eğitim-öğretimden mahrum kalmıştır. Ekonomik yapısı ile yeterince gelişmemiş bir Asya ülkesidir. Afganistan, farklı dinî inanç, kültür ve etnik gruplardan oluşmaktadır. Afganistan'ın iç ve dış çatışmalarından dolayı memleketin her tarafına her zaman kolayca ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, Ebu Süleyman Medresesi örneğinden hareketle Afganistan'ın kuzey bölgesinde bulunan Mezar-ı Şerif ve Şibirgan şehirlerindeki medreseler din eğitimi ve öğretimi açısından incelenmekle sınırlıdır. Ayrıca

bu araştırmada, Afganistan, Türkiye ve İnan'da basılan Türkçe ve Farsça kaynaklardan yararlanılmıştır. Coğrafî, tarihi, kültürel yapısı, ekonomik durumu itibariyle çeşitli çalışmalara ve bilimsel araştırmalara konu olmuşsa da Afganistan'da eğitim ve din eğitimi ile ilgili yapılmış araştırmalar oldukça az ve yetersizdir.

Elbette ki çalışmamı çok fazla sayıda geliştirilmeye açık alanları olmakla beraber, bu konuda önemli bir boşluğu doldurma hususunda katkı sağlayacağını ve gelecek araştırmacılara rehberlik noktasında faydalı olacağını umuyoruz.

ARAşTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Araştırmamız için belirlenen hipotezler şunlardır:

1. Afganistan'da Medreseler, Kur'an-ı Kerim ve hadislerin mesajlarını fert ve toplumun hayatında rehber kılmada büyük öneme sahiptir.
2. Klasik medreselerin kullandığı ders müfredatı, günümüz öğrencilerine uygun gelmemektedir.
3. Afganistan'daki bazı medreselerde öğrencilerin, dinî inanç ve mezhep bakımından yanlış istikamete yönlendirilmekte olduğu bilinmektedir.
4. Medreselerde eğitimin sistemli ve düzenli bir şekilde uygulanmadığını söylemek mümkündür.
5. Günümüz medreselerindeki din eğitimi seviyesinin uluslararası standartlara göre düşük olduğu bilinmektedir.
6. Din eğitimi-Ğretimi, eğitim kurumlarının yapısı ve amaçlarına göre çok farklı ve düzensiz şekillerde programlarda yer almaktadır.
7. Medresedeki Ğrencilere, teknik ve modern dersler okutulmamaktadır.
8. Halk, medreselerden çocuklar, gençler ve yaşlılar için günümüze uygun bir ders programı talebinde bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHTEN GÜNÜMÜZE AFGANİSTAN, İSLAM'IN YAYILIŞI VE İSLAMÎ İLİMLERİN ÖĞRETİMİ

1.1. Afganistan'a Kısa Bir Bakış

1.1.1. Tarihi Durum

Afganistan bir İslam ülkesi olarak çok eski tarihe sahiptir. İslam'dan önce ve sonraki dönemlerde birçok uygarlık ve kültürü içinde barındırmıştır. Eski krallar (Ahmet Han, Emanullah Han) Afganistan topraklarının yerkürenin merkezi olduğuna inanırlarmış. Hintli şair Muhammed İkbâl ise Afganistan'ı Asya'nın kalbi olarak isimlendirmiştir. Sahip olduğu çok önemli coğrafi konumundan dolayı tarih boyunca dünyanın birçok egemen devletinin istilasına uğramıştır. Son 2500 yıl içinde Afganistan'da en az yirmi beş değişik hanedanlık hüküm sürmüştür.²

Afganistan geçmişlerde "Ariyana" ve "Horasan" isimleri ile adlandırılmıştır.³ Bilim adamları; Afganistan'ın tarihi gelişimi ve coğrafi konumu itibariyle "Stratejik yol", "İmparatorlukların geçiş yolu", "İpek yolu kavşağı", "Dünyanın damı", "Hindistan kapısı", "İslam dünyasının doğu kapısı", "Kesişme noktası", "Medeniyetler noktası", "Dünya ticaret merkezi" ve "Asya'nın kalbi" şeklinde tanımlamaktadırlar.⁴ Afganistan birçok medeniyetin evi ve uğrak noktası olmuştur. Zerdüştlere (M.Ö. 7.-6.) yüzyıllarda ev sahipliği yapmıştır. Büyük İskender'in bu topraklardan geçerek Hindistan'a kadar varması ile bu coğrafya medeniyetler buluşması ve uzlaşmasına ev sahipliği yapmıştır.⁵

İskender İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra bu topraklarda (M.Ö.187) Bakteriana devleti kurulmuştur. Bu devlet daha sonra Hindistan'dan gelen Çandragupta devletinin saldırısıyla yıkılmıştır. Afganistan'da M.S.50-125'te Sakalar, M.S.125-480'de Türk oldukları tahmin edilen Koşanılar ve daha sonra Ak Hunlar hüküm sürmüşlerdir. Bu bölgede İslam'dan önceki son imparatorluk Sasânîler olmuştur.

Genel hatları ile baktığımızda İslam'dan önce Afganistan'da Zerdüştlük ve

---

² Ahmed Reşid, *Taliban, İslam, Naft ve Bazi-i Buzirgi Naw Der Asya-i Miyane*, Abdulvodud Zaferi, Kabil, 2008, s. 20.

³ Ferid Pejend, *Coğrafya-ı Tarihi Afganistan*, Meyvand Yayınları, Kabil, 2005, s. 1-4.

⁴ Hoca Beşir Ahmet Ansarı, *Afganistan Der Ateş-i Neft*, Meyvand Yayınları, Kabil, 2003, s. 1.

⁵ Mir Gulam Muhammed Ğubar, *Afganistan Der Mesiri Tarih*, Cumhuri Yayınları, İran 1995, s. 39-40.

Budizmin dini etkileri daha çok görülmüştür. Belh şehrindeki Nevbahar ateşgadesi ve Bamyan şehrindeki Buda heykeli örnek olarak görülmektedir. Afganistan İpek yolu üzerinde olduğundan dolayı birçok medeniyetin uğrak noktası olmuştur. Böylece Afganistan medeniyetlerin buluştuğu, dinî öğütlerin alındığı bir ülke haline gelmiştir.⁶

Afganistan'da İslamiyet'in yayılmasından sonra uzun bir süre herhangi bir gücün hâkimiyetine girmemiştir.⁷ Bugünkü Afganistan topraklarında 9. yüzyılın ikinci yarısından itibaren: Samaniler (819-1005), Gazneliler (963-1186), Gurluler (1000-1215), Büyük Selçuklular (1040-1157), Harzemşahlar (1097-1231), Timurular (1370-1507) ve Babürler (1526-1858) gibi Müslüman Türk Devletleri hüküm sürmüşlerdir.⁸

Afganistan, 1747'de ilk defa Ahmed Han tarafından bağımsız bir ülke olarak yönetilmiştir. Nadir Avşar'ın ölümünden sonra, Ahmed Han Kandahar'ın işgali ederek Han unvanını değiştirerek kendine Şah unvanını vermiştir. Böylece Peştu kollarından bir kol olan Abdal kolu zaman içerisinde Dürrani olarak tanınmaya başlanmış ve hala varlığını sürdürmektedir.⁹

19 Şubat 1919'da tahta geçen Emanullah Han'ın Afganistan tarihinde çok önemli bir yeri vardır. Krallığının ilk yılında ülkenin bağımsızlığını İngilizlerden almıştır. 1927-1928 yıllarında büyük bir geziye çıkarak bazı ülkeleri, Türkiye, Mısır, Hindistan ve İran'ı dolaşan, Emanullah Han, bu geziden aldığı izlenimlerle Afganistan'da kökten bir değişiklik yapmaya karar vermiştir. Ama halkın çok ciddi bir tepki göstermesiyle 1929'da çıkarılan ayaklanma sonunda tahtı kardeşi İnyetullah Han'a bırakarak Hindistan'a kaçmıştır.¹⁰ İnyetullah Han da dönemin şartlarına göre, tahtı kısa bir süre sonra aynı aşiretten olan Nadir Şah'a devretmiştir.¹¹

1933 yılında Nadir Şah'ın bir okul öğrencisi tarafından vurularak öldürülmesi üzerine, o sırada 19 yaşında olan oğlu Zahir Şah kral olmuştur

Zahir Şah döneminde Afganistan tarafsız bir politika izlemiştir. Bu tutumunu

⁶ Sahailla Kamalluddin, "Afganistan'da Orta Okul ve Liselerde Din Eğitimi ve Öğretimi", Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2005, s. 16-19.

⁷ Mehmet Saray, *Afganistan*, DİA, İstanbul, 1999, s. 405.

⁸ Said Muhammed Bakır Misbahzade, *Tarih-i Siyasi Muhtaser-i Afganistan*, Meşhet, 2009, s. 59.

⁹ Meri Luis Cliford, *Serzemin ve Merdum-i Afganistan*, (Çev. Murtaza Asa'di), Peşaver, 2003, s. 163.

¹⁰ Humayun Begzad, "1994'ten Günümüze Kadar Afganistan'da Din Eğitimi" Necmettin Erbakan Üniversitesi, Din Eğitimi Bilim DarlıYüksek Lisans Tezi, Konya, 2012, s. 5-6.

¹¹ İnamullah Han, *Bugünkü İslam Devletleri ve Ülkeleri*, (Çev. Osman Keskiöglü), İstanbul, 1996, s. 28.

II. Dünya Savaşı sırasında da sürdürdü. 1947’de Pakistan’ın Hindistan’dan ayrılmasıyla Afganistan ve Pakistan, Hayber Geçidi konusunda ihtilafa düşmüştür. İngilizlerin Pakistan’a modern silahlar vererek desteklemesi, Afganistan’ı Ruslarla yakınlaşmaya ve dostluk kurmaya mecbur etmiştir. 1954-1961 yılları arasında Rusya ve Afganistan, karşılıklı ziyaretler sonunda ekonomik ve kültürel anlaşmalar imzalamıştır. Zahir Şah’ın krallık döneminde Başbakan olan Muhammed Davud Han ve Dışişleri Bakanı olan Nadir Han Rus taraftarı idiler, Afganistan’a iyice nüfuz eden Ruslardan endişe eden Zahir Şah, Davud Han’ı görevden almıştır.¹²

1973’te Sovyetler, Zahir Şah’ın daha önce görevden aldığı Davud Han’ı destekleyerek kansız bir darbe ile Zahir Şah’ı devirerek yerine Davud Han’ı getirmişlerdir.¹³ Böylece Afganistan krallıktan cumhuriyete geçmiş oldu.

Sovyetler bu darbenin ardından kendi ülkelerindeki okullarda yetişmiş sivil ve askeri personeli devletin önemli idari kadrolarına yerleştirmeye ve Afganistan’ı hızla kontrolleri altına almaya başlamışlardır. Davud Han bu durum karşısında, ülkesinin, Sovyet hâkimiyetine girmekte olduğunu anlamış ve tedbir olarak, Nur Muhammed Taraki ile Babrak Karmel başta olmak üzere önemli Marksist liderleri tutuklamıştır. Geç alınan bu tedbir fayda yerine zarar getirmiştir. Afgan ordusundaki Marksist subaylar, diğer subayları etkisiz bıraktıktan sonra kumandaları altındaki birliklerle başkanlık sarayını ele geçirerek bütün aile fertleriyle birlikte Davud Han’ı 1978’de öldürdüler ve darbenin bitimine kadar hapiste olan Nur Muhammed Taraki’yi devlet başkanı yapmışlardır.¹⁴

Nur Muhammed Taraki, başlangıçta darbe ve Hükümeti’nin Ruslarla hiç ilişkisinin olmadığını savunsa da çok geçmeden gerçekler ortaya çıktı. Nur Muhammed Taraki Rus yanlıydı ve doğal olarak Sovyetler taraftarı olan insanları yönetim kadrosuna getirdi. Taraki’nin Afganistan’da kurmak istediği Sovyet taraftarı iktidar ülkede büyük tepkiye yol açmış ve halkın silahlanıp direnişe geçmesine sebep olmuştur. Hafızullah Emin ve taraftarları Taraki’ye karşı çalışmalar başlattı ve Eylül 1979’da Taraki’yi devirmeyi başardılar. Böylece Hafızullah Emin, Sovyetlerin arzusu hilafına Afganistan’daki Marksist rejimin başına geçmiş oldu.¹⁵

---

¹² Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 405.

¹³ Cemilurrahman Kamgar, *Kronoloj-i Havadis-i Tarih-i Afganistan*, Kabil, 2008, s. 2.

¹⁴ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 407.

¹⁵ Meri Luis Clifford, *a.g.e.*, s. 248.

Hafizullah Emin'in rejimin başına geçmesiyle Sovyetler doğrudan askeri müdahalede bulunmuşlardır. Daha sonra Emin'i, Kabil'deki Darul-Aman köşkünde öldürerek yerine Babrak Karmal'ı başkanlığa getirmişlerdir. Bu arada Ruslara karşı muhafazakâr halkın ayaklanmaları devam etmiş ve Karmal'a karşı direnen halkın önüne geçmek bahanesiyle 1979'da Sovyetler birliği ordusu Afganistan'ı fiilen işgal etmiştir.¹⁶

Rus ordusunun bu ülkeyi işgal etmesiyle, halkın direnişi artmış ve ilk cihat örgütü Hizb-i İslamî ve sırasıyla başka örgütler kurulmuştur. Amerika'nın desteklediği bu direnişe karşı başarılı olamayan Sovyetler, 1986'da Dr. Necibullah'ı devlet başkanlığına getirdiler.¹⁷

Dr. Necibullah da Sovyet taraftarı bir politika benimsedi ve mücahit grupları teslim olmaları konusunda uyardı. Fakat mücahit gruplar, Ruslara ve Dr. Necibullah'a karşı Pakistan aracılığıyla Amerika'dan silah ve para desteği alarak ve aynı zamanda Afganistan'ın Müslüman milletinin her türlü desteğiyle direnişlerine devam etmiştir. Sovyet ordusu, 10 yıl boyunca mücahitlere karşı savaştı ve savaşta ağır kayıplar vererek sonunda Afganistan'dan 1989 yılında çekilmek zorunda kalmıştır.

Dr. Necibullah'ın başkanlıktan çekilmesiyle Afganistan yönetimi, mücahit grupların eline geçmiştir. Mücahitlerin kurduğu şuranın kararıyla 1992'de Sibğatullah Müceddidi'yi devlet başkanlığına getirdiler. Şurada varılan karara göre Sibğatullah'dan sonra Burhanettin Rabbani bir yıl sonra devlet başkanlığına geçecek ve ardından seçim yapılacaktı. Burhanettin Rabbani döneminde Gülbuddin Hikmetyar Başbakan tayin edilmişti. Afganistan'da herkes seçim beklerken mücahit grupların kendi arasında yaşadıkları ihtilaflar, kanlı bir iç savaşa dönüşmüştür.¹⁸

Afganistan, 1994'ün sonunda Taliban'ın ortaya çıkmasından önce fiilen neredeyse bölünmüş durumdaydı. Ülke, savaş beyleri (mücahit grupları) arasında bölünmüştü; bunlar birbirleriyle savaşıyor, durmadan taraf değiştiriyor ve şaşkıncu birlikler, ihanetler ve kan dökmeler dizisi içinde başka bir savaşa giriyorlardı. Dönemin Cumhurbaşkanı Burhanettin Rabbani, Kabil ve çevresini yönetimi altında bulundurdu. Afganistan'ın batısı, güneyi, doğusu ve kuzeyi başka kumandanlarca denetleniyordu.

Molla Hasan bu durumu şöyle anlatıyordu "Hepimiz (Molla Ömer, Taliban lideri

¹⁶ Said Muhammed Bakır Misbahzade, *a.g.e.*, s. 167.

¹⁷ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 407.

¹⁸ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 408.

Molla Gavs, Molla Muhammed Rabbani) birbirimizi tanıyorduk, çünkü hepimiz de ilk başta Uruzgan vilayetinden gelmiştik ve hep birlikte mücadele etmiştik. Kuetta'dan bir oraya bir buraya gidip geliyorduk. Oradaki medreselere giderdim; ama ne zaman bir araya gelsek zulüm ortamında yaşayan halkımızın korkunç sefaletini tartışırdık. Hepimiz aynı fikirdeydik ve birbirimizle çok iyi geçiniyorduk, bu yüzden bir karar almamız gerektiğinde aramızda hiçbir sorun çıkmıyordu".¹⁹

Tam bu zulüm ortamında Sovyet güçlerine karşı savaşmış olan molla Ömer adında, otuz beş yaşında Kandahar şehrinde imamlık yapan bir genç, medrese öğrencileri ile birlikte fesada karışmış mücahit gruplarına karşı geldiler. Eylül 1994 yılında mücadele etmeye karar verdiler²⁰. Molla Ömer Taliban hareketinin ortaya çıkışı ile ilgili şunları söylemektedir: "Yaklaşık 20 öğrenci arkadaşım ile birlikte Kandahar'daki bir medresedeydim. Fesat, hırsızlık, yağmacılık ve cinayet çok yaygınlaşmıştı. O günlerde kimse her şeyin daha iyi olabileceğine inanmıyordu. Allah'a tevekkül ettim ve bu öğrenci arkadaşlarımla birlikte çalışmaya koyuldum." Afgan halkının talepleriyle ortaya çıkan Taliban, hızlı güçlenmesini ve büyümesini sağlamış oldu. Hatta Taliban Eylül 1996'da Kabil'i ele geçirdiklerinde ilginç bir şekilde, halk tarafından sevinçle karşılanmıştır. Ancak Taliban Birleşik Milletler koruması altındaki binasında yaşayan komünist rejiminde cumhurbaşkanlığı yapan Dr. Necibullah'ı önce işkenceden geçirip, ardından ortalık bir yerde idam etmiştir. Burada Afganlarla beraber bütün dünya Taliban hareketinin de diğer mücahit gruplardan farklı olmadığını öğrenmişlerdir.²¹

Taliban, bir ay sonra Afganistan'ın en önemli şehirlerinden olan Kandahar'ı ele geçirmiştir. Bu yeni oluşumun en önemli askeri başarısı, Hizb-i İslamî'nin güçlü yöneticilerinin bulunduğu Çarasyab'ı²² ele geçirerek elde etmiş olmasıydı. Çarasyab'ı ele geçirmesi sadece Taliban askeri gücünü artırmadı, aynı zamanda Hikmetyar kuvvetlerinin de yenilgisi demek oldu. Çarasyab'ın alınması, Eylül ayında Şindend²³ Havaalanı'nın ve Eylül 1995'te Herat'ın alınması takip etti. Taliban 27 Eylül 1996'da

---

¹⁹ Akbarshah Ahmadi, "Dini Tarihi ve Sosyolojik Boyutuyla Taliban Hareketi", Selçuk Üniversitesi Din Sosyolojisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011, s. 12.

²⁰ Muhammed İbrahim Atai, *Negah-ı Muhtasarı be Tarih-i Muasır-ı Afganistan*, (Çev. Cemilürrahman Kamgar), Kabil, 2004, s. 11-12.

²¹ Akbarshah Ahmadi, *a.g.e.*, s.13.

²² Kabil'e bağlı bir ilçedir.

²³ Herat'a Bağlı bir ilçe.

Kabil'i ele geçirerek Afganistan'ın fiili hâkimi olmuştur.²⁴

Taliban hareketinin hızla yükseliş göstermesinden sonra birbirine giren mücahit gruplar Taliban'a karşı birlik kurmak için bir araya gelmek zorunda kaldılar (Kuzey İttifakı). Fakat Taliban'a karşı direniş gösteremeyecekleri aşikâr idi. Nitekim Taliban, dışarıdan desteklerle, 1996-2000 yılları arasında onların hâkim oldukları bölgeleri, verdiği çetin mücadeleler sonucunda ele geçirerek ülkenin %90'ına hâkim oldu. Böylelikle Afgan halkı zulümden kaçarken bir başka zulme düştüklerini fark ettiler.

Taliban, 11 Eylül 2001 operasyonundan sonra, ABD tarafından Usame bin Ladin'i sorumlu tutulmuştur. 2001'de ABD "Sonsuz Özgürlük" adını verdiği operasyonla Afganistan'ı ele geçirmiş oldu.²⁵ Daha sonra Amerika, terör ve 11 Eylül olayını bahane ederek 2001 yılının sonlarına doğru kuzey ittifakıyla işbirliği içinde yürüttüğü operasyon sonucu Talibanı ortadan kaldırmış ve Afganistan'ı fiilen işgal etmiştir.²⁶ Taliban sonrası yeni Afganistan hükümetinin şekillenmesi için 5 Aralık 2001 yılında Afganistan'ın dört muhalif grubu Almanya'nın Bonn şehrinde toplanmış ve Hamid Karzai'yi Afganistan'ın geçici hükümetinin başkanı olarak seçmişlerdir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Uluslararası Güvenlik Destek Gücü'ne (İSAF) onay vermiş ve Afganistan'a gelmiştir. Başlangıçta 18 ülkenin katılımıyla oluşturulan İSAF komutasında şu an 36 ülke yer almaktadır. Bonn anlaşmasına göre, Karzai altı ay sonra görevi bir başkasına devretmesi gerekirken, Haziran 2002'de görev süresine bir buçuk yıl daha eklenerek Ocak 2004'e kadar uzatılmıştır. Ocak 2004'e Afganistan'da ilk seçim yapılmıştır. Hamid Karzai seçimi kazanarak Afganistan'ın ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Hamid Karzai liderliğinde kurulan bu yönetim 10 yıl sürmüştür. Eylül 2014 yılında gerçekleşmiş olan cumhurbaşkanlık seçimlerinde, adaylardan, Aşraf Gani secimi kazanarak Afganistan'ın yeni Cumhurbaşkanı olmuştur. Bu hükümet Aşraf Gani başkanlığında günümüze kadar devam etmektedir.

1.1.2. Coğrafi konumu

Asya kıtasında, Orta Asya ve Ortadoğu ülkeleri arasında yer alan Afganistan, denize yakın olmadığı halde, kara ulaşımı açısından son derece elverişli bir yerde

²⁴Ahmed Raşid, *Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, (Cev. Osman Akıntay), İstanbul, 2001, s. 31-34.

²⁵Vehid Müjde, *Afganistan ve Penç Sal Sulta-i Taliban*, Kabil, 2001, s. 17-18.

²⁶Cemilurrahman Kamgar, *a.g.e.*, s. 434.

bulduğundan (eski çağlarda dünyanın kavşak noktası denilmiştir) yakın çağa kadar Orta Asya'daki savaşlar, göçler ve ticaretin odak noktasında yer almıştır.²⁷

Afganistan, İç Asya'nın batısında yer alan, ortalama yüksekliği 1200 metreyi aşan bir ülkedir. Bu dağlık toprakların doğu ve güneyi Pakistan, batısı İran, kuzeyi Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dır. Kuzey doğusunda ise Badahşan vilayetinin Vahan ilçesiyle Doğu Türkistan'la sınırdadır.

Ulaşım, batıdan güneye gidildikçe kolaylaşır. İklimi ve bitki örtüsü bakımından farklı rejimler görülür. Dik, karlı dağları, derin vadileri, bitki örtüsü zayıf plato ve rüzgârlı çölleriyle dalgalı bir arazi yapısına sahiptir. En önemli dağ silsilesi Himalayaların uzantısı olan Hindikuş dağları olup, kuzey ve güney Afganistan arasında adeta bir set teşkil eder. Önemli bir geçidi olan Şibar geçidi bu dağlar üzerinde 2987 m. yükseklikte bulunur.

İkinci önemli dağları, doğuda yer alır. Bunlardan Safid Koh, Kabil'in güneyinde Logar Vadisine, batıya doğru uzanır. Bu dağları Kabil'in güneyinde Hayber geçidi ikiye böler. Hayber geçidinin stratejik önemi çok büyüktür. Afganistan'ı Pakistan'a, Sovyet Rusya topraklarını Umman denizine, Pakistan ve Hindistan'a ulaştıran kara yolları bu geçitten geçer.²⁸

Ülkenin iklimi genellikle sert ve az yağışlı bir iklim olarak nitelendirilebilirse de çeşitli yörelerde değişiklikler gösterir. Kış, dağlık kesimlerde ulaşımı durduracak kadar şiddetli, fakat Sistan'a doğru uzanan Hamun Havzası'nda ve kuzeydeki Amuderya Vadisinde yumuşak geçer. Yaz mevsimi sıcak ve çok kurak olup bazı vadilerde sıcaklık 45 dereceye kadar çıkabilmektedir.

1.1.3. Nüfusu

En son 1979 yılında yapılan nüfus sayımına göre Afganistan'da doğum oranı binde 48.1, ölüm oranı ise 22.3'tür. Nüfus artış oranı da binde 25 civarındadır. Ülkede kilometreye düşen ortalama nüfus yirmi altı kişi olmakla birlikte, verimli tarım arazilerinin bulunduğu bölgelerde ve şehir merkezlerinde bu oran çok daha yüksektir.

²⁷ Aydın Can, "Atatürk Dönemi Türk-Afgan İlişkileri" Atatürkçü Yol, Ocak-Şubat 2002, sayı: 18 s. 17 - 21, Adana, 2002.

²⁸ Aziz Muhammed Amaç, *Tarihçe-i Muhtasar-ı Talim ve Terbiye-i Cumhuri Afganistan*, İrfan Dergisi, Sayı: 2., Kabil, 1991, s. 26.

Nüfusunun yüzde 75'nin tarımla uğraştığı ülkede şehirleşme oranı düşüktür. Nüfusunun beşte biri de göçebe ve yarı göçebe halde yaşar. 2012 yılı sonu itibariyle ülkenin tahmini toplam nüfusu, 34 milyon civarındadır.²⁶

1.1.4. Ekonomik Durumu

Afganistan'ın ekonomisi, Sovyetlerin işgali ve yıllar süren iç savaşla büyük bir yara aldı. Göç sebebiyle işgücü kaybı, sermaye kaçıışı, ticaret ve taşımacılığın zarar görmesi ve 1998-2001 yılları arasında yaşanan kuraklık, Afganistan'ın son 23 yıl içerisindeki GSMH'sini büyük ölçüde düşürdü. 11 Eylül 2001 sonrasındaki askeri operasyonların ve ülkedeki politik belirsizliğin de etkisiyle, bugün toplumun büyük kesimi yetersiz gıda, giyim, konut ve sağlık problemleriyle karşı karşıya kalmıştır. İşsizlik, Afganistan'ın en ciddi problemlerindedir.²⁹

Dış borç, GSYİH'nin dörtte üçünü oluşturmaktadır. Asya Kalkınma Bankasının tahminlerine göre Afganistan'da GSYİH, 56 milyar dolar civarındadır. Kişi başına düşen milli gelir ise, ülke nüfusunun tam olarak bilinmediğinden şimdilik tahmini 700 dolar civarında değerlendirilmiştirler.

Afganistan ekonomisinin en önemli kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Afganistan bütün geri kalmışlığına rağmen İslam ülkeleri içinde planlı kalkınma gayreti gösteren ilk ülkelerden biridir. 1956-1961 yılları arasında ilk beş yıllık kalkınma planının uygulanmasına başlanmış ve bunu takip eden yıllarda yeni beş yıllık planlarına devam edilmiştir. Memleketin büyük bir kısmı dağlık ve kayalık, iklimi de kurak olduğu halde, nehirlerden faydalanılarak meydana getirilen sulama kanalları sayesinde ziraat yapılan pek çok arazi bulunmaktadır. Buralarda bol miktarda tahıl, sebze, meyve ve pamuk yetiştirmek mümkündür.³⁰

Hayvancılık da gelişmiş olup, bilhassa hayvan ürünlerinden karakul kuzularının astragan kürk yapımında kullanılan postu, ihraç edilen malların başında gelmektedir.

Afganistan'da sanayi çok gelişmemiştir. Modern sanayi, özellikle Doğu Hindukuş dağlarının oluşturduğu su havzasının her iki yanında, güney ve kuzey dağ eteklerinin

²⁹ Selim Yavuz, *Afganistan ve Dostum*, Hiler Yayınları, Ankara, 2004, s. 29.

³⁰ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 403.

vadilerinde ve kabilde toplanmış, az sayıda dokuma ve besin maddeleri fabrikasıyla sınırlıdır. Mezar-ı Şerifin batısında işletilen bir doğalgaz yatağı mevcuttur. Bu, Rusya'ya yönelik bir dış satımı beslemekte ve Mezar-ı Şerifte gelişmekte olan bir petrokimya sanayinin temel enerjisini oluşturmaktadır. Ülkede, az sayıda da çimento fabrikası vardır. Afganistan'da teknik ve endüstriyel hayat, hemen hemen yok denecek kadar azdır. Zaruri ihtiyaçları karşılayacak bazı fabrikalar son yıllarda inşa edilmeye başlanmıştır. Afgan ordusunun mühimmat ihtiyacını karşılayacak bazı askeri fabrikalar da kurulmuştur. Bazı yerlerde şeker ve gıda maddeleri fabrikaları ile çeşitli imalathaneler mevcuttur.³¹

Afganistan'ın yer altı zenginlikleri yönünden büyük bir potansiyele sahip olduğu bilinmektedir. Kuzey bölgesinde, bol miktarda doğal gaz' petrol, kömür, kükürt vb. bulunmaktadır. Pamirlerde altın ve çok kıymetli lacivert ve la'l taşları vardır. Ülkenin güneyinde de dünyanın en zengin berilyum ve yakut yatakları yer alır. Tuz ise birçok yerde mevcuttur.

1.1.5. Dinî Yapı

Afganistan'ın 34 milyon olduğu tahmin edilen nüfusunu oluşturan etnik grupların yapısı oldukça karışıktır. Bu ülke nüfusu yirminin üzerinde farklı etnik gruptan meydana gelmektedir. Afganistan'da yaşayan etnik grupların sayıca en kalabalık olanları sırasıyla şöyledir; Peştunlar, Tacikler, Özbekler, Türkmenler, Hazaralar, Beluçlar, Nuristaniler, Araplar, Kazaklar, Kırgızlar, Aymaklar, Moğollar, Bayatlar, Kızılbaşlar, Pamiriler, Berahwiler, Kuhistaniler, Cetler, Sadatlar, Hindular, Sihler, Yahudiler.³²

Erkeklerin toplam nüfus içerisindeki oranı kadınlara göre daha yüksek olup nüfusun % 51.42'sini erkekler, % 48.58'ini de kadınlar oluşturmaktadır.

Bir İslam ülkesi olan Afganistan'da nüfusun % 99'u müslüman olup ekseriyeti Hanefî mezhebine mensuptur. Sünnilerin dışında Şia'nın farklı kollarına mensup olanlar da % 10-15 gibi önemli bir oranı temsil etmektedir. Afganistan'da az sayıda Hindu, Sih ve Yahudi de yaşamaktadır.³³

³¹ Mehmet Akkurt, *a.g.e.*, s. 53-54.

³² Basir Ahmed Devlet Abadi, *Şunasname-i Afganistan*, Kum, 1992, s. 309.

³³ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s. 45.

1.1.6. Sosyal-Kültürel Yapısı

Afganistan halkı soyso-kültürel alanda İslam kültürünü örnek almıştır. Ülkede sosyo-politik ve sosyo-ekonomik alanlarda değişiklikler olduğu zaman İslam kültürü çerçevesinde geçerlilik kazanmaktadır.

Ülkenin büyük şehirlerinde özellikle giyim ve yaşam bakımından model olarak Batı örnek alınmaya çalışılmıştır. Ama bu alınan örnekleri küçük şehirlerde veya merkezden uzak olan bölgelerde görmek pek mümkün değildir.

Afganistan'da evlilik en çok akrabalar arasında ve görücü usulüyle yapılmaktadır. Düğün masrafları çok ağır olmakta ve ayrıca başlık parası da alınmaktadır. Başlık parası ne kadar fazla alınırsa kızın kıymeti o kadar fazla olmaktadır. Aileler bu anlayışla hareket ederek başlık parası konusunda çok dikkatli davranmaktadırlar.

Afganistan'da aile bağları çok kuvvetlidir. Bütün aile fertleri, ailenin reisi konumunda olan babaya saygı göstermektedirler. Bu meseleyi bir kabile ya da bir kavim için düşündüğümüzde kabile veya kavmin reisi konumunda olan Han ya da Mirlerin önemi çok büyüktür. Bir ailenin oğulları evlense bile anne babası ile birlikte yaşamaktadırlar. Bu durumda çekirdek aile tipleri söz konusu olmayıp büyük aile tipleri karşımıza çıkmaktadır.

1.1.7. Etnik yapısı

Geçmişte Hint, Türk ve Fars milletlerinin yaşadıkları bir alanda kurulan Afganistan, etnik yapı olarak da bir birinden farklı toplulukların yaşadığı bir ülkedir. En başta gelen, Afganlar (Avganlar/Peştunlar) daha çok ülkenin güneyinde eski Hindistan ve bugünkü Pakistan sınırlarında yaşamakta olup, Peştuca konuşmaktadırlar. İki yüzyıldan beri hâkim bir millet olarak Afganistan'ın idaresini ellerinde bulundurmalarına rağmen hala nüfuslarının önemli bir bölümü yarı konar- göçer bir hayat sürmektedir.

Afganistan'da Çingenelerin dışında sadece Peştunların bir bölümü göçebe hayatı yaşamaktadır. Bunlara Afganistan'da "Kuçi" denilmektedir. Afganistan'ın genel nüfusu konusunda olduğu gibi Peştunların nüfusunda da kesin bir veri mevcut değildir. Ancak başka milletlere nazaran yoğunlukta oldukları kesindir.

Ülkenin ikinci kalabalık nüfusuna sahip olan Tacikler, dağınık bir şekilde hemen hemen ülkenin bütün bölgelerine yayılmış durumdadırlar. Ancak en kalabalık yaşadıkları bölgeler ülkenin kuzeydoğusuyla Kabil ve civarıdır. Bunların konuştuğu dil,

Farsça'nın değişik bir lehçesi olan ve ülkenin eğitim dili olan Derice'dir.

Ülkenin üçüncü kalabalık nüfusuna sahip olan Türklerdir. Yoğunluk olarak kuzey, kuzeydoğu ve ülkenin merkez kısımları olan Hezarecat bölgelerinde yaşamaktadırlar. Afganistan'da yaşayan Türkler; Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar, Kazaklar, Aymaklar (Oymaklar) ve Türk olup olmadıkları halen tartışma konusu olan Hezareler'den oluşmaktadır.

Afganistan nüfusunun 3 veya 4 milyonluk kısmını oluşturan Hezareler'in çoğu Şii'dir³⁴ ve Farsçanın "Hezaregi" lehçesiyle konuşurlar.³⁵ Herat civarında yaşayanlar Sünni'dir. Hezareler' in konuştuğu Farsçada bugün modern Özbekçenin temeli sayılan eski Çağatay Türkçesine ait çok sayıda kelime ve 13. yüzyılda kullanılan eski Moğolca deyimler bulunur.³⁶ Hezareler, Afganistan'ın ortasında, çoğu Kabil, Mezar-ı Şerif ve Bamyanda yaşarlar.³⁷

Afganistan'da bu milletlerin dışında yaşayan azınlıklar da mevcuttur. Bu azınlıklar Hindular, Beluçlar, Peşeyiler, Araplar, Şıgniler ve Nuristaniler'den ibarettir.

Afganistan genelinde yaklaşık yirmi lehçe konuşulmaktadır. Resmî dil Derice (Farsça'nın bir dalı) Peştuca ve Özbek, Türkmen dilleridir. Deri Afganistan halkının geneli tarafından bilinmesi nedeniyle resmî dil kabul edilmiştir. Eğitim-öğretim Afganistan'ın genelinde Deri dili ile yapılmaktadır. Ancak ülkenin güneyinde bazı eğitim kurumlarında Peştuca öğretim yapılmaktadır. Peştuca ise Peştunların diğer etnik gruplar arasında çoğunluğu teşkil etmesinden dolayı resmî dil kabul edilmiştir.

Afganistan'da oluşan dinî-kültürel taassup ya da sosyo-kültürel şartların elverişli olmayışı nedeniyle kadınlar sosyal hayata yeterince entegre olamamışlardır. Böylece sosyal hayattan ve eğitimden uzak kalmışlardır. Ev ihtiyaçlarının, aile reisi olan erkek tarafından karşılaması ve ailenin ekonomik ihtiyaçlarından erkeğin sorumlu olması da, nispeten kadınları sosyal hayattan uzak tutmuştur. Kadınların sosyal arenanın zor şartları ile karşı- karşıya bırakılmaması olgusu ise, kadınların toplumdan soyutlanması anlamına gelmemekte, tam tersine onlara verilen değere etmektedir. Yeni dönemde kadınların toplumdaki statüsü gittikçe gelişmektedir. Erkekler gibi seçme ve seçilme

³⁴ Selim Yavuz, *a.g.e.*, s. 28.

³⁵ Mir Aka Hakcu, *Afganistan ve Müdahelat-ı Harici*, Maivand Yayınları, Kabul, 2006, s. 32.

³⁶ Selim Yavuz, *a.g.e.*, s. 28.

³⁷ Mir Aka Hakcu, *a.g.e.*, s. 32.

hakkına sahip olan kadınlar devletin her alanında kendilerini ifade etmektedirler. Parlamento seçimlerinde her ilden en azından bir kadın milletvekili bulundurma şartı getirilmesi de Afganistan'ın yeni anayasasında yer almıştır.³⁸

---

³⁸ *Metn-i Peş nevis-i Kanun-i Esasi Cedid-i Afganistan*, 5. Fasıl, 83. Madde, s. 17.

İKİNCİ BÖLÜM

1. Afganistan'da Din Eğitimi Öğretiminin Kısaca Tarihçesi

Miladi 7. asrın ortasında Arap yarımadasında İslam dini zuhur ettiğinde günümüz Afganistan topraklarında yer alan bölgeler mahalli hükümdarlar tarafından idare ediliyordu. Sistan (Sicistan), Herat ve bunlara bağlı ülkenin batı kısmındaki bölgeler, dini Zerdüştlük, dili Pehlevice olan Sasaniler'in siyasi, edebi ve dinî nüfuzu altındaydı. Kandahar, Argandab vadisi, Hindukuş dağlarından Sind'e kadar ülkenin kuzey ve doğu bölgelerinde Ak Hunlar İmparatorluğu tarafından idare ediliyordu. Diğer bölgeler halkın mahalli hükümdarları tarafından yönetiliyordu.³⁹

Miladi 7. asırda İslam'ın Afganistan'a gelişine kadar bölgede Budizm ve Zerdüştlük dinlerinin yanı sıra güneşe tapma, Hinduizm ve Hristiyanlığın bazı mezhepleri de yaygındı.⁴⁰ İslam'ın Afganistan'a girişi sırasında merkezi bir idare yoktu. Afganistan'ın kuzey, güney, doğu ve batısı, değişik dil ve kültürlerle sahip olan birçok mahalli hükümdar tarafından yönetilmekteydi.⁴¹

Afganistan'da fetih hareketleri Hz. Ömer (r.a.) döneminde başlamış ve daha sonraki dönemlere kadar bu hareket devam etmiştir. İslam ordusu Nihavent savaşından sonra 400 yıllık Sasani İmparatorluğu'na son vermiştir. Sasanilerin son Kırallı 3. Yezdgird Horasan'a⁴² (bugünkü Afganistan bölgesi) kaçmıştır. Böylece günümüz Afganistan coğrafyasının fethi başlamıştır. Hz. Ömer döneminde başlayan bu fetih mücadelesi bazı bölgelerde uzun süre devam etmiştir.⁴³ Dolayısıyla her bir bölge değişik dönemlerde fethedilmiştir. Çünkü insanların tekrar tekrar ayaklanmasından ya da dinden çıkmasından dolayı bazı bölgeler defalarca yeniden fethedilmiştir.⁴⁴

---

³⁹ Mehtarkhan Khwajamir, "Afganistna'da Din Eğitimi ve Öğretimi", İslam Dünyasında Din Eğitimi ve Öğretimi Bildiriler Kitabı, Uluslararası Öğrenci Sempozyumu, Bursa, 2014, s. 205-225.

⁴⁰ Andulhay Habibi, *Tarih-i Afganistan Ba'd az İslam*, s. 4.

⁴¹ Andulhay Habibi, *a.g.e.*, s. 147.

⁴² Osman Çetin, *Horasan*, DİA, XVII, s. 234.

⁴³ Andulhay Habibi, *Tarih-i Muhtasar-ı Afganistan*, s. 98; *Tarih-i Afganistan Ba'd az İslam*, s. 148.

⁴⁴ Mehtarkhan Khwajamir, *a.g.e.*, s. 206.

İslam Afganistan'a yayıldıktan sonra daha önce var olan Zerdüştlük, Budizm ve diğer dinler yerini İslam'a bırakmıştır. Diğer dinlerin eğitim ve öğretimi de yerini doğal olarak İslam dininin eğitim ve öğretimine bırakmıştır.⁴⁵

Afganistan'da da dinî eğitim merkezleri, ilk önce mescitler olmuştur. Medrese ismi daha sonraları ortaya çıkmıştır. Medreselerin ortaya çıkışı konusunda tarihçiler arasında fikir ayrılığı bulunmaktadır. İlk medreselerin mescitlerden bağımsız olarak 295/907 yılından önce Samaniler tarafından, Samanilerin başkenti olan Buhara'da yapıldığı iddia edilmektedir. Zira söz konusu tarihte vefat eden Samanilerin hükümdarı İsmail b. Ahmed'in (279/892-295/907) medresesinin olduğu rivayet edilmektedir. Ancak bu medreseler İslam dünyasında fazla ün kazanmamıştır. Bundan dolayıdır ki, tarihçilerin bazıları, hicri 4. asırda Nişabur'da yapılan medreseleri, İslam tarihinin ilk medreseleri olarak saymışlardır. Bazıları hatta Selçuklular döneminde açılan *Nizamiye* medreselerinin ilk medrese olduğunu iddia etmişlerdir. Dolayısıyla "medreseler Samaniler (875/999) ve Karahanlılar (840-1212) tarafından kurulmuş, Gazneliler (961-1187) tarafından geliştirilmiştir ve Selçukluların (1037-1194) Nizamiye Medreseleriyle yaygın hale gelmiştir" demek daha isabetlidir. Büyük Selçuklu Veziri Nizamü'l-Mülk (902) tarafından kurulduğu için vezire nispetle Nizamiye ismiyle kurulan medreselerden Horasan bölgesinde nasipsiz kalmamış, Herat, Belh ve Merv'de de bu medreseler kurulmuştur.⁴⁶

İslam dininin Afganistan'a yayılmasıyla birlikte din eğitimi de başlamıştır. İlk dönemlerde Horasan adıyla bilinen bu bölgelerde din eğitimi için birçok sahabe ve tabiin bölgeye gönderilmiştir, daha sonra bu bölgede fıkıh, hadis, tefsir, kalem, tasavvuf, felsefe vs. alanında dünyaca meşhur âlimler yetişmiştir.⁴⁷

Afganistan'da din eğitimi önce mescit ve camilerde başlamış, sonra gayri resmî medreseler ve daha sonra da resmî (devlet tarafından kurulan) medreseler kurularak din eğitimi devam etmiştir.

---

⁴⁵ Mir Gulam Muhammad Ğubar, *a.g.e.*, s. 154.

⁴⁶ Ersoy Taşdemirci, "*Medreselerin Doğuşu Kaynakları ve İlk Zamanları*", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy: 2, 1988, s. 273.

⁴⁷ Abdurrahman Acar, "*Selçuklu Medreseleri ve İslam Kültürü ve Medeniyetine Kazandıkları*", Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet'e Katkıları Sempozyumu, (31.05-01.06.2007), Isparta, s. 352.

Timurlular döneminde Afganistan bölgesi' özellikle Belh, Gazne ve Herat birer ilim merkezleri haline gelmiş ve buralardaki camilerde ilim halkaları oluşmuş ve birçok âlim yetişmiştir. Nitekim Abbasiler döneminde sadece Belh'te 1848 mescit, 400 medrese, 1200 müftü derecesinde âlim ve öğrenci eğitimine mahsus 900 medresenin olduğu söylenmektedir.⁴⁸ Bunun için Belh şehrine Kubbetü'l-İslam,⁴⁹ Dârü'l- Fakaha⁵⁰ ve Dârü'l- Fıkıh gibi adlar verilmiştir. Öyle ki Belh'in her köyünde cami, müftü, kadı ve müderris bulunmuştur.⁵¹ Hicri 7. asrın başında yazılan “*Fezailu Belh*” adlı eserde hicri 7. asra kadar o bölgelerdeki şeyh sıfatı almış 70 âlimin bibliyografyası ele alınmıştır.⁵²

Mescit ve camilerde öğrenciler halkalar şeklinde hocanın etrafında oturur, ders alırlardı. Bir camide bazen bir halkada ders yapıldığı gibi bazen birden fazla halkanın olduğu ve öğrencilerin, tefsir, hadis, fıkıh, edep vs. dersleri aldığı bilinmektedir.⁵³

Gazneli Sultan Mahmud döneminde sadece Gazne'de 50'den fazla devlet tarafından inşa edilen resmî medrese bulunmaktadır. Bunların yanında halk tarafından da bir o kadar medresenin yapıldığı bilinmektedir.⁵⁴ Medrese, mescit ve cami yapımı ve din eğitime hizmet Sultan Mahmud ile sınırlı kalmış, tam aksine onun nesli tarafından da devam edilmiştir. Örnek olarak, hicri 450 yılında İbrahim b. Me'sud b. Mahmud tahta oturunca 44 senelik saltanatı boyunca camiler ve medreseler yaptırmaya devam etmiştir.⁵⁵

Gurlular hükümeti de ilim ve din eğitimi-öğretimine ve âlimlere değer vermiştir. Bu dönemde de medreselerde din eğitimi devam etmiştir. Gazne, Belh, Herat, Buhara'da medreseler kurulmuştur.⁵⁶ Bunların en meşhurlarından Kerramiye mezhebine ait *Efşin Medresesi* ve Fahreddin Razi'nin (606/1209) de hocalık yaptığı *Giyasiye Medresesi* örnek olarak gösterilebilir. Bu dönemde her mezhep için ayrı medreseler kurulmuştur.

---

⁴⁸ Vaizi Belhi, *Fezail-u Belh*, 700. yüzyıl, s. 21.

⁴⁹ Abdullatif el-Müderris, *Mohammed Mahrus, Meşaihu Belh*, C. I, 1983, s. 32.

⁵⁰ Vaizi Belhi, *a.g.e.*, s. 29.

⁵¹ Ersoy Taşdemirci, *a.g.e.*, s. 273.

⁵² Vaizi Belhi, *a.g.e.*, s. 56.

⁵³ Yesna, Mahmud, *Amoziş ve Mrakiz-I Amozişi Kişver*, İran, 1986, s. 15.

⁵⁴ İman, *el-Hayatü'l-İlmiyye fi Belh*, s.216

⁵⁵ Mededi Muhammed Ekber, “*Amoziş ve Perveriş ve Merakiz-I İlmi-yi A'hd-I Gazneviyan*”, Derleyen: Faryabi Poya, İrfan, 6. Sayının Eki, 1986, s. 35.

⁵⁶ Abdullatif el-Müderris, *Mohammed Mahrus, Meşaihu Belh*, C. I, 1983, s. 32.

Timurlular dönemine gelince yine camiler ve mescitlerin yanı sıra medreseler ve Dârü'l-huffazlar'ın kurulduğu bilinmektedir. Bunların en meşhur olanlarından Gevher Şad Ağa Medresesi, Gevher Şad Camii, Sultan Hüseyin Baykara Mescidi, Sultan Hüseyin Tekkesi, Emir Ali Şer Camii, Dârü'l-huffaz ve Medrese-i İhlasiyyeyi saymak mümkündür.

Horasan bölgesindeki ilmi durumu Hilal b. el-Alla er-Raki'nin söylediği şu cümle özetlemektedir: “İlim ağacının kökü Hicaz'dadır, yaprağı Irak'a ve Meyvesi Horasan'a taşınmıştır.”⁵⁷

Din eğitim merkezleri 1892 yılına kadar eski yöntemiyle devam etmiştir. İlk defa Emir Abdurrahman Han döneminde (1880-1901) modern şekliyle din eğitimi için devlet tarafından ilk *Dârü'l-ulum-i Arabi-yi Kabul* ve *Dârü'l-huffaz-ı Ali-yi Merkezi-yi Kabul* adını almış iki din eğitimi merkezi kurulmuştur.⁵⁸

İkinci kez günümüz modern eğitimi sistemine uygun bir biçimde Emir Habibullah (1901-1919) tarafından iki okul kuruldu. Biri 1903 yılında *Habibiye* adlı liseydi. 1909 yılında ise *Mekteb-i Harbiye* adlı okul kurdu. Bu okullarda diğer eğitim ve öğretimin yanında her bir sınıfta din eğitimine de yer verilerek, Kur'an-ı Kerim, İslam tarihi, Sarf ve Nahiv eğitimi de verilmiştir.⁵⁹

Afganistan'da din eğitimi alanında en büyük ve üçüncü gelişme ise Afgan Kırallı Gazi Amanullah Han (1919-1929) döneminde yaşanmıştır. Amanullah Han çıkarttığı anayasada ilköğretimin herkes için zorunlu olduğunu belirtmiş ve bu dönemde ilk kez Eğitim Bakanlığı tesis edilmiş, başkentte liseler çoğaltılmıştır. Afgan öğretmenlerin yanı sıra Alman ve Fransız öğretmenler de bu okullarda istihdam edilmiştir.⁶⁰

1988 yılında Afganistan'ın başkenti Kabil'de İslamî İlimler Üniversitesi ve 1989 yılında kızlar için medrese kurulmuş ve 1990 yılında ülke çapında 12 medrese ve 11 Dârü'l-huffaz olmak üzere toplam 23 dinî medrese bulunmaktaydı. Ancak bu dönemde din dersleri azaltılıp yerine siyaset bilimlerine ağırlık verildi.⁶¹

Hamid Karzai döneminde (2001-2014) Eğitim Bakanlığı 2012 yılında yayımlanan raporuna göre 1,5 milyon öğrenci, 16600 okul ve eğitim merkezlerinde

⁵⁷ Mehtarkhan Khwajamir, *a.g.e.*, s. 210.

⁵⁸ Mehtarkhan Khwajamir, *a.g.e.*, s. 211.

⁵⁹ Mehtarkhan Khwajamir, *a.g.e.*, s. 212.

⁶⁰ Mir Muhammad Ğubar, *a.g.e.*, s. 248.

⁶¹ Cemilurrahman Kamgar, *a.g.e.*, s. 100.

eğitim grnmŖtir. Bunlardan %38'i bayan öğrenciler olmuŖtur. Aynı zamanda 770000 yetiŖkin ğrenci (yaygın din eğitim merkezlerinde) okuma yazma kurslarında eğitim görmektedir. Bunların da %62'si bayanlardan oluŖmaktadır. Bu eğitim merkezlerinde 68000 kiŖinin eğitim gördüğü 288 ğretmen yetiŖtirme (Dârü'l-muallimin) merkezleri bulunmaktadır. Bunların da %42'sini bayanlar oluŖturmaktadır. 2013 yılında 100 yeni dinî eğitim merkezi aılmıŖtır. Toplam sayısı 1001'e ve bu merkezlerde dinî eğitim gören öğrencilerin sayısı 25000'e öğretmenlerin sayısı da 6863'e ykselmiŖtir. Eğitim Bakanlığı, 2012 yılında okulların %50'sinin binaya sahip olmadığını söz konusu raporda belirtmiŖtir.⁶²

2008 yılına kadar bütün okullar ve üniversitelerde din eğitim ile ilgili ders müfredatı sadece Hanefi mezhebine göre hazırlanıp okutuluyordu. 2008 yılında ilk defa Caferi mezhebine göre de din eğitimi kitapları basılmıŖ ve ders müfredatına dâhil edilmiŖtir.⁶³

2. Afganistan'da Eğitim Sisteminin Tarihsel GeliŖimi

2.1. İslamiyet ncesi Eğitim

Afganistan sosyal-kültürel yapısı bakımından Fars, Yunan, Türk ve Hint medeniyetlerinden etkilenmiŖtir. Eğitim sistemi üzerinde sadece kurulan bu medeniyetlerin etkisi olmayıp, yapılan arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkan bilgiler ıŖıđında, ülkenin milattan çok önceleri sahip olduğu medeniyetlerinde etkisinde olduğu anlaŖılmaktadır.⁶⁴

Burada sırasıyla milat öncesi ve sonrası, İslam'ın kabulüne kadarki Afganistan'ı etkileyen medeniyetlerin eğitim ve din eğitimi alanlarındaki etkileri belirlenmektedir. Milattan nce 7. Asırdan milada kadar bu bölgelerde Budizm ve ZerdŖtlk dinlerinin yanı sıra gneŖe tapma, Hinduizm ve Hristiyanlığın bazı mezhepleri de yaygındı. İslamin giriŖiyle bu dinler zayıflayarak yok olmaya baŖlamıŖtır. Afganistan eğitim tarihinde en çok dikkati çeken husus, çocukların din eğitimine önem verilmesidir. Ayrıca eğitim sistemi, dinî inanç ve dŖncelerini gelecek nesillere aktarmayı amalamıŖtır.⁶⁵

⁶² Maarif, sy: 170, yıl: 2014, s. 2.

⁶³ Mehtarkhan Khwajamir, *a.g.e.*, s. 215

⁶⁴ Akbersh Ahmadi, *a.g.e.*, s. 25.

⁶⁵ Mehtarkhan Khwajamir, *a.g.e.*, s. 216

2.2. İslamiyet Sonrası Eğitim

Afganistan'a İslamin girişi Hz. Ömer döneminde olmuştur. Ama yayılışı Hz. Osman döneminde olmuştur. İslam ordularının ülkeye girişi Muaviye devrinde, Basra Valisi Abdurrahman b. Semure komutanlığındaki orduyu göndermesiyle başlamıştır. İslamiyet'i zamanla benimseyip kabul eden Afgan halkının İslamî inanca tabi olmaları kolay olmuştur.⁶⁶

İslam ordularının Afganistan'a hâkim olmasıyla birlikte, diğer İslam ülkelerinden halkı eğitmekle seferber olan din âlimleri, kısa zaman zarfında Afganistan'ı bir ilim ve irfan yuvası haline getirmeyi başarmışlardır. Artık eğitim ve öğretim cami ve medreselerde yapılmaya başlamıştır. 10.yüzyılın sonlarına doğru bölgeye hâkim olan Gazneliler döneminde, Afganistan bölgenin en meşhur eğitim merkezlerinden birisi durumuna gelmiştir. Gazeli Devletin'den sonra sırasıyla Selçuklular, Harzemşahlar, Timurlular ve Babürler bölgeye hâkim olmuş ve devletler kurmuştur. Söz konusu devletler döneminde Herat, Belh, Gazne gibi ilim merkezleri kurulmuş ve İslam dünyasının en büyük şahsiyetlerinden olan Farabi, Gazali, İbni Sina gibi bilginler, İbrahim Ethem, Bahauddin Veled ve oğlu Mevlana Celaluddin Belhi gibi mutasavvıflar yetişmiştir.⁶⁷

Afganistan'ın eğitim tarihindeki en önemli değişim ve gelişme; Timurlulardan Şaruh Mirza'nın Herat'ı başkent olarak seçmesinden sonra olmuştur. Şaruh Mirza ve hanımı Gavherşad Begim Herat'ta birçok medrese yaptırmıştır. Bu medreselerin en büyüğü ve en meşhuru Herat Gavherşad Begim Medresesi'dir. Gavherşad Begim Medresesinde dinî ilimlerin yanı sıra edebiyat, musiki, felsefe, mantık, geometri ve matematik gibi ilimler tedris edilmiştir. Çağatay Türkçe'nin kurucusu Emir Ali Şer Nevai de Herat şehrinde doğmuş, dinî ve edebi eğitimini bu medreselerde yapmıştır. Türkçe'nin Farsça'dan daha zengin bir dil olduğunu savunan Ali Şer Nevai yazdığı "Muhakemet-ul Lügatayn" kitabıyla görüşlerini ortaya koymuştur.⁶⁸

Türkçe'nin en büyük savunucusu olarak kabul edilen Ali Şer Nevai, aynı zamanda bir devlet adamıdır. Emir Timur'un torunlarından olan Sultan Baykara'nın veziri ve

⁶⁶ Abdurrahman Aliabadi, *Tarihçe-i Muhtasar-ı Talim ve Terbiye-i Cumhuri-i Afganistan*, s. 2; Vezaret-i Umurı Harice-i Afganistan, Kabil, 1968, s. 29.

⁶⁷ Mir Gulam Muhammad Ğubar, *a.g.e.*, s. 104-114, 250-266.

⁶⁸ Mir Gulam Muhammad Ğubar, *a.g.e.*, s. 107.

danışmanı olarak görev yapmış ve bu görevi süresince pek çok şehirde medreseler inşa ettirerek ilim camiasına katkıda bulunmuştur.

Afganistan'ın ilimle karşılaştığı ilk dönemlerden itibaren eğitim sistemi ve uygulamaları etkilenmiştir. İslam dininin öğretimi, eğitimin ana kurallarını oluşturmuştur. İslamiyet'le beraber eğitim sisteminde ciddi bir değişim ve gelişme yaşanmıştır. Eğitim daha sistemli bir hale gelmiştir. Eğitimde amaç dinî olmakla birlikte dünyevî ilimler de programda yer almaya başlamıştır.⁶⁹

3. Afganistan'ın Kuruluşundan Cumhuriyet Rejimine Kadar Eğitim (1747-1973)

Bir devlet olarak ortaya çıkışından 1863 yılına kadar, Afganistan'da sistemli bir devlet idaresi olmadığı gibi, bir eğitim sistemi de kurulamamıştır. Emir Şer Ali'nin tahta geçmesiyle birlikte eğitim ve öğretim resmî (devlet tarafından kurulan) olarak yapılmaya başlamıştır. Emir Şer Ali döneminde ilk olarak eğitime küçük bir alan teşkil edilmiştir. Sonra Eğitim Müdürlüğü, yabancı öğretmenler, kâtiplik, defterdarlık, kitapların yayınlanması için eğitime katkı amacıyla devlet bütçesinden pay ayrılmıştır. Daha sonra askeri ve mülki olmak üzere iki eğitim okulu açılmıştır. İşlerin hızlanması için bizzat Şer Ali'nin kendisi Hindistan'a yaptığı sefer dönüşü ülkeye ilk taş matbaasını getirmiştir. Bu taş matbaada kitap tercüme, gazete yayınları yapılmıştır. Şer Ali döneminde Afganistan halkı eğitime çok ilgi göstermiş, büyük âlimler yetişmiş ve okuma yazma oranı yükselmiştir. Dolayısıyla Emir Şer Ali Han dönemi, her bakımdan olduğu gibi eğitim bakımından da en parlak dönem olarak tarihe kaydedilmiştir.⁷⁰

Şer Ali'nin ölümünden sonra, yeğeni Abdurrahman tahta geçmiş, ancak hastalığı sebebiyle tahtını 1901 yılında oğlu Habibullah'a bırakmıştır. Habibullah döneminde dünyada eğitim ve öğretim alanındaki gelişmelerle birlikte Avrupa teknolojisi de Afganistan'da yayılmaya başlamıştır. Afganistan'ın geleceği olan çocukların iyi eğitim alabilmeleri için Kabil'de Habibiye okulu inşa edilmiş, öğrenci ve öğretmenler için yoklama ve ders programı hazırlanmıştır. Bu dönemde eğitim; ibtidaiye (ilkokul), mutavassıta (ortaokul), lise (lise) olmak üzere üç dönemde kademelendirilmiştir. Habibullah'ın son dönemlerinde yükseköğretim sistemi kurulmuş, Tıp, İlahiyat, Hukuk, Terbiye-i Muallim (öğretmen yetiştirme okulu) ve kraliyet ailesine mensup kişiler için

⁶⁹ Mededi Muhammed Ekber, *a.g.e.*, s.16.

⁷⁰ Aziz Muhammed Amaç, *a.g.e.*, s. 4.

özel okullar açılmıştır.⁷¹

Amanullah Han'ın dönemi Afganistan için tam anlamıyla bir modernleşme dönemi olmuştur. Afganistan'da modern eğitim kurumlarının gelişmesi ve 1921 yılında Eğitim Bakanlığı'nın kurulması, dışarıdan alınan yardımlarla olmuştur. Eğitim alanında pek çok yenilikler gerçekleştiren Amanullah, dış ülkelere deneyimli uzman öğretmenler getirtmiş ve öğretmen adaylarının daha iyi yetişmeleri için başta Türkiye olmak üzere birçok Avrupa ülkesine öğrenci göndermiştir.⁷²

Mustafa Kemal Atatürk'le yakın arkadaşlık kuran Amanullah, onun Türkiye'de gerçekleştirdiği reformların aynısını Afganistan'da gerçekleştirmeye çalışmıştır. Askeri alanda da birçok yeniliklere imza atan Amanullah Han Türkiye modeli bir milli ordu kurmaya çalışmış ve Türkiye'den de yardım almıştır. Türkiye-Afganistan arasındaki ilişkiler en çok onun döneminde gelişmiştir. Eğitim alanında gerçekleştirdiği önemli reformlarla ilköğretimi zorunlu hale getirmiştir. Kanunen zorunlu kıldığı eğitimi kızlar için de uygulamaya kalkınca ülke karışmaya başlamıştır. Amanullah Han'ın reformlarına karşı çıkan din adamları halkı onu aleyhine kışkırtarak onun ülkeyi terk etmeye mecbur bırakmışlardır.⁷³

19. yüzyılın sonları bütün dünyada olduğu gibi Afganistan'da da eğitim alanında yenilik anlayışlarının başladığı dönem olmuştur. Eğitim ilk ciddi kurumsallaştırmayı bu dönemde gerçekleştirmiştir. Eğitim etkinlikleri ferdi fedakârlık yerine resmî devlet politikalarına dönüştürülmeye başlanmıştır. Eğitimde yönetim ve denetim oluşturulmaya çalışılmıştır.⁷⁴

Amanullah'ın ülkeyi terk etmesinden sonra tahta geçen Nadir Şah, kız çocuklarının eğitimi konusundaki zorunluluğu kaldırmış ve kırsal kesimdeki eğitim kurumlarının yönetimini din adamlarına bırakmıştır. Nadir Şah'ın ölümünden sonra tahta geçen Zahir Şah, dört yıllık ilköğretimi altı yıla çıkartmış, ancak kızlara zorunlu kılmamıştır. Onun döneminde ülkedeki okul sayısı artmış, Milli Eğitime bağlı din eğitimi veren okullar açılmış ve eğitimin kalitesi artırılmıştır. Ayrıca bu dönemde Kabil üniversitesinde pek çok fakülte açılmıştır. Zahir Şah döneminde ülkede radyo istasyonu

⁷¹ Mehtarkhan Kamgar, *a.g.e.*, s. 222-226.

⁷² Aziz Muhammad Amaç, *a.g.e.*, s 7.

⁷³ Seyid Muhammad Feruh, *Tarihi Siyasi Afganistan*, 2001, s. 448-455.

⁷⁴ Aziz Muhammad Amaç, *a.g.e.*, s 5.

kurulmuş, gazete ve dergi yayınları serbest bırakılmıştır. Dünyanın hızlı geliştiği bir dönemde yönetimi elinde bulundurduğunu düşündüğümüzde, kırk küsur yıllık kraliyeti süresince eğitim alanında fazla bir şey yapmadığını söylemek mümkündür. Zahir Şah dönemi bölgedeki Türkler için en kötü geçen dönemlerden biridir. Onun döneminde Türkler bütün siyasi, sosyal ve eğitim haklarından mahrum kalarak, tam anlamıyla köle durumuna düşürülüp, sadece üretim aracı olarak kullanılmıştır. Türk bölgelerinde devletin asimilasyon ve eritme politikası üzerine devlet tarafından Afgan kabileleri yerleştirilmiş ve Türkler kendi bölgelerinden sürülüp ülkenin diğer bölgelerin tehcir edilmiştir. 1973'te Zahir Şah'ın yerine Davut Han geçmiştir. Kraliyet sistemini kaldıran Davut Han, Cumhuriyet sistemini ilan ederek ulusa sesleniş konuşmasında devletin siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel planını açıklarken, eğitim ve öğretim konusunda reform yapacağını da beyan etmiştir.⁷⁵

Davut Han'ın döneminde eğitim sistemi yeniden yapılandırılmıştır. Bu yapılandırmada:

- a. Okul öncesinde öğrenciyi anaokulu gibi kuruluşlara göndererek okula hazırlamak.
- b. Gerektiğinde meslekî okulları ülkenin bütün vilayetlerinde açmak
- c. Akademik sahada çalışmalarını hızlandırmak, Yükseköğretimin Milli Eğitim Bakanlığından ayrı bir bakanlık olmasını sağlamak
- d. Öğrenim süresini (3+3+6)'dan (8+4)'a değiştirmek. Bu değişiklikle ilköğretim 6 yıldan 8'e, lise ise 4 yıla çıkmıştır.
- e. İlköğretimin ilk kademesi sınavsız olacak ve sınıfta kalmak olmayacak.
- f. Fizik, Kimya ve Biyoloji dersleri fen bilgisi dersi olarak 7. ve 8. sınıflarda okutulacak, öğrenci üçünden tek sınava tabi tutulacak.
- g. İlkokulu bitirdikten sonra öğrenciler, genel bir sınava tabi tutulacak, bu sınavdan aldıkları puanlarına göre fen ve sosyal bölümlerinden birine kabul edileceklerdir. Öğrencilerin üst sınıflara geçebilmeleri için bir sene bölümleriyle ilgili hazırlık okumak zorundadırlar. "Sekizinci sınıftan sonra yapılan öğrenci seçme sınavında başarısız olan öğrencileri okula devam etmiyorlardı. Ancak meslek okullarında okuma imkânına sahiptiler." 9. sınıf hazırlık sınıfı kabul edilerek 10. sınıfa geçiş öğrencinin başarı ve isteği doğrultusunda iki bölüm olan fen ve sosyal

---

⁷⁵ *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, Afganistan, C. 1, s. 184.

bölümlerinden birisine alınacaktır. Bu bölümlerin birine kaydını yapan öğrencinin başka bir bölüme geçme hakkı yoktur. 12. sınıftan mezun olduktan sonra girdiği üniversite öğrenci seçme sınavında başarılı olması halinde, yükseköğrenim alanındaki fakülteler devam edecektir. Yani, fen bölümünden mezun olan öğrenci tıp, mühendislik, kimya fizik gibi bölümlerde, sosyal bölümden mezun olan öğrenci ise sosyoloji, hukuk, edebiyat gibi sözel bölümlerde öğrenime devam ediyordu.⁷⁶

Dönemin eğitim sistemini incelediğimizde yapısal olarak çok ciddi bir gelişme gösterdiği söylenebilir. Örneğin öğrencilerin sayısının artması, yabancı öğretmenlerin gelmesi, öğretimde kademelendirme ve branşlaşma önemli bir gelişmedir. Ancak fonksiyonel olarak eğitim sistemini değerlendirdiğimizde, başta dinî nedenler olmak üzere, sosyal-kültürel ve ekonomik sebeplerle yapısal düzenlemedeki başarının gösterilemediği anlaşılmaktadır.

4. Afganistan'da 1973-1992 Yılları Arasında Eğitim

Cumhuriyet rejiminin yıkılmasından sonra iktidarı ele geçiren Rusya yanlısı siyasi parti döneminde Afganistan'ın eğitim-öğretim sisteminde genel bir değişikliğe gidilmiştir. Komünist rejiminin on dört yıllık iktidarı sırasında din eğitimine verilen önem, gün geçtikçe azalmıştır. İktidarı ele geçirenler, eğitim sistemini kendi ideolojileri doğrultusunda değiştirmeye çalışmışlardır. 1984 yılında Kabil başta olmak üzere ülkenin birçok ilindeki okullarda 10. sınıf mezunlarına lise diploması verilirken, 1985 yılında bakanlar kurulunda alınan kararlarla öğretim süresi 11 yıla çıkartılmıştır. Bu sisteme göre eğitim-öğretim kademeleri yeniden düzenlenmiştir:

- a. İlkokul 1. sınıftan 5. sınıfa kadar
- b. Ortaokul 6. sınıftan 8. sınıfa kadar
- c. Lise 9. sınıftan 11. sınıfa kadar

Milli Eğitim Bakanlığının bütün öğretim programı bu sisteme göre hazırlanarak uygulanırdı. Aradan bir yıl geçer geçmez cumhurbaşkanının özel hükmüyle kanun değişikliğine gidilerek, 1990 yılından itibaren genel eğitim 12 yıllık olmuştur.

Buna göre eğitim kademeleri şu şekildedir:

İlkokul; 1. sınıftan 6. sınıfa kadar, Ortaokul; 7. sınıftan 9. sınıfa kadar, Lise; 10. sınıftan 12. sınıfa kadar.⁷⁷

⁷⁶ Aziz Muhammad Amaç, *a.g.e.*, s. 6-8.

⁷⁷ Humayun Bekzad, *a.g.e.*, s. 34.-36.

Afganistan'da bu dönemde genel eğitim ve öğretim sistemlerinde birçok değişikliğe gidildiği gibi, eğitim ve öğretim daha sağlıklı olmuştur. Ülkenin tüm bölgelerinde eğitim faaliyetlerinin yapılabilmesi için okul sayısı artırılmış, eğitime geniş bir bütçe ayrılmıştır. Hatta Necibullah döneminde herkesin okula gitmesinin sağlanması için belli bir müddet öğrencilere devlet tarafından burs bağlanmıştır. Bu yıllarda öğrenci sayısında olduğu kadar okul sayısında da artış görülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığının 1989-1990 yılları arasında verdiği rapora göre; okulların toplam sayısı, 1401 olup, bunlardan 344'ü ilkokul, 480'i ortaokul, 577'si de liselerden oluşmaktadır. Toplam öğrenci sayısı da 909870'dir. Bu rakama göre daha önceki yıllara nazaran her yıl öğrenci ve okul sayısında %10,2 artış gözlemlenmektedir.⁷⁸

Bu dönemde uygulanan eğitim sisteminin hedefleri:

- a. 6-9 yaşları arası çocukların genel eğitime tabi tutulmaları için zemin hazırlamak.
- b. Öğrencilere vatan sevgisini aşılamak, ülke savunmasının öğretmek, ilmi, itikadı ve İslam ahlakı bilgilerini güçlendirmek.
- c. Öğrencilerin okur-yazar olmalarını, muasır ilmi ve teknolojiyi, yeni gelişmeleri takip edebilmelerini sağlamak.
- d. Öğrencileri gelecekteki hayatlarına hazırlamak.
- e. Öğrencileri yüksek öğretime hazırlamak.
- f. Sağlığın korunması, ruhi gelişiminin sağlanması, kişinin kendisinin ve yaşadığı yerlerin temizliğine dikkat edilmesini öğretmek.
- g. Öğrencilerin dünya hakkında bilgi sahibi olabilmelerini, uluslararası ilişkileri ve barışın önemini anlamalarını sağlamak.
- h. Geçmişin öğretilmesi, milli kültürün geliştirilmesi ve halkın önemsendiği geleneklerin korunmasının öğretilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmak,⁷⁹ şeklinde belirlenmiştir.

Bu dönem eğitim sisteminin ideolojik bir yaklaşımla yeniden yapılandırılması amaçlanmış, bugünkü dayanaklar oluşturulmaya çalışılmış ise de, yapısal ve fonksiyonel bütünlük oluşturulabilmiş değildir. Sık sık öğrenim kademeleri ve

⁷⁸ Taflioğlu, *a.g.e.*, s. 28.

⁷⁹ Aziz Muhammad Amaç, *a.g.e.*, s. 10-11.

programları değişikliğe uğramış, öğretim programlarının değerlendirilmesine imkân olmamıştır. Siyaset-eğitim ilişkisi siyasi hâkimiyet ağırlıklı oluşmuştur.

5. Afganistan'da 1992'den Bugüne Dek Eğitim

Dr. Necibullah'a karşı gelerek yaptığı darbeyle idareyi değiştiren General Dostum 1992'de mücahit gruplarla kurduğu ittifak sonucunda komünist rejiminin yıkılışına sebep olmuştur. Birbirinden farklı İslam anlayışına sahip olan mücahit gruplarının iktidarı ele geçirmesiyle, başta rejim değişikliği olmak üzere, eğitim sisteminde de pek çok değişiklik yapılmıştır. Ülkenin değişik bölgelerinde birbirinden farklı eğitim sistemleri benimsenmiştir. Bu nedenle okutulan derslerde ve ders kitaplarında önemli farklılıklar görülmüştür.⁸⁰

Mücahit grupların bölgesel iktidarları sırasında, ülkede merkezi bir yönetimden bahsetmek mümkün değildi, bu nedenle de belirli bir eğitim sistemleri de olmamıştır. Bu dönemlerde ülke bir birinden her yönüyle farklı üç bölgesel yönetimle idare edilmekteydi. Bu bölgelerdeki yönetim şekilleri ve eğitim anlayışları şöyleydi:⁸¹

Ülkenin güney vilayetlerinde bölgesel bir yönetim kuran Peştun lider Gülbettin Hikmetyar, bölge yönetiminin hukuki düzenini şeriata uygun bir biçimde düzenlemeye çalışırken, eğitim sisteminde de Pakistan'ın Peşaver Federal Hükümetinin eğitim sistemine uygun olarak düzenlemeler getirmiştir.⁸²

Ülkenin kuzey bölgesinde bölgesel bir yönetim kuran Özbek lider General Dostum'un çabasıyla bazı okullarda Türkçe sınıfları ve Türkçe dersi ilave edilmemiştir. Ayrıca eski sistemi esas alınarak yeni bir eğitim sistemi oluşturulmuştur.

Ülkenin orta kısımlarında bölgesel bir yönetim kuran Şiiiler, İran destekli bir eğitim sistemi oluşturduklarından dolayı ders kitaplarını tamamen İran'dan temin etmekle, İran'daki eğitim sistemini benimsemişlerdir.⁸³

Birleşmiş Milletler nezdinde Afganistan'ın resmî yönetimi olarak kabul edilen Kabil yönetimi, hukuki bazı düzenlemelere giriştiği gibi yeni bir eğitim sistemi de

⁸⁰ Aziz Muhammad Amaç, *a.g.e.*, s 8.

⁸¹ Mehtarkhan Kamgar, *a.g.e.*, s. 228.

⁸² Humayun Bekzad, *a.g.e.*, s. 34.-39.

⁸³ Abdul Mubarız, *Ez Sukut-i Saltanat Ta Zuhur-i Taliban*, s. 38; Ayrıca bkz. Akbershah Ahmadi, *a.g.e.*, s. 25.

oluşturmaya çalışmıştır. Fakat Taliban'ın ortaya çıkışıyla hiçbir şeyi gerçekleştiremeden yıkılmıştır.

Sonuç olarak, mücahit grupların kendi aralarında düştüğü amansız çatışmalar sebebiyle herkesin kabul edeceği bir yönetim oluşturulmadığı için genel geçerliliği olan bir eğitim sisteminin olmadığını söylemek mümkündür.⁸⁴

1998'de ülkenin %90'ına sahip olan Taliban hareketi, iktidarları boyunca kendilerine özgü eski medrese usulüne uygun bir eğitim sistemi oluşturmaya çalışmıştır. Kızların eğitimini yasaklayan Taliban, erkek öğrencilerin okudukları okullarda da önemli değişiklikler yapmıştır. İlkokul birinci sınıftan itibaren Arapça dersi zorunlu kılınmış, dinî ağırlıklı bir öğretim programı uygulanmaya başlanmıştır.⁸⁵

Taliban rejiminin ortadan kalkmasıyla birlikte Aralık 2001'de iş başına gelen yeni hükümet, Birleşmiş Milletlerin yardımıyla eğitime birçok yenilikler getirmeye çalışmıştır.

Hamit Karzai yönetiminin açıkladığı hükümetin acil planında, öncelik verdiği konulardan birisi de eğitim sistemi olmuştur. Birçok yabancı kuruluştan da fikri ve ekonomik destek alan yeni yönetim, eğitim konusundaki çalışmalarını günden güne hızlandırmıştır. Afganistan'ın yeniden yapılandırılması konusunda hükümet tarafından, Birleşmiş Milletler yetkililerine sunulan çalışma raporunda en ilgi çekici konu eğitim konusundaki gelişmelerdir. Bu rapora göre (2002-2003) eğitim ve öğretim yılında toplam 5,8 milyon öğrenci okula başlamıştır.⁸⁶

Savaş sırasında yıkılan okulların tamiratına başlandığı gibi, birçok yeni okulların inşaatına da edilmiştir. Asya Kalkınma Bankası tarafından desteklenen eğitim çalışmalarına toplam 1.2 milyar Amerikan doları para yardımı ayrıldığı açıklanmaktadır.

Afganistan'ın yeniden yapılanma sürecinde eğitim konusunda pek çok ülkeden yardım alındığı gibi, Türkiye tarafından da birçok yardım gelmiştir. Bu çerçevede Kabil'deki birkaç okulun onarımı Türkiye tarafından yapılmıştır.⁸⁷

Hamit Karzai yönetimindeki hükümet, yeni bir eğitim sistemi oluşturmaya çalışmakla birlikte, oluşturmayı planladıkları sisteme uygun öğretim programları ve ders kitapları da hazırlatmıştır.

---

⁸⁴ Mehtarkhan Kamgar, *a.g.e.*, s. 209.

⁸⁵ Haji Hakkani, *Taliban Az Habı Mulla Ta İmaratı Müminin*, (Çev. R. Safi), s. 60- 66.

⁸⁶ Aziz Muhammad Amaç, *a.g.e.*, s 9.

⁸⁷ Mehtarkhan Kamgar, *a.g.e.*, s. 227.

Yeni yönetim Taliban sonrası Afganistan’da batı modeli bir eğitim sistemi oluşturma arayışına girmiştir. Bir taraftan okullaşma yaygınlaştırılmaya çalışılırken diğer taraftan da öğretim programları geliştirilmeye çalışılmıştır.

En önemli gelişme ise, eğitimde fırsat eşitliği esas olmak üzere kızların eğitimi, teknik ve meslek eğitimine yönelik şeklindeki zihni değişimlerdir. Kızların eğitiminde ciddi değişim ve gelişmelerin yaşandığı söylenebilir.⁸⁸

6. Eğitim Kurumlarına Genel Bir Bakış

Afganistan’da eğitim-öğretim iki ayrı bakanlık tarafından yönetilmektedir. Bunlardan biri Maarif Bakanlığı, diğeri de Yükseköğretim Bakanlığıdır. Maarif Bakanlığı ilk ve ortaöğretimin yönetiminden sorumludur.

6.1. Maarif Bakanlığı

Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı ilk defa 1920 yılında Kral Emanullah Han (1919-1929) döneminde (Vezaret-ı Maarif) adı altında kurulmuştur. Bazen Maarif Bakanlığı (Vezaret-ı Maarif), bazen Talim ve Terbiye Bakanlığı (Vezaret-ı Talim ve Terbiye) bazen de Vezaret-ı Celile-i Maarif olarak isim değişikliğine gidilen bu bakanlık günümüzde Maarif Bakanlığı (Vezaret-i Maarif) olarak hizmet vermektedir. Bu bakanlığın Afganistan’ın 34 ilinin her birinde birer il müdürlüğü (Riyaset) bulunmaktadır. 2013 yılı itibariyle bu bakanlığın bünyesinde bulunan 15,763 okulda (okul, medrese ve yüksekokullar) 9.5 milyonun üzerinde öğrenci (kız-erkek) eğitim görmektedir. Bu öğrencilerin %40’ını kız öğrencileri oluşturmaktadır. 2013 yılında 11,000 öğretmen, ilk kez bir sınava tabi tutularak bir gün içerisinde göreve başlamıştır.⁸⁹ Afganistan’ın yirmi yedi bakanlığından biri olan Maarif Bakanlığı’nın⁹⁰ ana hedeflerinin başında, “İslam dininin inanç esaslarına göre nesillerin yetiştirilmesi” gelmektedir.⁹¹

Afganistan Milli Eğitim sistemi geçen asrın son çeyreğinden bu yana toplumun ihtiyaçları gözetilmeksizin siyasi aktörlerin politikaları doğrultusunda birçok defa değiştirilmiştir. Taliban sonrası yeni yönetimle birlikte (2001) Afganistan’da yeni bir

⁸⁸ Akbersahah Ahmadi, *a.g.e.*, s. 27.

⁸⁹ *Guzariş-ı Destaword ha-y Sal-ı 1391 Nizam-ı Maarif-ı Cumhûri-i İslamî Afganistan*, Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı, Kabil, 2013, s. 37.

⁹⁰ <http://www.dw.de>

⁹¹ *Nisab-ı Talimi Maarif-i Afganistan*, Maarif Bakanlığı, (Afganistan Maarif Bakanlığının Eğitim Planı), Kabil, 2002, I, s. 11.

sayfa açılmıştır. Uluslararası statüde tanınmış yeni bir rejim ve geçici bir hükümet kurulmuştur. 2004'te de genel seçimler sonucu "Afganistan İslamî Cumhuriyeti" kurulmuştur. Bu dönemde Milli Eğitim sistemi önemli bir iyileştirme sürecinden geçirilmeye çalışılmıştır. İhtiyaçlar ve problemler göz önünde bulundurularak Maarifin temel ilkeleri yeniden belirlenmiştir. Bu temel ilkeler şu şekildedir:

1. Çocuklar ve gençlere eğitim imkânları sağlamak. Kızlara ve erkeklere Allah'a ibadeti, takvayı, vatan sevgisini, milli birliği, birlikte yaşamayı ve insan sevgisini öğretmek.

2. İstiklali savunma, milli hâkimiyet, toprak bütünlüğü, kültür zenginliğinin geliştirilmesi, milli birlik ve barış sevgisi bilgileriyle çocuk ve gençleri bilgilendirmek ve bütün taassup çeşitlerinin yok olmasına çalışmak.

3. Eğitim-öğretim kurumlarına rehberlik etmek.

4. Gelişmiş çağdaş ülkeler ölçülerine uygun eğitim sistemini geliştirmek.

5. Diğer ülkelerin eğitim-öğretim tecrübelerinden istifade etmek ve değerlendirmek.

6. Mezhep, dil, milliyet, kavim, cins ve sosyal sınıf gözetmeksizin herkese zorunlu ve ücretsiz (1.-12. sınıfa kadar) öğretim imkânını sağlamak.

7. Anayasada belirlenmiş diller ile eğitim vermek.

8. Yöresel dillerin öğretimini yöresel bir ders olarak vermek.

9. Engelliler ve muhacirlere eğitim imkânları sağlamak.

10. Dinî medreseleri, genel ve meslekî okulları geliştirmek.

11. Öğretmenlerin ilmi ve eğitici seviyelerini yükseltmek.

12. Öğretmenlerin hayat standartlarının yükseltilmesi için çaba göstermek.

13. Cahilliğe karşı mücadele etmek, okuma-yazma ve meslek kazandıran okulları geliştirmek ve yaygınlaştırmak.

14. Yasalar doğrultusunda Maarifin gelişmesi için yardımcı olan dost ülkeler ve birleşmiş milletlerin yanında bulunmak.

15. Ülke çapında eğitim sistemini paralel bir biçimde güçlendirmek.

16. Merkez ve Taşraya eşit eğitim imkânları sağlamak.
17. Gelişmiş ve gelişmekte olan iller arasında eşit eğitim imkânlarını sağlamak.
18. Öğrencilerin sosyal kötülöklere (Terör, narkotik, savaş ve taassup) karşı dikkatli olmalarını sağlamak ve dikkatlerini barış, demokrasi ve insan haklarına yönlendirmek.
19. Erkek ve kız okullarının sosyal imkânlar itibarıyla eşit olmalarını sağlamak. Kızların okula devam etmeleri için imkânlar oluşturmak.
20. Kız ve erkekler arasındaki taassubu gidermek.⁹²

6.2. Temel İlkeler Doğrultusunda Uygulanan Eğitimin Hedefleri ve Kazanımları

Afganistan'da son dönemde Milli Eğitim sistemi önemli bir iyileştirme sürecinden geçirilmeye çalışılmıştır. İhtiyaçlar ve problemler göz önünde bulundurularak Maarifin temel ilkeleri yeniden belirlenmiştir. Söz konusu temel ilkeler doğrultusunda uygulanan eğitimin hedefleri ve kazanımları kısaca şöyledir:

1. Çocukların ifrat ve tefritten uzak, dindar fertler olarak yetişmelerini sağlamak.
2. Milli kimliğinin geliştirilmesi ve yükselmesini sağlamak.
3. Topluma medeni ve faydalı fertler kazandırmak.
4. Öğrencilere bilgi ve beceri kazandırmak, onların toplum ve dünya ile barışık ve doğru düşünce gücüne sahip olmalarını sağlamak.
5. Öğrencilerin yeteneklerinin geliştirilmesi, bilgi düzeylerinin yükseltilmesini sağlamak ve meslek alanlarına hazırlamak.
6. Müreffeh ve saadetli bir topluma doğru yükselişi sağlamak.⁹³

Buna göre Afganistan devleti yeni bir eğitim sistemi kurmuştur. Kreş ve ana okulu (0-6 yaş arası), ilkokul (7-12 yaş arası) altı yıl ve zorunlu, ortaokul (13-15 yaş arası) üç yıl ve zorunlu, lise 16-18 yaş arası üç yıl, lise sonrası meslek okulları da(19-20 yaş arası) iki yıl olarak kademelendirilmiştir.⁹⁴

⁹² *Nesab-ı Talim-i Maarif-i Afganistan*, C. 1, 2003, s. 9-10.

⁹³ *Nesab-ı Talim-i Maarif-i Afganistan*, C. 1, s. 10.

⁹⁴ *Nesab-ı Talim-i Maarif-i Afganistan*, C.1, 2003, s. 15-16.

6.3. Vezaret-i İršâd-ı Hac ve Evkaf (Hac ve Vakıflar Bakanlığı) ve Din Eğitimindeki Rolü

Afganistan tarihinde bu kurum ilk defa 1970 yılında Adalet Bakanlığı bünyesinde *İdare-i Ali-yi Evkaf* adı altında kurulmuştur. 1979 yılında ise bu kuruma *Riyaset-i Şuun-i İslamî* adı verilerek başkanlık olmuştur. 1980 yılında Başbakanlığa bağlı olarak din işlerini yönetmek için “*Riyaset-i Şuun-i İslamî-yi Cumhuri-yi Demokratik-i Afganistan*” adı verilmiştir. Bu kurum, teşkilat ve görevi için de “*Mukarrere-i Riyaset-i Şuun-i İslamî-yi Cumhuri-yi Demokratik-i Afganistan*” adlı 18 maddelik bir kanun çıkartılmıştır. Söz konusu kanunda bütün hac, vakıflar vb. din işlerinin yanında, devrimin hedefini ve gerekliliğini anlatmak bu kurumun görevi olarak sayılmıştır.⁹⁵

1988 yılında “*Riyaset-i Umur-i Kurra*” adı altında bir başka bakanlık kurulmuş; bu kurumun görevi de şöyle sıralanmıştır:

Hac, vakıflar, imamlar, vaizler, taziye merasimlerini düzenlemek, Kur’an yarışması ayarlamak, ülkedeki bütün özel Dârü’l-huffazların kayıt altına alınması, ülke çapında yüksek Kıraat Enstitülerinin kurulması, Kabil’deki yaklaşık 800 mescit ve camide hatimle teravih kıldırın hafızların belirlenmesi, ülkenin yetenekli hafızlarını tespit edip uluslararası yarışmalara katılmalarının saklanmasıdır. Bu kurumun planlarından biri de Afganistan’ın 34 ilindeki mescit ve camide 350 hafızlık merkezlerinin kurulmasıdır.⁹⁶

6.4. Yükseköğretim Bakanlığı

Yükseköğretim Bakanlığı ülkedeki ilmi seviyenin yükseltilmesi amacıyla, eğitim-öğretim kurumlarının çeşitlenmesi ve yaygınlaşması gibi çeşitli ihtiyaçlar sonucu 1977 yılında kurulmuştur. İlk kuruluşunda “Kabil Üniversitesi” “Kabil Teknik Enstitüsü (Enstitüt-i Poli Teknik-i Kabul) ve “Ningarhar Üniversitesi” Yükseköğretim Bakanlığına bağlanmıştır.⁹⁷ Daha önce bu kurumlar Milli Eğitim Bakanlığında bağımsız olmakla birlikte üst makamlarla bağlantıları yine de Milli eğitim yoluyla

⁹⁵ Mehtarkhan Khwajamir, *a.g.e.*, s. 281.

⁹⁶ Mehtarkhan Khwajamir, *a.g.e.*, s. 218

⁹⁷ *Nesab-ı Vezaret-i Tahsilat-ı Ali Teyi Se Sal-i Guzeşte*, Yüksek Öğretim Bakanlığının Eğitim Programı, s. 4, 8.

gerçekleştirilmiştir. Bu yeni düzenleme ile yükseköğretim özerk ve sistematik bir kurum hüviyeti kazanmıştır.⁹⁸

Yükseköğretim Bakanlığı ilk kuruluşunda ortaöğretim seviyesindeki meslek okullarını da kapsamış ve “Meslekî ve Yükseköğretim Kurumu (Vezaret-i Tahsilat-ı Ali ve Meslekî)” unvanını almıştır. Daha sonra Yükseköğretim Kurumu ülkenin kısa ve uzun vadeli, yükseköğretim hedeflerini uluslararası normlara göre belirlemiştir. Bu nedenle 1994’te Yükseköğretime bağlı bulunan bütün ortaöğretim seviyesindeki meslek okulları Maarife bağlanmış ve Maarife bağlı bulunan bütün lisans seviyesindeki Pedagoji (Öğretmen yetiştirme) öğretim kurumları da Yükseköğretime bağlanarak adı “Yükseköğretim Bakanlığı” olarak değiştirilmiştir.⁹⁹ Tarihsel süreçte gerçekleşen ilmi, teknolojik, siyasi, idari ve ekonomik gelişmeler kuruma değişiklikler getirdiği gibi hedeflerinde de değişikliklere neden olmuştur.

Afganistan’ın yükseköğretim kurumları savaşlardan dolayı büyük hasarlar görmüş, öğrenci, öğretmen ve yöneticiler ciddi zorluklar yaşamıştır. Pek çoğu geçim, hayatlarını devam ettirmek için diğer işlerle uğraşmak ya da ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Yükseköğretim kurumlarının binaları savaşlarda tahrip olmuştur. Taliban döneminde ise az sayıda bulunan bayan öğrencilerin öğrenim hakları engellenmiş, öğretmen ve yöneticiler de görevlerinden uzaklaştırılmıştır. Eğitim-öğretim nitelik ve nicelik bakımından oldukça düşmüştür.

Yükseköğretim Bakanlığının tespitine göre geçici hükümet öncesi (Taliban dönemi) yükseköğretimin durumu ise özetle şöyledir; yükseköğretim kurumlarına kayıtlı öğrenci sayısı 4.000’dir. Bu öğrencilerin hepsi erkeklerdir. Bayan öğrenciler bulunmamaktadır. Bilimsel ve akademik faaliyetler tamamen durmuştur. Yönetimde despotizm, tehdit, aşağılama ve eziyet etme hâkimdir. Öğretim programı bilimsel normlardan uzaklaşmıştır. Eğitim-öğretim araç-gereci, laboratuvar, kütüphane, binalar, sınıflar, su ve elektrik tesisatı tahrip olmuştur. Teknolojik imkânsızlıklar sebebiyle Kabil, Kandahar, Ningarhar ve Herat Üniversitelerinin dışındaki bütün Yükseköğretim kurumlarının faaliyetleri neredeyse durma noktasına gelmiştir¹⁰⁰

⁹⁸ Kamalluddin, *a.g.e.*, s. 46.

⁹⁹ *Nesab-ı Vezaret-i Tahsilat-ı Ali Teyi Se Sal-i Guzeşte*, Yüksek Öğretim Bakanlığının Eğitim Programı, s. 6.

¹⁰⁰ *Nesab-ı Vezaret-i Tahsilat-ı Ali Teyi Se Sal-i Guzeşte*, s. 2.

Yükseköğretim Bakanlığı bu durumu iyileştirmek için yeni dönemde hedef çitasını yüksek tutarak genel hedeflerini şu şekilde belirlemiştir:

- a. Lisans eğitim-öğretiminin kalitesini yükseltmek.
- b. Lisans sonrası eğitim vermek ve bilimsel araştırma ortamlarını hazırlamak.
- c. Yükseköğretim kurumlarının ders araç-gereçlerini teknoloji ile desteklemek.
- d. Meslek Yüksekokullarının eğitim seviyesini yükseltmek.
- e. Akademik ve kültürel alanı geliştirmek ve genişletmek.
- f. Yükseköğretim kurumlarını fiziki açıdan iyileştirmek.¹⁰¹

Yükseköğretim Bakanlığı tarafından 2005 eğitim-öğretim yılından itibaren kredili sisteminin uygulamaya konulması, yükseköğretimde önemli bir yeniliktir. Bu yeni sistemin amacı, öğrencinin öğrenimi sürecinde etkin ve aktif olmasını sağlamak, yükseköğretimi dünya standartlarına uygun hale getirmektir. Çünkü bu sistem, öğrenciyi eğitim-öğretim sürecinde pasif konumdan kurtarıp aktif duruma getirmekte ve öğrenciye seçim hakkı tanımaktadır. Yeni sistemin bütün yükseköğretim kurumlarında uygulanması, dört yıl zarfında planlanmıştır.¹⁰²

6.5. Yüksek Öğretimde Din Eğitimi Kurumları

Eğitimin ilk ve ortaöğretim kademelerinde olduğu gibi, yükseköğretimde de din eğitim-öğretimi eğitim kurumlarının yapısı ve amaçlarına göre farklı şekillerde uygulanmaktadır. Yükseköğretimde Şeriat (İlahiyat) Fakültesi dışındaki diğer bütün akademik kurumlarda din eğitim-öğretimi “din dersi (Sekafet)”¹⁰³ adıyla programda yer almaktadır. Hukuk Fakültelerinde ise din dersinin yanında İslam Hukuku ile ilgili dersler de verilmektedir. Şeriat Fakültesinin dışındaki yükseköğretim kurumlarında verilen din dersleri Şeriat Fakültesinin Sekafet bölümü tarafından verilmektedir. Bünyesinde Şeriat Fakültesi olmayan üniversitelerin (Tıp, Eğitim ve Teknik Eğitim üniversiteleri) ders müfredatında Sekafet dersi bulunmaktadır. Sekafet ders müfredatı

¹⁰¹ *Nesab-ı Vezaret-i Tahsilat-ı Ali Teyi Se Sal-i Guzeşte*, s. 7-18.

¹⁰² “*Lahiye, Sistem-i Kredit-i Muassısat-ı Tahsilat-ı Ali Afganistan*”, Yüksek Öğretim Bakanlığı Yayınları, Kabil 2004, s. a.

¹⁰³ Sekafet, Terim olarak “İslam Kültürü” anlamına gelmektedir. Sekafet, Şeriat Fakültesinde “İslam Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinin adıdır. Aynı zamanda bu isim özel bölümün adını da taşımaktadır.

Şeriat Fakültesinin Sekafet Bölümünde hazırlanmakta ve diğer bütün yükseköğretim kurumlarının ders programlarında mevcut olup sekiz eğitim-öğretim dönemi boyunca verilmektedir. Şeriat Fakültesinin dışındaki yükseköğretim kurumlarının ders programlarında Sekafet dersinin yer almasının amacı, toplumun dinî, ahlaki, sosyal ve kültürel değerlerini genç nesle aktarmak ve kolektif ahlaki şuuru zinde tutmaktır. Ayrıca farklı bölümlerde okuyan öğrencilerin dinî, ahlaki ve toplumsal değerlerini, okuduğu alanı ve karşılaştığı popüler dünyanın değerleri ile sentezini yapabilme imkânını sağlamaktadır.¹⁰⁴

6.5.1. İlahiyat (Şeriat) Fakültelerinde Din Eğitimi

Afganistan'da günümüzde 34 devlet ve 100'e yakın özel üniversite mevcuttur. Devlet ve özel üniversitelerinin çoğunda Şeriat fakülteleri bulunmaktadır.¹⁰⁵

Şeriat fakülteleri Afganistan'da, dinî bilgilerin en üst düzeyde ele alındığı ve öğretiminin yapıldığı kurumlardır. Bu fakültelerde 1996'ya kadar orta öğretimden (Dârü'l-huffaz ve Dârü'l-ulum liselerinin on ikinci sınıfından) mezun olan medrese öğrencileri öğretim görmekte idi. Bu durumda kız öğrencilerin bu fakülteye girme şansı almamıştır. 1996'dan itibaren kızlara da düz lise mezunu oldukları halde, bu fakülteye girmelerine hak tanımıştır.¹⁰⁶

Afganistan'da din eğitimi tarihçesi kısmında değinildiği gibi, Afganistan'da ilk Şeriat Fakültesi 1951 yılında Afganistan'ın ilk üniversitesi olan Kabil Üniversitesinde kurulmuştur. Şeriat fakültesi “*Talimat-ı İslamî (İslam Öğretimi), Fıkıh ve Kanun*” olmak üzere genelde iki bölümden oluşmaktadır. Ancak bazılarında üçüncü bölüm olarak *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (Sekafet-ı İslamî)* de ilave edilmiştir.¹⁰⁷ Bunlardan birincisi olan *Talimat-ı İslamî* bölümünün açılmasıyla düz lise mezunlarına genelde kız öğrencileri bu fakülteye girme şansı doğmuştur. Şeriat fakültelerinin *Talimat-ı İslamî* bölümünde ağırlıklı olarak klasik kitaplar okutulurken, Fıkıh ve Kanun bölümünde ise klasik bazı kitaplarla beraber beşeri ve modern hukuka ağırlık verilmektedir. Dolayısıyla *Talimat-ı İslamî*

¹⁰⁴ Abdullah Muhammadi, “*Üniversite Öğrencilerinin Din Anlayışı*”, Ankara Üniversitesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2010, s. 103.

¹⁰⁵ <http://www.mohe.gov.af/?p=public> (05.11.2014).

¹⁰⁶ Abdullah Muhammadi, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁰⁷ <http://www.mohe.gov.af/?p=public> (05.11.2014).

bölümünde daha fazla üniversite hocaları, din görevlileri, vs. Fıkıh ve Kanun bölümünde kadılar, savcılar ve diğer adlî personel yetiştirilmektedir. *Talimat-ı İslamî* bölümünün ders müfredatına baktığımızda; Akaid, Kur'an İlimleri, Tefsir, Hadis, Teşri' Tarihi, Eğitim Psikolojisi, Felsefe, Pedagoji vb. derslerinin ağırlıklı olarak yer aldığını görürüz.¹⁰⁸ *Fıkıh ve Kanun* bölümünün ders çizelgesinde ise, hukukun birçok alanına bu programda yer verilmiştir. Örneğin, Hukuka Giriş, Vecibeler Hukuku, Ceza Hukuku, Ticaret Hukuku, Hukuk-ı A'ynî, Uluslararası Hukuk, İdare Hukuku, İş Hukuku gibi. Ayrıca Fetva ve Fetva Usulü de bu müfredatta mevcuttur.¹⁰⁹

6.5.2. Diğer Fakültelerde Din Eğitimi

Yükseköğretimde Şeriat fakülteleri dışındaki diğer fakültelerde de *Sekafet-i İslamî* (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi) adıyla din dersleri verilmektedir. Afganistan'da ise 1992 yılında mücahitlerin iktidara gelmesiyle üniversiteler Sekafet bölümü dâhil edilmiştir. 2007 yılında Şura-yi Ulema-i Afganistan'ın (Afganistan Âlimler Şurası) kararı ve Yüksek Öğretim Bakanlığının onayıyla bütün fakülteler ve bölümlere dâhil edilmiş ve haftada bir saat olarak her fakültede birinci sınıftan son sınıfa kadar zorunlu bir ders haline getirilmiştir.¹¹⁰ Bu derste ağırlıklı olarak inanç esasları ve genel olarak ana hatlarıyla din kültürü ile ilgili bilgi verilmektedir.

Afganistan'da 2004'te ilk yabancı ve özel bir üniversite olarak Afganistan Amerikan Üniversitesi kurulmuştur.¹¹¹ 2012 yılına kadar Kabil'de El-Ezher Enstitüsü açılmıştır. Bunların dışında da bu tarihe kadar El-Ezher hocalarının Afganistan'ın başkenti Kabil'de bulunan 5 büyük Dârü'l-ulum'de ders verildiği belirtilmiştir.¹¹² 2014 yılında ise Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Afganistan ziyareti sırasında, Afganistan'ın başkenti Kabil'de Mevlana Üniversitesi adıyla bir üniversitenin kurulacağını açıklamıştır. Aynı şekilde 2014 yılının Kasım ayında Suudi Arabistan, Kabil'de 5000 kişi kapasitesine sahip öğrenci yurdu ile beraber bir üniversite, bir hastane, bir spor sahası ve 15000 kişinin aynı anda namaz kılabilceği bir cami, Kral Abdullah adında bir İslamî Merkez'in kurulması için

¹⁰⁸ Kabil Üniversitesi Şeriat Fakültesi İslâm Öğretimi Lisans Programı Ders Çizelgesi, Kabil, 2004, s. 68.

¹⁰⁹ Abdullah Muhammedi, *a.g.e.*, s. 106.

¹¹⁰ Abdulhalık Sarım, *Berresi-yi Şiveha-yi Tedris-i Mezmun-i Sakafet-i İslamî Der Pohentun-i Ta'lim ve Terbiye-yi Kabul*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kabil Ta'lim ve Terbiye Üniversitesi, 2009, s. 20-21.

¹¹¹ <http://auaf.edu.af/about/brief-history/> (23.11.2014).

¹¹² http://bostnews.com/details_dr.php?id=5534&cid=1 (27.11.2014).

anlaşma imzalamıştır.¹¹³

6.6. Günümüzde Afganistan Din Eğitimi ve Eğitim Sistemine Bir Bakış

İnsanlık tarihi için büyük önem taşıyan eğitim olgusu, kişilerin öğrenme ve öğretme merakıyla başlamaktadır. Kasıtlı olarak veya farkında olmadan sosyal hayatta cereyan eden olaylar, eğitimi olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. İnsanlık tarihi kadar eski bir maziye sahip olan eğitim olgusu, çeşitli şekillerde günümüze kadar gelmiştir.

Tüm alanlarda ihtiyaç duyulan eğitim, bugün formal ve informal biçimde kendini göstermektedir. Türkiye’de olduğu gibi, günümüzde Afganistan eğitim sistemi de, örgün veyaygın olmak üzere iki ana bölüme ayrılmaktadır. Bilindiği üzere örgün eğitim; ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim şeklinde kademelendirilmektedir. Yaygın eğitim ise örgün eğitimin yanında ve dışındaki bütün eğitim faaliyetlerini içine almaktadır.

Afganistan Maarif Bakanlığı’nın genel hedeflerinin başında, nesillerin, İslam dininin inanç esaslarına göre yetiştirilmesi gelmektedir. Bu bağlamda Afganistan’ın bütün eğitim-öğretim kurumlarında (ilk, orta, lise ve yükseköğretim), din eğitim-öğretimi yapılmaktadır. Bununla birlikte din eğitim-öğretimi, programlarda, eğitim kurumlarının yapısı ve amaçlarına göre farklı şekillerde yer almaktadır. Şöyle ki; din eğitimi, bazı eğitim kurumlarındaki programlarda sadece “din dersi” adı altında yer alırken, yalnızca din eğitim-öğretiminin uygulandığı eğitim kurumları da vardır.¹¹⁴

Yaygın dinî eğitim veren kurumlar, halk tarafından sosyal dayanışma yoluyla açılan ve finanse edilen Kur’an kursları, medreseler ve camilerdir. Örgün dinî eğitim kurumları ise Maarif Bakanlığı ve Yükseköğretim Bakanlıklarına bağlı Dârü’l huffazlar, Medreseler ve Şeriat Fakülteleri’dir. Yaygın din eğitimi ise Hac ve Vakıflar Bakanlığına bağlıdır.

6.6.1. Örgün Eğitim

Formal eğitimin içinde yer alan örgün eğitim belli yaş grubundaki bireylere belli amaçlara göre hazırlanmıştır. Eğitim programları ile okul çatısı altında (okul öncesi

¹¹³ http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2014/11/141121_fm_suudi_arabia_islamic_centre_kabul (23.11.2014).

¹¹⁴ <http://www.bugun.com.tr/son-dakika/cumhurbaskani/erdogan-ucakta-haberi/1305685> (23.11.2014).

öğretim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde) düzenli ve belli bir sistem içinde yapılan eğitimidir. Örgün eğitim sisteminde belli bir sıra söz konusudur. Bir eğitim basamağını başarı ile tamamlayıp, bir sonraki eğitim basamağına başlayabilir. Bu nedenle örgün eğitim süreklilik gösteren bir süreçtir.”¹¹⁵

Günümüzde Afganistan okullarının çoğu devlet okuludur. İlkokul altı yıl, ortaokul üç yıl ve lise üç yıl olmak üzere üç ayrı kademedен oluşmaktadır. Devlet okulları ücretsiz olduğu gibi, okulun tüm ders kitapları da Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tüm öğrencilere ücretsiz olarak dağıtılmaktadır. Aynı zamanda ilkokul herkes için zorunludur. Devlet okullarının yanında az da olsa özel okullar vardır. Resmî (devlet okulları) olan yerlerde İslamî ilimlerin öğretimi, Afganistan’da devlet tarafından yapılmakta ve yönetilmektedir.

6.6.2. Okullar

6.6.2.1. Devlet Okulları (Resmî Okullar)

Afganistan’da üniversite öncesi resmî din eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı *Müessise-i Talimat-i İslamî* adlı kurumun çatısı altında *Medrese-i Sanevi*, *Dârü’l-ulum* ve *Dârü’l-huffaz* olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bunların ders programları Eğitim Bakanlığı bünyesindeki *Şura-yi Ali-yi Talimat-i İslamî* Kurumu tarafından denetlenmektedir.¹¹⁶

Afganistan’ın otuz dört vilayetinde bulunan 11123 okulda resmî olan 775 medrese (Dârü’l huffaz, Dârü’l ulum ve Dinî Medreseler) de bu sayıya dâhildir.¹¹⁷

Afganistan’ın resmî okullarında 1990 yılından sonra 12 yıllık bir sistem uygulanır. Bu eğitim kademeleri ilköğretim, ortaöğretim ve lise olmak üzere üç kademeli olarak uygulanmaktadır.

6.6.2.2. İlköğretim okulları

İlk 7-12 yaş arasındaki çocukların devam ettikleri bu okullar altı sınıftan oluşmaktadır. Bu kurumlar iki kademedен oluşur. İlk kademedен, birinci sınıftan üçüncü sınıfın sonuna kadar eğitim veren sınıflardan oluşmakta olup, dersler “Muallim-i Usulü

¹¹⁵ Filiz Sevil Büyükalın, *Eğitimle ilgili Temel Kavramlar*, Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Asil Yayınları, Ankara, 2003, s. 13.

¹¹⁶ Mehtarkhan Khwajamir, *a.g.e.*, s. 220.

¹¹⁷ Marit Gold, *Maarif der Su’le hayi Ateşi Hamalat Balayi Maarif der Afganistan*, Kabil, 2009, s. 35.

Sınıfı” (Sınıf Usulü Öğretmeni) diye adlandırılan tek bir öğretmen tarafından okutulmaktadır. İkinci kademe ise dördüncü sınıftan altıncı sınıfın sonuna kadar eğitim veren sınıflardan oluşmakta olup, dersler altı farklı öğretmen tarafından okutulmaktadır. İlkokulda İslamî İlim adına, Kur’an-ı Kerim okuma ve Diniyat (din eğitimi) dersi vardır. Bu dersler sınıflara göre değişse bile, genelde ilkokulun bütün sınıflarında haftada iki saat olarak okutulur.¹¹⁸

6.6.2.3. Ortaokullar

Ortaokullar, 12-15 yaşları arasındaki çocukların eğitim gördükleri, eğitim kurumlarıdır. Bu okullarda 3 yıl eğitim verilmektedir. Afganistan vatandaşı olan herkes (kız-erkek) için zorunlu ve ücretsizdir.¹¹⁹ Ortaokulların amacı, öğrencilerin İslamî ve onun temel hükümlerini bilmesidir. Aynı zamanda öğrencilerin dinî akidelerinin güçlendirilmesi de bu dönemde amaçlanmıştır.¹²⁰ Bu dönemin ders müfredatında İslamî İlimler adına üç ders bulunmaktadır. Bu üç ders arasında Hadis dersi her üç sınıfta da yer almaktadır.

6.6.2.4. Liseler

Lise ise 15-18 yaşlar arasındaki gençlerin gittikleri okullardır. Öğrencileri yükseköğretime hazırlaması açısından çok önemlidir. Lise dönemi üç yıldır.

Lise sınıflarında da dinî dersler bulunmaktadır. 10. sınıfta miras hükümleri, 11. sınıfta aile hukuku, 12. sınıfta ise kısaca fıkıh usulüne yer verilmiştir. Bunların yanı sıra 10.-11. sınıflarda Tefsir dersi de bulunmaktadır.

6.6.3. Medreseler

İslam’ın gelişmesinde büyük rol oynayan medreseler, günümüzde Afganistan Maarif Bakanlığının yönetim ve denetiminde, ortaöğretim seviyesindeki eğitim kurumları arasında yer almaktadır. Ortaokulda (7-9 sınıflar) dinî ve meslekî dersler, lisede ise (10-12 sınıflar) medreselerin amaçları doğrultusunda modern ilimler de programda yer almaktadır.¹²¹

Medreselerin öğrenci kaynağının düz ortaokul ve Dârü’l-huffazlar teşkil

¹¹⁸ Afganistan, **Maarif Kanunu**, 5. madde. Milli Eğitim Bakanlığı, Kabil, 2008.

¹¹⁹ *Afganistan Anayasası*, 43. madde, Kabil, 2003, s. 24.

¹²⁰ *Afganistan Eğitim Kanunu*, 18. madde, ikinci bendi, Kabil, 2009, s. 41.

¹²¹ Aziz Muhammad Amaç, *a.g.e.*, s. 18-19.

etmektedir. Öğretmen kadrosunu ise medreselerden ve Şeriat Fakülte mezunları oluşturmaktadır.

Resmî olan medreseler eski dönemlerde çok yaygın değildir. Günümüzde sayıları 614'ü bulmuştur. Bu medreselerde eğitim gören yaklaşık iki yüz bin öğrencinin %10'unu kızlar oluşturmaktadır. Bu medreselerden Afganistan'ın hemen her ilçesinde en az bir tane bulunmaktadır. Bu medreselerin resmî olmayan medreselerden birkaç farkı vardır. Bu farklılardan en önemlisi, müderrisler ve başka personellere devlet tarafından maaş ödenmesidir. Aynı zamanda bu medreselerde ders programları olarak da devlet tarafından hazırlanmış olan ders müfredatının takip edilmesi zorunludur. Bu müfredatın %60'ını ağırlıklı olarak dinî dersler oluşturmaktadır. Çünkü resmî olmayan medreselerde eski sistemde ders verilmektedir. Günümüzde resmî olmayan Afganistan medreseleri, Osmanlılar dönemindeki medrese sistemine benzemektedir.¹²²

6.6.3.1. Medreselerin Genel Hedefleri

Bu medreseler, bir taraftan öğrenciye dinî bilgi kazandırırken, diğer taraftan da meslekî bilgi ve becerilerini geliştirerek öğrenciyi yükseköğretime hazırlamaktadır. Bu bağlamda söz konusu medreselerin genel hedefleri şu şekildedir:

1. İslam inancı, ahlakı ve ilmini öğretmek ve davranış haline getirmek.
2. Problemlerin çözümünde bireyin girişimsel ve tahkiki yeteneklerinin geliştirilmesini sağlamak.
3. İslamî ilimlerin ve mezhebi ritüellerin tebliğ ve irşad yoluyla yayılmasının öğretilmesini kazandırmak. (Pedagojik formasyon)
4. Medrese, Dârü'l huffazlar için din eğitimi öğretmeni yetiştirmek.
5. Kamu hukukunu sağlayan (Adalet Bakanlığı, Yargı Organları) kurumlara eleman yetiştirmek.
6. Öğrencileri yükseköğretime hazırlamak.¹²³

6.6.3.2. Dârü'l -Huffaz Resmi Medreseler

Eğitim tarihi incelendiğinde İslam'ın yayılışı ile Dârü'l-huffaz kelimesi, eğitim literatüründe yerini alan bir isim olarak görülmektedir. İslam'ın ilk yıllarında

¹²² <http://www.dw.de/article/0,,1554242,00.html>

¹²³ Aziz Muhammad Amaç, *a.g.e.*, s. 20-21.

Müslümanların ilk öğretmeni Hz. Peygamber (s.a.v.) Kur'an-ı Kerim'i sahabelerine korunması, unutulmaması ve ibadet yapması için ezberletmiş, yazdırmış ve hayatlarında uygulamaları için tam manasıyla öğretmiştir. İslam'ın gelişmesine veyayılmasına paralel olarak ihtiyaçlar doğrultusunda az sayıda da olsa eğitim-öğretim sistemleşerek, Küttap ve Dârü'l-Kurralarda devam etmiştir. İslam coğrafyasının gelişmesi ve diğer kültürlerle yakınlaşmasıyla yeni ilimlerle karşılaşmıştır. Kur'an'ın okunması ve anlaşılması için kıraat ve tefsir gibi farklı metotlar ve disiplinler kullanılmıştır.¹²⁴

Afganistan'da İslam gelmesiyle Dârü'l-huffaz medreseleri kurulmuştur. Günümüzde de bu okullar Milli Eğitim Bakanlığı'nın İslamî Eğitimler Genel Başkanlığına (Riyaset-i Umumi Talimat-ı İslamî) bağlıdır. Medreselerde olduğu gibi bu eğitim kurumlarında 12 senelik ve 14 senelik olarak iki çeşit eğitim yapılmaktadır. Bu okulların amacı, adından da anlaşılacağı üzere Kur'an-ı Kerim hafızları yetiştirmektir. Dârü'l-huffaz okullarında Kur'an'ın ezberi dışında, Kur'an-ı Kerim ve İslam İlimlerin eğitim-öğretimi yapılmaktadır.¹²⁵ Dinî eğitim veren kurumların ilköğretim seviyesini oluşturan bu okullar, medreselerin de öğrenci kaynağını oluşturmaktadır. Bu tür okulların altıncı sınıf mezunları Dârü'l-ulum okullarına geçiş yapabilmektedirler. Bu tür okullardan Afganistan'ın birçok il ve ilçesinde bulunmaktadır. Sayıları 104 olan bu okullar, birinci sınıftan başlayıp on ikinci sınıfa kadar hizmet vermektedir.¹²⁶

Dârü'l-huffaz okul mezunları, yapılan sınavlarda belli bir puan alırlarsa, üniversitelerde istediği bölüme girebilirler. Ama bu okulların mezunları genelde üniversitelerin İlahiyat fakültelerini veya Dârü'l-ulum Meslek Yüksek Okullarını tercih etmektedirler.

Dârü'l-huffaz okullarında genel olarak Arapça dile ağırlık verilmektedir. Bu medreselerin lise dönemindeki ders programı şu şekildedir: Tablo 1, 2, 3' de gösterilmiştir.

Tablo 1. Dârü'l-huffaz Medreselerinin (Lise) 10. sınıf Haftalık Ders Programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
----	------------------	------------------	---------------------

¹²⁴ Ramazan Buyrukçu, *Kur'an Kurslarında Din Eğitimi ve Öğretiminin Verimliliği Üzerine Bir Araştırma- (Göller Bölgesi Örneği)*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta, 2001, s. 26-30.

¹²⁵ Aziz Muhammad Amaç, *a.g.e.*, s. 19-20.

¹²⁶ <http://www.dw.de/article/0,1554242,00.html>

1	تفسیر	Tefsir	3
2	حدیث	Hadis	2
3	فقه	Fıkıh	2
4	عقاید	Akaid	2
5	صرف	Sarf	2
6	نحو	Nahve	2
7	اصول فقه	Fıkıh Usulü	2
8	عربی	Arapça	2
9	زبان اول (فارسی)	Birinci Dil (Farsça)	2
10	زبان دوم (پشتو)	İkinci Dil (Peştuca)	2
11	انگلیسی	İngilizce	2
12	اجتماعیات	Sosyal Bilgiler	2
13	ریاضی	Matematik	1
14	گردان قرآنکریم	Hafızlık Sağlama	12

Tablo 2. Dârü'l-huffaz Medreselerinin (Lise) 11. Sınıf Haftalık Ders Programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	تفسیر	Tefsir	3
2	حدیث	Hadis	3
3	فقه	Fıkıh	2

4	عقاید	Akaid	2
5	نحو	Nahve	2
6	اصول فقه	Fıkıh Usulü	2
7	فرايض (میراث)	Feraiz	2
8	سیرت النبی (ص)	Siyer	2
9	اصول حدیث	Usulü Hadis	2
10	عربی	Arapça	1
11	انگلیسی	İngilizce	1
12	زبان اول (فارسی)	Birinci Dil (Farsça)	1
13	زبان دوم (پشتو)	İkinci Dil (Peştuca)	1
14	گردان قرآن کریم	Hafızlık Sağlama	12

Tablo 3. Dârü'l huffaz Medreselerinin (Lise) 12. Sınıf Haftalık Ders Programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	تفسیر	Tefsir	3
2	حدیث	Hadis	2
3	فقه	Fıkıh	2
4	عقاید	Akaid	2
5	نحو	Nahve	2
6	اصول فقه	Fıkıh Usulü	2
7	فرايض (میراث)	Feraiz	2

8	اصول تفسیر	Usulü Tefsir	2
9	عربی	Arapça	1
10	انگلیسی	İngilizce	1
11	زبان اول (فارسی)	Birinci Dil (Farsça)	1
12	زبان دوم (پشتو)	İkinci Dil (Peştuca)	1
13	منطق	Mantık	2
14	گردان قرآنکریم	Hafızlık Sağlama	12

6.6.3.3. Dârü'l-Ulum Medreseleri

İlk Dârü'l-ulum 1892 yılında Abdurrahman Han tarafından kurulan *Dârü'l-ulum-i Arabi-yi Kabul* ile başlamıştır. 1964 yılında *Dârü'l-ulum-i Ebu Hanife* adlı ikincisi kurulmuştur. Günümüzde ise 100'e yakın Dârü'l-ulum bulunmaktadır. Bunların diğer medreselerden farkı 13. ve 14. sınıfları da içinde barındırmasıdır. Bu medreselerde gayri resmî medreselerde adı geçen klasik din kitaplarıyla birlikte, İngilizce, matematik, beden eğitimi, sosyoloji, fen bilimleri gibi dersler de mevcuttur.¹²⁷

Dârü'l-ulum medreselerine girebilmek için Dârü'l-huffaz okullarının altıncı sınıfını bitirmiş olmak yeterlidir. Ayrıca bu okullara düz okulların yedinci sınıfını bitiren öğrenciler belli bir sınava tabi tutularak devam etmektedirler. Son yıllarda resmî olmayan medreselerde eğitim gören öğrenciler de başka okullara geçebildiği gibi Dârü'l-ulum okullarına belli bir sınavdan sonra girebilmektedirler. Ayrıca mezunlarının Afganistan'da normal lise (düz lise) mezunları gibi ilahiyat ve hukuk bölümü dışında başka bölümleri seçme şansı yoktur. Ancak kendilerine özgü olan "müteferrika" adlı sınavı geçebilmek şartıyla üniversitenin İlahiyat fakültelerine girebilirler. Üniversiteye girmek için öğrenci seçme (Kankor) sınavını geçerek bu okul mezunları İlahiyat bölümü dışında Hukuk fakültesine de girebilirler.

Dârü'l-ulum okulları Türkiye'deki İmam Hatip liseleri gibidir. Ama orada medrese

¹²⁷ Mehtankhan Khwajamir, *a.g.e.*, s. 220.

eğitimi yedinci sınıftan başlar ve bu okullarda eğitim gördükten sonra istedikleri herhangi bir okulda din eğitimi ğretmeni (hocası) olarak göreve alınabilirler.

Dârü'l-ulum okullarında genel olarak Arapça kitaplara ağırlık verilmektedir. Bu medreselerin lise dönemindeki ders programı şunlardan ibarettir: Tablo 4, 5, 6'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Dârü'l-ulûm Liselerinin 10. Sınıf Haftalık Ders Programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	ﺗﻔﺴﯩﺮ	Tefsir	4
2	ﺣﺪﯨﺚ	Hadis	2
3	ﻋﻘﺎﯨﺪ	Akaid	2
4	ﻓﻘﻪ	Fıkıh	2
5	ﺍﺼﻮﻝ ﻓﻘﻪ	Fıkıh Usulü	2
6	ﺍﺼﻮﻝ ﺣﺪﯨﺚ	Usulü Hadis	2
7	ﻣﻨﻄﻖ	Mantik	2
8	ﺑﻼﻏﺖ	Belagat	2
9	ﻓﺮﺍﯨﻀ (ﻣﯩﺮﺍﺕ)	Feraiz	2
10	ﺗﺎﺭﯨﺦ ﺍﺳﻼﻡ	İslam Tarihi	2
11	ﺯﺑﺎﻥ ﺍﻭﻝ (ﻓﺎﺭﺳﯩ)	Birinci Dil (Farsça)	2
12	ﺯﺑﺎﻥ ﺩﻭﻡ (ﭘﯩﺸﺘﻮ)	İkinci Dil (Peştuca)	2
13	ﻧﺤﻮ	Nahve	4
14	ﺍﺟﺘﻤﺎﻋﯩﻴﺎﺕ	Sosyoloji	2

15	ساینس	Fen Bilgisi	2
----	-------	-------------	---

Tablo 5. Dârü'l-ulûm Liselerinin 11. Sınıf Haftalık Ders Programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	تفسیر	Tefsir	4
2	حدیث	Hadis	2
3	فقه	Fıkıh	2
4	اصول فقه	Fıkıh Usulü	2
5	فرائض (میراث)	Feraiz	2
6	بلاغت	Belagat	2
7	نحو	Nahve	4
8	تاریخ اسلام	İslam Tarihi	2
9	منطق	Mantık	2
10	سیرت النبی (ص)	Siyer	2
11	زبان اول (فارسی)	Birinci Dil (Farsça)	2
12	زبان دوم (پشتو)	İkinci Dil (Peştuca)	2
13	انگلیسی	İngilizce	2
14	اجتماعیات	Sosyoloji	2
15	ساینس	Fen Bilgisi	2

Tablo 6. Dârü'l-ulûm Liselerinin 12. Sınıf Haftalık Ders Programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	تفسیر	Tefsir	3
2	حدیث	Hadis	3
3	اصول تفسیر	Tefsir Usulü	2
4	فقه	Fıkıh	3
5	اصول فقه	Fıkıh Usulü	2
6	فرايض (میراث)	Feraiz	2
7	بلاغت	Belagat	2
8	نحو	Nahve	3
9	تاریخ اسلام	İslam Tarihi	2
10	منطق	Mantık	2
11	سیرت النبی (ص)	Siyer	2
12	زبان اول (فارسى)	Birinci Dil (Farsça)	2
13	زبان دوم (پشتو)	İkinci Dil (Peştuca)	2

6.6.3.4. Dârü'l-Ulum Meslek Yüksek Okulları

Meslek yüksek okuluna Dârü'l-huffaz ve Dârü'l-ulum Liselerinin mezunları belli bir sınavdan istenen puanı aldığı takdirde bu medreselere girebilirler. Meslek yüksek okullarda iki yıllık eğitim-öğretim verilmektedir. Bu yüksek okullar sadece büyük şehirlerde (il merkezlerinde) mevcuttur. Örnek olarak, Kabil'de Dârü'l-Ulum-ı İmam Ebu Hanife, Mezar-ı Şerif şehrinde Dârü'l-Ulum Esediye, Meymene Şehrinde Dârü'l-Ulum-ı Ebu Müslim-i Horasani, Şibirgan şehrinde Dârü'l-Ulûm-ı Ebu Süleyman adlı Dârü'l-Ulum yüksek okullarını gösterebiliriz. Bu iki senelik eğitimi başarıyla bitiren öğrenciler doğrudan üniversitelerin ilahiyat fakültelerinin üçüncü sınıfına deva

edebilmektedir.

Dârü'l-Ulum Meslek Yüksek medreselerinde genel olarak Arapça kitaplara ağırlık verilmektedir. Ayrıca, bu medreselerde, kimya, fizik, İngilizce dersleri de okutulmaktadır.

Tablo 7. Dârü'l-ulûm Meslek Yüksek Okullarının 13. Sınıf Birinci Dönem Ders Programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	تفسير	Tefsir	5
2	حدیث	Hadis	3
3	فقه	Fıkıh	6
4	اصول فقه	Fıkıh Usulü	2
5	حکمت	Hikmet (Felsefe)	2
6	روانشناسی	Psikoloji	2
7	تاریخ خلفا	Halifeler Tarihi	2
8	صرف	Sarf	2
9	عربی	Arapça	2
10	طبقات الفقہا	Tabakatü'l – Fukaha	2
11	منطق	Mantık	2
12	ادبیات پشتو	Peştu Edebiyatı	2
13	اصول تدریس	Öğretim Metodları	2

Tablo 8. Dârü'l-ulum Meslek Yüksek Okullarının 13. Sınıf İkinci Dönem Ders Programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	تفسیر	Tefsir	5
2	حدیث	Hadis	4
3	فقه	Fıkıh	4
4	اصول فقه	Fıkıh Usulü	3
5	حکمت	Hikmet (Felsefe)	2
6	اصول تدریس	Öğretim Metodları	2
7	تاریخ خلفا	Halifeler Tarihi	2
8	عقاید	Akaid	3
9	عربی	Arapça	2
10	روانشناسی	Psikoloji	2
11	منطق	Mantık	2
12	ادبیات پشتو	Peştu Edebiyatı	2
13	امتحان و ارزیابی	Sınav ve Değerlendirme	

Tablo 9. Dârü'l-ulum Meslek Yüksek Okullarının 14. Sınıf Birinci Dönem Ders Programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	تفسیر	Tefsir	5
2	حدیث	Hadis	4

3	فقه	Fıkıh	4
4	اصول فقه	Fıkıh Usulü	3
5	حکمت	Hikmet (Felsefe)	2
6	اصول تدریس	Öğretim Metodları	2
7	تاریخ	Tarih	2
8	عقاید	Akaid	3
9	عربی	Arapça	2
10	فلسفه	Felsefe	2
11	منطق	Mantık	2
12	ادبیات دری	Deri (Fars) Edebiyatı	2
13	اصول و فن خطابه	Hıtabe Tekniği	2
14	قواعد فقهی	Fıkıh Kaideleri	2

Tablo 10. Dârü'l-ulum Meslek Yüksek Okullarının 14. Sınıf İkinci Dönem Ders Programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	تفسیر	Tefsir	5
2	حدیث	Hadis	4
3	فقه	Fıkıh	4
4	اصول فقه	Fıkıh Usulü	3
5	حکمت	Hikmet (Felsefe)	2
6	اصول تدریس	Öğretim Metodları	2

7	تاریخ	Tarih	2
8	عقاید	Akaid	3
9	عربی	Arapça	2
10	فلسفه	Felsefe	2
11	ادبیات دری	Deri (Fars) Edebiyatı	2
12	اصول دعوت	Davet metodu	2
13	قواعد فقهی	Fıkıh Kaideleri	2
14	روانشناسی تربیتی	Eğitim Psikolojisi	2

6.6.3.5. Dârü'l-Muallimin Yüksek Okulları

Dârü'l-muallimin, öğretmen okullarına verilen ad¹²⁸ olup, Afganistan'da ilk defa 1291/1913 yılında, Amir Habibullah Han döneminde Kabil'de kurulmuştur. O zamanlarda eğitimlerini mescit, cami ve medreselerde alan kişiler bu okullarda kabul edilirdi. Bu okullarda eğitim süresi üç yıldır. Bugün Afganistan'da 42 Dârü'l-muallimin yüksekokulunda eğitim görmekte olan 33062 öğrencinin %39'u kız öğrencilerden oluşmaktadır.¹²⁹

Dârü'l-muallimin Yüksek Okulları, Afganistan okullarındaki meslekî öğretmen eksikliğini giderilmesi açısından çok önemli bir yere sahiptir. Afganistan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olan bu yüksekokulların Fars Dili ve Edebiyatı (Edebiyatı Dari), Peştü Dili ve Edebiyatı, Psikoloji, Sosyoloji, Matematik, gibi bölümlerinin yanı sıra Dinî İlimler (Ulûmi Dinî) bölümü de bulunmaktadır.

6.6.4. Yaygın Eğitim

İnsanlar hayatın her safhasında sürekli birbirleriyle iletişim ve etkileşim içerisindeyler. Bu iletişim ve etkileşim sonucu insanlar doğru ya yanlış pek çok bilgi, beceri ve alışkanlıklar kazanmaktadırlar. Formal olmayan bu tür eğitime İnfomal eğitim

¹²⁸ Cemil Öztürk, "Dârü'l muallimin", DİA, İstanbul, 1993, C. 8. s. 551.

¹²⁹ <http://moe.gov.af/fa/page/2013>

denir. Yaygın eğitimde yaş ve süre sınırlaması olmadığından, insan her dönemde gelişmelere uygun olarak yeni bilgiler kazanabilmektedir.

Yaygın eğitimde birçok alanda eğitim verilebileceği gibi, din ve ahlak eğitimi de verilebilir. Yaygın eğitim “Camilerde verilen hutbe ve vaazlar, dinî eğitim veren kurslar, kitle iletişim araçlarıyla yapılan tebliğler yaygın eğitim-öğretim yoluyla verilen din eğitimi ve öğretimidir” şeklinde tanımlanabilir. Afganistan’da bazı büyük medreseler ve dârü’l huffazlar’ın faaliyetleri, Hac ve Vakıflar Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.

Özel kurslar, yaygın eğitim veren yerler olarak ortaya çıkmıştır. Bugün Afganistan’da kurslarda çeşitli dallarda eğitim verilme imkânı hazırlanmıştır. Birleşmiş Milletler, Afganistan toplumuna yardım amacıyla çeşitli kursların açılmasını sağlamıştır. Bu kurslar daha çok kişilerin meslek edinmesini hedeflemiştir.¹³⁰

6.6.5. Günümüzde Gayrı Resmî Din Eğitimi Merkezleri

6.6.5.1. Medreseler

Afganistan’da da, birçok İslam ülkelerinden olduğu gibi medreselerin halk içinde büyük bir önemi vardır. Medreseler Afganistan’da İslam’ın girişiyle kurulmaya başlanmıştır. Görüşe göre, ilk medreseler, bugünkü Afganistan sınırları içinde yer alan Belh şehrinde Abbasi Halifesi Me’mun’un Horasan valiliği döneminde yaptırılmıştır.¹³¹ Afganistan’daki bu medreselerinin finansı, genelde halk tarafından temin edilmektedir. Ama bu durum son dönemlerde değişmeye başlamış ve bu medreselerden bazıları resmileştirilmiştir. Bu medreselerin bütün masrafları halk tarafından temin edilmektedir. Müderrislerin maaşları da tıpkı imamlarınki gibi, ya bir şahıs, ya da medresenin etrafında yaşayan halk tarafından karşılanmaktadır. Bu uygulama Afganistan’ın hemen her köşesinde aynıdır denilebilir.¹³²

Başka bir şehirden gelip bu medresede İslamî ilimleri öğrenen ve misafir öğrenciler diye adlandırılan öğrencilerin geçimini de halk üstlenmiş durumdadır. Örneğin, bir öğrencinin geçimini üstlenen bir kişi ya da bir aile, o öğrenciye yiyecek ve elbise temin eder. Eğer bu aile medreseye yakın bir yerde ise akşam yemeği için o

¹³⁰ Aliye Yılmaz, “*Afganistan’da Kadının Sosyal Statüsü ve Din Eğitimi*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2005, s. 93-94.

¹³¹ Nebi Bozkurt, “*Medrese*”, DİA, Ankara, 2003, C. 28. s. 327.

¹³² Mehtankhan Kamgar, *a.g.e.*, s. 13.

aileye gider, yemekten sonra tekrar yatsı namazı vaktinde medreseye döner. Eğer o aile medreseden çok uzakta yaşıyorsa masraflarını burs şeklinde haftalık verir, öğrenci de hafta sonları ya da her ayın sonunda o eve gider.

Afganistan'daki resmî olmayan medreselerin korunması için güzel bir uygulama sürdürülmektedir. Bu medresenin içerisinde ne kadar “hücre” (eski medreselerde bulunan oda) varsa, her hücrenin masraf ve bakımları birer kişi veya aile tarafından karşılanmaktadır. Bu kişi veya aileler, çoğunlukla o medreseye yakın bir yerde yaşayan zengin kişilerdir ki, sık sık gelip hücrelere bakar ve o hücrede yaşayanların sıkıntılarından haberi olur.

Son yıllarda Afganistan'da masrafları sadece bir kişi ya bir aile tarafından karşılanan birçok medrese mevcuttur. Biz bunların arasından sadece üç medrese ve masraflarını karşılayan hayırseverlerin ismini vereceğiz:

1. Bu medreselerden biri Gazne şehrinde olup ismi “Medrese-i Nurü'l-Medaris”tir. Bu medresenin bütün masraflarını Nurü'l-Meşayih, Fezil Ömer Müceddidi karşılamaktadır. Bu medresede Gazne'nin büyük âlimleri müderrislik yapmaktadırlar.

2. İslamî kurumdan bir diğeri de, Kapisa vilayeti sınırları içerisinde yer alan “Fahrü'l-Medaris”dir. Bu medreseyi kuran ve aynı zamanda müderrislik de yapan Faru'l-Meşayih Miyagül Can, bu medresenin bütün masraflarını da karşılamaktadır.¹³³

3. Bu medreselerden bir diğeri de Belh vilayetinin merkezi olan Mezar-ı Şerif şehrinde bulunmaktadır. İsmi “Medrese-i Feyzi Âm” olan bu medrese, Mevlevi Abdürrezzak tarafından kurulmuştur. Bu medresenin bütün masraflarını karşılayan Mevlevi Abdürrezzak, aynı zamanda müderrislik de yapmaktadır. Afganistan'ın kuzey bölgesinin her vilayetinden öğrencisi olan bu medresedeki öğrencilerin sayısı, bir dönemde dört yüzün üzerine çıkmıştır.

Böyle medreselerde birkaç müderrisle birlikte, bütün İslamî ilimlere vâkıf olan “Üstad-ı Kül” denilen bir müderris bulunur. Bu müderrisler eskiden Buhara ve Hint bölgelerinde eğitim gördükten sonra Afganistan'a gelip eğitim hizmeti verirlerdi.

Çok eski tarihlerden bu güne kadar devam edegelen, hâlâ da Afganistan'ın her

¹³³ Mehtankhan Kamgar, *a.g.e.*, s. 14.

tarafındaki medreselerin birçoğunda az bir farkla uygulanan sistem, ders müfredatı ve okutulan kitaplar şöyledir:

1. Sarf

a. Mîzân; b. Munşa'ib, c. Sarf-i Mîr; d. Pencgenc.

2. Nahiv

a. Nehvi Mîr; b. Şarh Mi'te Âmil; c. Hidayetü'n-nahiv; d. Kâfiye; e. Şerhi Câmî (Molla Câmî).

3. Mantık

a. Suğra; b. Kübra; c. İsağoci; d. Tehzib; e. Kutbî Ma'a Mirzâ Kutbî.

4. Hikmet

a. Meybodî; b. Sadrâ; c. Şems Bazıga.

5. Riyazî

a. Hülasatü'l-Hesap; b. Tahrir-i Aklidis; c. Teşrihü'l-Eflâk; d. Risale-i Kuşçıye.

6. Belâgat

a. Muhtasaru'l-Meânî; b. Mutavvel.

7. Fıkıh

a. Şerh-i Vikâye; b. Hidâye.

8. Fıkıh Usulü

a. Nuru'l-Envâr; b. Telvîh; c. Tenkîh ve Tavziîh.

9. Kelam

a. Şerh-i Akâid-i Neseî; b. Şerh-i Akâid-i Celâlî; c. Mir Zahid; d. Şerh-i Mevâkif.

10. Tefsir

a. Celâleyn Tefsiri; b. Kadı Beydâvî.

11. Hadis

a. Mişkâtü'l-Mesâbih.

Resmî olmayan medreselerde bir heyet tarafından hazırlanıp uygulanan ders müfredatı¹³⁴ 2010 yılı itibarıyla şöyledir: Bu medreselerde on altı sınıflık bir sistem uygulanmaktadır. Bu on altı sınıflık sistemde dört aşama vardır. Bunlardan birinci aşamanın ismi “İptidaiye” olup altı sınıftan oluşmaktadır. İkinci aşamanın ismi “Sâneviye”dir ve bu da altı sınıftan oluşmaktadır. Üçüncü aşamanın ismi “Âliye” ve iki

¹³⁴ Abdul Naim Sulaimanqul, “Afganistan’da Hadis Öğretimi”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek lisans tezi, Konya, 2013, s. 91.

sınıftan oluşmakta olup dördüncü ve son aşama olan “Âlimiye” aşaması ise iki sınıftan oluşmaktadır.

6.6.5.2. Klasik Medreseler

Afganistan uzun yıllar boyunca kendine özgü medreselerinde dinî eğitimi sürdürüyordu. Böylece Belh, Herat ve Gazne Şehirleri İslam âlimlerinin uğrak yeri mesabesindeydi. Son asırlarda ilim ve irfan merkezi olan Buhara, Semerkant ve orta Asya'nın diğer büyük şehirleri Ruslar tarafından işgal edildikten sonra, Afganistan'daki ilim merkezleri eski ilmi fonksiyonlarını kaybetmiş ve Hindistan'ın büyük şehirleri özellikle de başkenti olan Delhi dinî medreselerin ilham kaynağı olmuştur.¹³⁵

Afganistan'daki bugünkü medreseler, Hindistan'da 1867 yılında kurulan ünlü Deobandi Medresesi'nin yolunu takip etmektedir. Deobandi Medresesi'nde, dönemin ünlü bir din âlimi olan Molla Nizameddin'in oluşturduğu ve *Ders-i Nizamî* adıyla bilinen bir müfredat okutulmaktadır. Afganistan'da, Ehli Sünnete mensup tüm medreseler derslerini Nizamî müfredatına göre uygulanmaktadır. Bu klasik medreselerin bazılarında sınıf sistemi bulunarak, bazılarında sınıf sistemi bulunmamaktadır. Sınıf sistemi bulunmayan medreselerde Kur'an-ı Kerim ve bazı farsça kitapların okunmasından sonraki ders müfredatı genel olarak sarf, nahiv, mantık, akaid, fıkıh, hadis, felsefe/hikmet, tefsir, belagat, fıkıh usulü, feraiz, Arap dili ve belagati, hadis usulünden ibarettir.¹³⁶

Sınıf sistemi olan medreselerde ise yine hemen hemen aynı dersler okunmaktadır. Ancak 8 sınıftan oluşan bu eğitim sürecinin 6. sınıfa kadar Sarf, Nahiv ve Mantık derslerine ağırlık verilmektedir. 7. sınıfta ise Hadisten Mişkätü'l-Mesabih, Fıkıh 'tan El-Hidaye dâhil, bazı fıkıh kitapları okunmakta ve 8. sınıf tamamen Sıhah-ı Sitte adlı hadis kitapları tahsis edilerek, Hadis kitaplarının hepsi bir sene içinde hızlı bir şekilde okutulmaktadır.¹³⁷

Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı yurt içi ve yurt dışı gayri resmî medreselerden mezun olanları, seviye tespiti sınavına tabii tutmakta ve söz konusu sınavdan 100 üzerinden 60 puan alanlara lise diploması vermektedir. Afganistan Milli Eğitim

¹³⁵ Nasiruddin Mazhari, *a.g.e.*, s. 5.

¹³⁶ Myhrankhan Khwajamir, *a.g.e.*, s. 215.

¹³⁷ Mehtankhan Khwajamir, *a.g.e.*, s. 216.

Bakanlığı'nın tanımadığı yurt dışı medreselerden alınan diplomalar da ancak bu sınavı geçmek şartıyla geçerli sayılmaktadır. Seviye tespit sınavı ve diploma değerlendirilmesi Milli Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan 7 kişilik bir heyet tarafından yapılmaktadır. Sorular Hanefî ve Ca'ferî fikhına göre hazırlanmakta ve kurul üyelerinden en az biri Ca'ferî fikhına mensup olmalıdır.

Bu medreselerin olumlu yönlerinin olduğu gibi bazı olumsuz yönleri de vardır. Tespit ettiğimiz kadarıyla olumlu ve olumsuz yönlerinin kısaca aşağıdaki gibi sıralanması mümkündür:

6.6.5.2.1. Klasik Medreselerin Olumlu Tarafı

Klasik medreselerin olumlu yönlerinin en başında gelen özellik, eğitim gören öğrencilerin sarf, nahiv, mantık, edep dersleriyle birlikte klasik Arapçayı öğrenip kaynaklardan anlama ve istifade etme yeteneği kazanmaktadır.

Resmî medreselerde dinî kitapların sadece bir kısmı okutulurken, bu medreselerde genelde her kitap başından sonuna kadar okutulmaktadır. Bu medreselerde öğrenciler grup şeklinde ders çalışırlar, grup başında yetenekli bir öğrenci olur, dersi bilmeyen öğrencilere defalarca dersi tekrar eder. Bu medreselerde öğrenciler gece, gündüz ders çalışarak, haftada bir defa evlerine giderler.

6.6.5.2.2. Olumsuz Tarafı

1. Medreselerde taklit zihniyeti hâkimdir. Derslerde münakaşa ve hocaların fikrini tenkit etme büyük bir saygısızlık sayılır. Hocalar eleştiriye kendilerini tamamen kapalı tutmuşlardır.¹³⁸

2. Medreselerdeki bir başka sorun da müfredat programında okutulan kitapların çok eski ve günümüzün ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olmasıdır. Bazı kitaplar 6-7 asır önce kaleme alınmıştır. Medreselerde yetişen âlimlerin yeni çalışmaları da eskinin bir taklidi olup çağdaş sorular ve sorunları cevaplamada aciz ve uzak kalmaktadır. Dr. Yusuf el-Kardavi'nin tabiriyle; bu çalışmalar faydalı olmasına rağmen entelektüel ve çağdaş insanlara hitap etmemektedir; bu kitaplarda genellikle taklit ve akılcılık ruhu hâkimdir.¹³⁹ Afganistan, Pakistan ve Hindistan'da bulunan bu medreseler geleneksel eğitim ve öğretim şeklini benimsemektedirler. Ders müfredatında gelenekselliğe çok aşırı bağlı

¹³⁸ Nasiruddin Mazhari, *a.g.e.*, s. 6.

¹³⁹ Yusuf el-Karadavi, *Keyfe Neteamel Maa's-Sünneti'n-Nebeviyye, Daru's-Şuruk*, Kahire, 2002, s. 202.

oldukları için günün ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz kalmaktadır. Eski ders yerine yeni konular dâhil etmeye çok az gayret gösterilmiştir.¹⁴⁰

Dolayısıyla bu medreselerde ciddi bir ıslah çalışmasına ihtiyaç vardır. Geleneksel dinî bilgiyi, yaşamakta olduğumuz çağın gereklilikleri doğrultusunda sunabilen bir eğitim-öğretim sisteminin geliştirilmesi ciddi bir ihtiyaçtır.

3. Medrese öğrencilerinin çoğu fakir aile çocuklarından oluşmaktadır. Her türlü mahrumiyeti çeken bu kesim, zengin ve orta seviyeli kitleden, ayrıca üniversitelerde ve çağdaş okullarda okuyan nesilden kopuk ve uzak kalmaları sebebiyle ister istemez zihin ve fikir dünyalarında böyle ortamlara karşı nefret ve öfke besleyebilmektedirler.

4. Medreseler fikrî ve siyasi bakımdan dış dünyaya kapalıdırlar. Televizyon, radyo, gazete ve dergi asla bu kurumlara girmez. Hatta farklı düşünen bazı âlimlerin kitapları medrese kütüphanesinde mevcut olsa bile öğrenciler tarafından okunması yasaktır.¹⁴¹ Hal böyle olunca medreseye yıllarını veren öğrenci, İslam âleminde habersiz olarak yetişmektedir. Dolayısıyla da siyasi amaçla kullanılması ve yönlendirilmesi çok kolay olmaktadır.

5. Yabancı dil öğretimi ders programında kesinlikle yer almamaktadır. Sadece klasik Arapça üzerine yaklaşık dört yıl eğitim almış bir öğrenci çağdaş Arapçayı bile bilmemektedir. Hâlbuki çağdaş bir din âliminin ilmî ve fikrî açıdan donanımlı olabilmesi için yaşadığı dönemde kullanılan Arapçayı iyi bilmesi gerekmektedir.

6. Mezhebî taassup fazlaca hissedilmektedir. Afganistan'da da fikir ve mezhep ihtilafları bazen derinden derine hissedilse de sıcak çatışmalara dönüşmemektedir.

7. Medresede ders müfredatları dokunulmaz ve değişmez zannedilir. Hedefe ulaşmak için vesile olan ve şartların değişmesiyle değişebilen ders müfredatına böyle kutsallık veren bir zihniyetin medeniyetten geri kalması kaçınılmazdır. Son zamanlarda Afganistan hükümeti, medreselerde fizik, kimya, biyoloji, İngilizce ve bilgisayar öğrenimini zorunlu hale getirmişse de program ciddiyetle takip edilmemektedir. Söz konusu dersler kısa bir sürede hemen hemen bütün resmî medreselerde zorunlu ders haline getirilmek üzeredir.

8. Dersler yorum ve eleştiriye kapalı olduğundan medreselerde yetişen büyük bir kesim, şeriat ve ahkâm-ı İslimiye'yi yüzeysel ve sığ bir şekilde anlamaya, yorumlamaya

¹⁴⁰ Zaferullah Davudi, *Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları*, 2005, s. 293.

¹⁴¹ Nasiruddin Mazhari, *a.g.e.*, s. 26.

ve uygulamaya kalkarlar.¹⁴² Örneğin, bazı fûru' hükümlerine usulden daha fazla önem verirler. Böylece dinde temel öneme sahip olan konular geri planda kalabilmektedir.¹⁴³

9. Sistemin eski olması sebebiyle okutulan kitaplar yeni nesil için girift ve zor gelmektedir. Eski sistemde bazı önemsiz konular uzun uzun işlenmektedir. Hâlbuki bunların tedris edilmesi hem hoca hem de öğrencinin enerjisi ve vaktinin heba olmasına sebep olmaktadır.

10. Öğrenci, hadis kitaplarıyla ancak eğitiminin son yılında tanışabilmekte ve metinleri hızlı bir şekilde okuyup geçmektedir. Tabii ki bu şekilde bir okuma öğrenciye asla gerektiği gibi fayda sağlayamamaktadır.

Son yıllarda Afganistan devleti özel medreselerin müfredatının yanı sıra coğrafya, sosyal bilgiler ve tarih gibi dersleri de zorunlu hale getirmiştir. Aslında devlet, medreseler üzerinde denetlemesini sürdürmek ve güçlendirmek için böyle bir girişimde bulunmuştur. Ancak bu metot faydalı olmayıp medresedekilerin kendilerine ait plan ve programlarına da engel olabilmektedir.

6.6.5.3. Resmî Olmayan Dârü'l-Huffazlar

Gayrı resmî Dârü'l-huffazlarda genelde Kur'an-ı Kerim'in hıfzı dışında başka bir ders okutulmamaktadır. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim ezberleme işi fazla uzun sürmemektedir. Ortalama 2,5 yıl içinde Kur'an-ı Kerim'in ezberlemesi tamamlanabilmektedir. Bu olumlu tarafının yanında, bu okullardan mezun olanların Kur'an metni dışında başka bir bilgiye sahip olamamak gibi olumsuz tarafı da vardır.

Yurt içi ve yurt dışı gayrı resmî Dârü'l-huffazlardan mezun olanlar da medrese mezunları gibi Eğitim Bakanlığının seviye tespit sınavına girerek belirlenen puanı aldıktan sonra mezuniyet diplomasını kazanabilmektedirler.¹⁴⁴

6.6.5.4. Mescidler (Camiler)

Din eğitiminin yapıldığı yerlerin en önemlisi de cami ve mescitlerdir. Bütün İslam ülkelerinde olduğu gibi Afganistan'da da yayılışından günümüze kadar ister resmî medrese ve okulların tesisinden önce olsun, ister savaş dönemlerinde olsun, kesintisiz olarak devam eden tek eğitim yerleridir. Birçok âlimin asırlarca

¹⁴² Ensari, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁴³ Nasiruddin Mazhari, *a.g.e.*, s. 269.

¹⁴⁴ Mehtarkhan Khwajamir, *a.g.e.*, s. 218.

yetiştirildiği bu ilim yuvalarında günümüzde de din dersi verilmektedir. Camiler hala her bölgede tefsir, hadis, fıkıh ve kıraat dersi verilen birer dinî ilim merkezi olmaya devam etmektedir. Camilerde günümüzde üç çeşit din eğitim ve öğretimi yapılmaktadır.

Birincisi, her imamın görev yaptığı cami ve mescide bağlı ailelerin çocuklarını okutmasıdır. İmamlar genelde kırsal bölgelerde yılın 12 ayında ve haftanın Cuma günleri hariç olmak üzere 6 günde Kur'an-ı Kerim'i, değer dinî kitapları okutulurak, kısa sureleri ezberletme, ilmihal bilgilerini öğrencilere tek tek öğretmektedir. Öğrenciler küçük yaşlarda mescid ve camilere gidip önce *Kaide-i Bağdadi*'den¹⁴⁵ harf ve hareketleri öğrenirler, sonra Kur'an-ı Kerim'i daha sonra da *Çehar Kitap* ve *Penc-Kitap*¹⁴⁶'ı, ondan sonra da Hafız Şirazi'nin divanını okuduktan sonra Arapça kitaplara başlarlar. Arapça kitaplardan sırasıyla Hulasa-yi Keydani, Şurutu's- Salat, Münyetü'l-Muselli, Kezu'd-dekaik, Şehru'l- Vikaye ve Hidaye'yi okurlar.

Kızlar ise genelde küçük yaşlarda camilere gider, Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğrenir, yanında sureler ve bazı dinî dersler ve İslam'ın esasları, ilmihal bilgilerini öğrenmekle yetinirler.

Camilerde hocalar öğrencilere teker teker ders vermektedir. Böylelikle, bir taraftan hocanın öğrencilerin hepsiyle ayrı ayrı ilgilenmesine yol açtığı gibi diğer taraftan zaman azlığından her bir öğrencisine 5 ya da 10 dakika vakit ayırabildiği gibi olumsuz tarafı da bulunmaktadır.

İkincisi ise değişik mahallelerden gelenlerin din eğitimidir. Meşhur âlimlerin bulunduğu camilere fıkıh, akaid, tefsir, hadis vs. ilimleri öğrenmek üzere başka mahallelerden öğrenciler gelmektedir.

Üçüncüsü ise tefsir dersleridir. Son zamanlarda hem Pakistan hem de Afganistan'da yaygınlaşan Ramazan ayında Kur'an tercümesi ve tefsir dersleri yine camilerde yapılmaktadır. Ramazan ayında Kur'an-ı Kerim'in başından sonuna kadar tercümesi ve kısa tefsiri yapılmaktadır.

Afganistan'daki camiler İslam girişinden sonra inşa edilmeye başlanmıştır. Örneğin, Gazneliler döneminde (963-1186), günümüz Afganistan'ın vilayetlerinden biri

¹⁴⁵ Arapça harfleri öğreten küçükçe bir kitaptır.

¹⁴⁶ Bu iki kitap öğrencilerin farsça okuması için önemlidir.

olan Gazne şehri ve Afganistan'ın başka şehirlerinde inşa edilen camiler yazılı kaynaklarda geçmektedir. Örneğin, Gazne şehrinde yapılan "Arus-i Felek" camii ve Hilmend nehri kenarındaki Ordugâh şehri "Leşker-i Bazar"da bulunan "Ulucami" vb.¹⁴⁷ Ayrıca Afganistan'ın illerinden biri olan Herat şehrinde bulunan ve *Herat Cuma Camii* olarak bilinen cami de, çok eski yapılardan bir tanesidir. Birkaç defa restorasyon yapıp günümüze ulaşan caminin ilk inşası 11. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanır. Bu cami, Harezmsâh Sultanı Alaeddin Tekiş'in veziri Şemseddin Mes'ud tarafından yapılmıştır.¹⁴⁸

Afganistan'da camiler, çok eski dönemlerden bu yana çocukların dini öğrenmeleri ve iyi bir dinî alt yapıya sahip olmaları konusunda her zaman için bir ilim yuvası olagelmıştır. Başka bir deyişle, Afganistan'daki camiler, çocukları okul ve medreselere hazırlamak için bir ana okul görevini de üstlenmektedir. Afganistan'daki cami imamları ve diğer görevlilerin büyük şehirlerdeki sınırlı sayıdaki camiler hariç, maaşı ve cami masraflarının tümü cami cemaati tarafından karşılanmaktadır.¹⁴⁹ Cami masrafları Afganistan'da birçok şekilde karşılanabilmektedir. Ama biz burada en çok yaygın olan dört tanesinden kısaca bahsedeceğiz:

1. Cami cemaati eşit bir şekilde masrafları kendi aralarında paylaşacaklar.
2. Zenginler çok, yoksullar az olmak suretiyle ailenin ekonomi durumuna göre verecekler.
3. Sadece bir kişi tarafından cami masraflar verilecektir.
4. Masrafları Vakıflar tarafından karşılanan camiler: Afganistan'da vakıf kültürü az da olsa varlığını sürdürmektedir. Bir cami ya bir medresenin masraflarını karşılamak için, dükkân, tarla ya market gibi gayri menkuller vakıf edilerek masrafları bu gayri menkullerin gelirlerinden karşılanmaktadır.

Afganistan'da çocukların dini öğrenecekleri yer olarak ailelerinden sonra camilerdir. Çocuklar küçük yaşta camiye giderler ve cami imamlarından ya camideki başka görevlilerden dinî dersleri alırlar. Bu camilerde ders veren görevliler özel olarak cami cemaati tarafından maaş karşılığında görevlendirilmiştir. Eğer çocuklar okula

¹⁴⁷ Altun Ara, "Gazneliler", DİA, İstanbul, C. 13, 1996, s. 484.

¹⁴⁸ Selçuk Mülâyim, "Herat Cuma Camii", DİA, İstanbul, C. 17, 1998, s. 218-219.

¹⁴⁹ Afganistan'da 126.000 cami olduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan sadece 6000'i Hac ve Vakıflar Bakanlığına kayıtlıdır. İmamlar ve müezzinlerinin maaşları bu Bakanlık tarafından karşılanmaktadır. http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2012/04/120427_k02-afg-mosques-imams.shtml

gidecek yaşta ise, günün bir vaktinde okul, diğer kısmında ise camiye din öğrenmek için giderler. Yani sabahleyin okula gidiyorsa öğleden sonra camiye; öğleden sonra okula gidiyorsa sabahleyin camiye gidip dinî bilgileri öğrenmektedirler. Kız çocukları da belli bir yaşa kadar camilere din dersleri almaya giderler. Ama belli bir yaştan sonra camiye değil de *Molla-i Hanegi* (ev mollası) denen yerlere gitmektedirler. Burada genelde bayan öğretmenler tarafından dini dersler verilmektedir.

Camilerde derslerde ilk önce kelime-i şahadet, namaz duaları, kısa sureler ezberletmekte, daha sonra “Kaide-i Bağdadi” adlı bir kitap okutulmaktadır. Bu kitap Arapça harflerin nasıl okunacağı, ayrıca, Kur’an-ı Kerim’in kısa sureleri olan 30. cüzünü içermektedir. Sonra Kur’an-ı Kerim’i yüzünden okumaya başlarlar. Kur’an’ı birkaç kere hoca önünde okuduktan sonra, Farsça yazılarının okunmasını öğretmek amacıyla “Çahar Kitap”¹⁵⁰ adında Farsça yazılmış olan kitap okutulur.

6.6.5.5. Halk Eğitim Kurslarında ve Özel Kurslarda Verilen Eğitim ve Din Eğitimi

Kurslar, yaygın eğitim veren kurumlardır. Bugün Afganistan’da kurslarda çeşitli dallarda eğitim verilme imkânı hazırlanmıştır. Birleşmiş Milletler, Taliban döneminden sonra Afganistan toplumuna yardım amacıyla çeşitli kursların açılmasını sağlamıştır. Bu kurslar daha çok kişilerin meslek edinmesini hedeflemiştir.

Birleşmiş Milletler ’in açılmasında katkıda bulunan kurslar, kadınlar ve erkeklerin yaptıkları farklı iş alanlarında olmuştur. Kadınların toplumda icra ettikleri meslekler, terzilik, halı dokumacılığı, nakış işleri, örgü vs. olmuştur. Genelde ustalarının evlerinde açılan bu tür kurslardaki malzemeleri Birleşmiş Milletler tarafından temin edilmiştir. Ayrıca hocalar ve öğrencilerine teşviki ücretler de vermiştir. Üç aylık bir eğitimin ardından sınavda başarı olan öğrencilere ustalık belgesi verilmiştir.

Taliban döneminde, küçük kız çocuklarına okuma-yazmayı öğretmek amacıyla bu tür kurs dersleri evlerde verilmiştir. Günümüzde okuma-yazmayı öğreten ev kurslarının görevini okullar devralmıştır.

---

¹⁵⁰ *Çahar Kitap* dini eğitim içeren ve Farsça yazılmış olan kitaptır.

6.6.5.6. Sevad Âmûzî (Halk Eğitim Kursu)

Sevad âmûzî Afganistan’da uzun bir geçmişe sahiptir. Başlarda Arap alfabesini öğretmek amacıyla “Kaide-yi Bağdadî” okutulmuştur.

Emir Habibullah Han döneminde hapiste bulunan meşrutiyetçilerden Kaka Seyid Ahmed Kandaharî, Kaidey-i Bağdadî’de Farsça ve Peştucada bulunan birtakım harflerin eksikliğini fark ederek, “Kaka Usulü” adı altında yeni bir kitap yazmıştır.¹⁵¹

1951 yılında, kimya mütehasısı olan Muhammet Yunus’un “Ekâbir Kursları” (büyükler için verilen kurs) için yazdığı “Usul-i Yunus” kitabı ün kazanmıştır. Zamanla Sevad âmûzî’ler, Sevad-ı Hayatî Müdürlüğü’nde birleştirilmiştir. Cumhuriyetten sonra “Cumhuriyet” adındaki ders kitabının yanı sıra, kadınlara özel “Nezafet”, “Kooperatif” ve “Pamuk Ekimi” kitapları yazılmıştır.

1980 yılında, çocukların okul dışındaki eğitimi, çiftçilik ve çiftçiler kooperatifi üyelerinin eğitimi ve kadınların eğitimi, Sevad âmûzî programlarına alınmıştır. Bu programlar günümüze kadar devam edegelmiştir.¹⁵²

Bugün Sevad âmûzî’ler Afganistan’da özellikle kadınlar için büyük çapta eğitim hizmeti veren kurumlar durumuna getirilmiştir. Memleketin her köşesinde açılan Sevad âmûzî kursları, kimi zaman evlere kadar götürülmüştür. Ancak eğitim konusunda birçok sıkıntı yaşanmıştır. Örneğin, kadın öğretmenlerin azlığı, köylere gidebilmek için yeterli taşıma araçlarının olmaması, gidilen yerlerde ailelerin kadınların eğitimine karşı olmaları vs. kadınların eğitimini zorlaştırmıştır.¹⁵³

Sevad âmûzî kurslarında görev yapanlar, gittikleri evlerin durumuna göre faaliyette bulunmuşlardır. Sevad-i Hayati kapsamında kadınlara verilmesi planlanan el sanatları kursları kaynak sağlanamadığından şu anda durdurulmuştur.

Bugün Şibirgan şehrinde 341 tane Sevad âmûzî kursu açılmıştır. Köyler ve kasabalar dışında ceza evlerinde bile Sevad âmûzî şubeleri oluşturulmuştur.¹⁵⁴

¹⁵¹ Kaide-yi Bağdadî; Arap Alfabesinin harekeli olarak okunuş şeklini ve Fatiha’dan A’mme’ye kadar Kur’an sûrelerini içeren bir kıtapdır.

¹⁵² Aziz Muhammad Amaç, *a.g.e.*, s. 22-24.

¹⁵³ Nasiruddin Mazhari, *a.g.e.*, s. 255.

¹⁵⁴ Fida Nadiri, “*Kalem*”, *Gülistan-ı Sevad*, s. 1-4.

6.6.5.7. Ailede Din Eğitimi

“Ailede din eğitimi” denince akla çocuğun aile ortamında dinî ve ahlâkî değerler istikametinde yetiştirilmesi gelmelidir. Söz konusu ifade bu anlamda kullanıldığında çocuğun din eğitimi, ona dinî bilgilerin öğretilmesinin yanında dinî tutum, davranış ve kişilik kazandırılmasını da kapsar. Çocuğa dinî tutum ve davranışları kazandırmanın en kestirme yolu ise ana-babasının ve diğer aile fertlerinin tutum ve davranışları ile ona örnek olması ve onu etkilemesidir. Ana-babanın aile içindeki bütün davranışları, dinî ve ahlâkî değerler bakımından doğru, tutarlı ve sürekli olduğu takdirde çocuklar bu yönde davranışlar kazanma ve kişiliklerini geliştirme imkânına sahip olurlar. Çocuklar, çok iyi gözlemci ve taklitçi olduklarından, büyükleri dikkatle izler, onlarda gördükleri tutum ve davranışları olduğu gibi benimserler. Hâl böyle olunca, aile içindeki yetişkin davranışlarının kontrol altına alınması, her davranışın dinî ve ahlâkî değerlerle uyumlu olması çocuk eğitimi açısından son derece önem kazanmaktadır.¹⁵⁵

Allah Teâlâ Kur’an-ı Kerîm’de insanları hiçbir şey bilmeyerek dünyaya getirdiğini belirterek¹⁵⁶ öğrenip kişilik kazanmalarını sağlayan organlar olan gözün, kulağın ve kalbin sorumluluğu dikkat çekmektedir. Çocuğun fitrattan getirdiği saf ve dingin insanî melekelerle bir kişilik geliştirmesi, bu organlar vasıtasıyla sağlanacak öğrenmelerle mümkün olacaktır. Çocuk hayatının ilk yıllarında neleri görecektir, neleri işitecek, neleri hissedip düşünecekse onları öğrenecek ve onlara göre bir kişilik geliştirecektir. Ailede çocuğa ilk ve en temel öğrenme imkânlarını sunan ana-babalar onlara görmeleri gerekenleri gösterecek, işitmeleri gerekenleri işittirecek, hissetmeleri gerekenleri hissettireceklerdir. Ana-babalar çocuklarının yetiştirilmelerini ve eğitilmelerini sağlayan ilk ve temel öğretmenlerdir.¹⁵⁷

Afganistan’ın aile yapısı geniştir. Yani Afganistan’da genel olarak aileler beraber yaşayacaktır. Durum böyle olunca ailede hiç değilse bir kişi çocuklara genelde akşam yemeğinden sonra küçük yaştan itibaren dini anlatmaya başlar. Bu şahıslar genellikle dedeler olur. Dedeler torunlarına dini anlatırken, sen bu duayı ya bu sureyi ezberlersen şeker vereceğim ya bu kadar para vereceğim, diyerek ödüller va’derler ve öylece öğrenmeye teşvik etmiş olurlar. Aile içi eğitime annelerin de çok katkısının olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Dedeler sabah namazından sonra tüm aileyi

¹⁵⁵ Aziz Muhammad Amaç, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁵⁶ Nahl Sûresi (16):78

¹⁵⁷ Aziz Muhammad Amaç, *a.g.e.*, s. 11.

dinî ders okumaya teşvik edecektir. Bu arada çocukları, dedelerin kendileri ya da cami imamına, dinî ders almak için gönderirler.¹⁵⁸

6.6.5.8. Evlerde Din Öğretimi (Molla-i Hanegi)

“Molla-i Hanegi” ya da “Ev Mollaları” Afganistan’da çok eskiden beri çocuklara, özellikle kız çocuklarına din eğitimi vermektedirler. İnsanlar bu eğitim kurumunu, kız çocuklarının İslamî ilimleri öğrenmesi için tercih etmektedirler.

Kral Emanullah Han döneminde eğitim veren Ev Mollaları resmileştirilmiştir. 1342/1923 yılında devlet tarafından 23 maddelik bir tüzük çıkarılmıştır.¹⁵⁹

Halk özellikle kız çocuklarının bu yolla dinî eğitim almalarını benimsemiştir. Bu tür eğitimin hocaları genelde bayanlar olur. Buradaki eğitimin amacı, Kur’an-ı Kerim’i yüzünden okuyabilmektir. Burada başlangıçta namaz kılarken okunacak sureler ve dualar öğretilir ve daha sonra “Kaide-i Bağdadî” (Haftuyek-i Hurd) adındaki kitap takip edilir. Bu kitap Arap alfabesiyle başlar, kelimelerin nasıl okunacağı ve Kur’an-ı Kerim’in son cüzünün sonundan başlayarak başa doğru etmesiyle sonuçlanmıştır. Bundan sonra Kur’an-ı Kerim’e geçilir ve yüzünden okumaya başlanılır. Ev mollalarında okutulan kitaplar yörelere göre değişiklik gösterse de, genelde ilmi, hal konuları okutulacaktır. Özellikle Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Kur’an-ı Kerim’i düzgün okur hale gelen öğrencilere Sufi Allahyar’ın “Sebatü’l-Âcizin” adlı Çağatayca yazılmış olan tasavvufî ve manzum eseri okutulur. Daha sonra “Çahar Kitap” adında Farsça bir kitap takip edilir. Bu eserin içeriğini anlatmak gerekirse bu kitap, adından da anlaşıldığı gibi, dört kitaptan oluşmakta olup bunlardan ilk ve sonuncusu manzum şeklindedir. İkisi de nesir şeklinde yazılıp soru-cevap şeklinde kaleme alınmıştır. Bu kitap ilmihal ve akaid bilgileri içeren bir kitaptır.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Nasiruddin Mazhari, *a.g.e.*, s. 267.

¹⁵⁹ Mehtarkhan Kamgar, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁶⁰ Bu eser, Çağatayca’nın klasik sonrası döneminin dini tasavvufî eserlerindedir. 18. yüzyılda Sûfi Allahyâr’ın yazdığı bir eserdir. “Sebatü’l-Âcizin”, Doğu Türk yazı Dilinin XVIII. Yüzyıl mutasavvıf şairi Sûfi Allahyâr’ın elimizdeki nüshalarına göre 1800 beyite yakın dini ve tasavvufî bir mesnevisidir. Abik, Deniz, “Sebatü’l-Âcizin’in Kazan Sahasında Bir Şerhi: Risâle-i Azize”, *Modern Türklük Araştırma Dergisi*, Ankara, 2007, s. 4, s. 29.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Ebu Süleyman Jevzjanî'nin Hayatı

Ebu Süleyman Musa bin Süleyman al Jevzjanî, Hanefi fikhının bilinen âlimlerindedir. İsmail Paşa'nın belirttiğine göre, Ebu Süleyman hicri 200/821 yılında vefat etmiştir. Vefat ettiği yer ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur; Ancak *Belh Tarihi* eserinin yazarı olan Şeyhülislam Vaiz'in yazılı nüshalarına göre hicri 582/1203 yılında kendisinin Faryâb¹⁶¹ (Devlet âbâd)da bulunan Ebu Süleyman'ın mezarını ziyaret ettiği anlaşılmaktadır.¹⁶²

Bahrül Esrar'ın belirttiğine göre, Ebu Süleyman Jevzjanî fikh derslerini Muhammad Hüseyin'den almıştır. Ebu Süleyman ve Ebu Hafs fikh derslerini Muhammad Hüseyin¹⁶³'in yanında bitirmiştir. Avtanı Ehliye'ye¹⁶⁴ dönmek için hadis ilminden de ruhsat istemiş ancak istediği ruhsat verilmemiştir. Hocası Ebu Hafs'a “duyduğuma göre gideceğin yerde büyük bir ırmak (ceyhun) var; şimdilik kal, hatıralar ve gereksinimlerini ezberle ve kitaplarını suya batırıp başkasına muhtaç olma ki tekrar bana veya başkalarına tevessül etmek zorunda kalmayasın” demiştir. Ebu Hafs hocasının dediğini yapıp orada kalmıştır. Sonra ruhsat isteyerek Buhara'ya doğru yola çıkmıştır. Gemiye bindikten sonra gemi batmış ve Ebu Hafs'ın kitapları suya düşmüştür. Ebu Hafs, Ebu Süleyman'a bir haberci göndererek kendi kitaplarını ona göndermesini ve üzerinden bir nüsha yazmak istediğini söylemiştir. Ebu Süleyman isteğini reddetmiş, ancak haberci istediğini getirmeyince Ebu Hafs her şeyi ezberinden yazmıştır. Ebu Süleyman ve Ebu Hafs arasındaki rivayet farklılığı bu yüzdendir.¹⁶⁵

Şeyhülislam Safiuddin hicri 582 yılında Buhara'da Ebu Hafs'ın mezarının yerini bulmuş ve oradan Jevzjan'a gitmiş, Ancak oradaki insanlar Ebu Süleyman'ın mezarının Faryab'da olduğunu söylemişlerdir. “Allah'ı Teâla beni Faryab'a ulaştırdı ve Ebu Süleyman'ın mezarını ziyaret ettirdi” demiştir.¹⁶⁶

¹⁶¹ Afganistan'ın kuzey bölgesinde bulunan vilayetlerden biridir.

¹⁶² Ebu Süleyman Jevzjanî Medresesinin Tarihçesi, 2007, s. 1.

¹⁶³ O dönemin büyük din âlimlerinden biridir.

¹⁶⁴ Buhara'da bulunan bir yerin adı.

¹⁶⁵ Ebu Süleyman Jevzjanî Medresesinin Tarihçesi, a.g.e., s. 2.

¹⁶⁶ Ebu Süleyman Jevzjanî Medresesinin Tarihçesi, a.g.e., s. 3.

2. Ebu Süleyman Jevzjanî Dârü'l-Ulûmunun Kuruluşu

Şibirgan şehrinin batısında, geniş ve yemyeşil bağın ortasında bir medrese ve bir cami bulunmaktadır. Bu medrese yıllardır Mir Hâkim Han Medresesi, Büyük Medrese ve Mevlana Nureddin Medresesi olarak bilinmektedir.

Komünist devletlerinin yıkılıp İslamî devletin kurulması üzerine son yıllarda kapatılan medreseler Mevlana Sahib Hazret Kul Han ve Mevlana Sahib Seyfullah Han'ın çabaları üzerine tekrardan açılıp Ebu Süleyman'ı Jevzjanî Medresesi ismini almıştır. Bu medrese Şibirgan şehrinin dindar halkı tarafından desteklenip geçimi de bu halk tarafından sağlanmaktadır. Hicri 1372/1993 yılında Mevlana Sahib Hazret Kul Han'ın vefatından sonra medrese yönetimi sadece Mevlana Sahib Seyfullah Han'a verilmiştir.¹⁶⁷

Hicri 1382/2003 yılında Mevlana Sahib Seyfullah Han ve Mevlana Sahib Abdulhay Hayat'ın gece gündüz çabaları sonucu Milli Eğitim Bakanlığı tarafından resmî bir medrese olarak açılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 638 maddesi, 19.05.1382 tarihli emri üzerine Ebu Süleyman Jevzjanî Medresesi olarak faaliyete başlamıştır. Medresenin kurulmasından sonra Milli Eğitim Bakanlığı müfettişi Sayın Muhammad İsmail Kayyumî medresede günlerce kalıp Mevlana Sahib Seyfullah Han'a medrese yönetimi ve eğitimi üzerine önerilerde bulunmuştur.

Hicri 1383/2004 yılında Mevlana Sahib Seyfullah Han emekli olduktan sonra medresenin aktif hocalarından sayın Mevlana Sahib Zikrullah Han, Ebu Süleyman Jevzjanî'yi medrese müdürlüğün görevini devralmıştır.

Medrese ilk yılda 5 hoca (Mevlana Sahib Abdulhay Hayat, Mevlana Sahib Zikrullah Han, Mevlana Sahib Abdulkayyum Han, Mevlana Sahib Nakibullah Han ve Mevlana Sahib Seyfullah Han) ile birlikte Mevlana Sahib Seyfullah Han başkanlığında ve bir resmî memur ile faaliyete başlamıştır. Kurulduğu yılda 40 öğrenci ile eğitime başlamıştır.¹⁶⁸

Hicri 1384/2004 yılında Mevlana Sahib Abdulhay Hayat Afganistan Büyük Meclisine aday olma nedeni ile medreseden istifa etmiştir. Ama her zaman her konuda

¹⁶⁷ Ebu Süleyman Jevzjanî Medresesinin Tarihçesi, *a.g.e.*, s. 5.

¹⁶⁸ Muhammad Ömer Âlim Bayat, *Şibirgan Son Yüzyılda*, 2007, s. 27.

medreseye yardım ve önerilerde bulunmuştur. Aynı yılda Mevlana Sahib Abdul Kayyum Han din kültürü hocası olarak Yakka Bağ lisesine göreve başlamıştır. Bu medrese hicri 1385/ 2005 yılında 10 tecrübeli hoca ile eğitimine devam etmiştir. Hicri 1386/2006 yılında medresenin hoca sayısı 12, öğrenci sayısı 250 kişiye ulaşmıştır. Mevlana Abdullah Han ve Mevlana Abdulrahim Han atanmış yeni hocalar arasındaydı.¹⁶⁹

Hicri 1386/2006 yılında medreseyi dârü'l-ulûma dönüştürmek için Milli Eğitim Bakanlığı müfettişi Jevzjan'a gelmiş, bu yüzden Jevzjan ili Milli Eğitim müdürlüğü müfettişi sayın Dursun Han ilçelere giderek 13. sınıfa öğrenci alımına başlamış ve o senede resmen yüksek dârü'l-ulûma dönüşerek 120 yatılı öğrenci ile faaliyete başlamıştır.¹⁷⁰

Hicri 1387/2007 yılında 2. döneminde Milli Eğitim Bakanlığının emri üzerine dârü'l-ulûmun doğusunda kız medresesi 120 öğrenci ile Hatice-i Jevzjanî lisesinin yakınında eğitime başlamıştır.

Medresenin açılış töreni 1387/2007 milletvekili Mevlana Abdulhay Hayat, İl Milli Eğitim müdürü Yar Nazar, dârü'l-ulûm müdürü Mevlana Zikrullah Han katılımı ile gerçekleşmiştir. Hicri 1388/2008 yılında medresenin öğrenci sayısı 185'e ulaşmıştır. Kız medresesi eğitiminin kalitesini yükseltmek için sayın Nesime ve sayın Mehriye yeni hocalar olarak göreve başlamıştır.

Hicri 1388/2008 yılında dârü'l-ulûmun öğrenci sayısı 320 kişiye ulaşmış; Aynı yılın 1. döneminde 12 kişi, 2. döneminde 23 kişi dârü'l-ulûmun ilk mezunları olmuşlardır. Mezunların çoğu Jevzjan okullarında din dersleri hocası olarak göreve başlamışlardır.¹⁷¹

Medresenin küçük ve hücreler şeklinde olan odalarının olması nedeniyle milletvekili Mevlana Abdulhay Hayat ve Mevlana Zikrullah Han Milli Eğitim Bakanlığı'na yeni bir medrese inşa etme isteğinde bulunmuşlar ama uygun bir yer olmamasından dolayı bazı sorunlarla karşılaşmışlardır. İl Milli Eğitim Müdürlüğü arsa konusunda Şibirgan şehrinin halkına yönelmiştir. Mevlana Abdulhay Hayat, Mevlana

¹⁶⁹ Muhammad Ömer Âlim Bayat *a.g.e.*, s. 3.

¹⁷⁰ Ebu Süleyman Jevzjanî Medresesinin Tarihçesi, *a.g.e.*, s. 7.

¹⁷¹ Muhammad Ömer Âlim Bayat *a.g.e.*, s. 4.

Zikrullah Han ve İl Milli Eğitim müdürünün çabaları sonucu Yakka Bağ semtinden uygun bir yer bulunmuştur.

Hicri 1388/2008 yılında Muhammad Haşim Zari Jevzjan valisi, Yar Nazar Nazarı Jevzjan İl Milli Eğitim müdürü ve İl milletvekili Mevlana Abdulhay Hayat'ın katılımı ile inşaat temeline başlanmıştır. Aynı yılda dârü'l-ulûm inşaatı sona erip İl Milli Eğitim müdürlüğüne teslim edilmiştir. Yine aynı yılın Aralık ayında dârü'l-ulûm yeni binaya taşınarak eğitime başlamıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı'na eski yurdun 120 öğrenci kapasitesinin yeterli olmadığını Jevzjan ve diğer şehirlerden yurt için fazla talep olduğunu belirterek yeni bir yurt ve okulun çevre duvarını inşa etmek için talepte bulunmuşlardır.

Hicri 1390 /2010 yılında 74 yeni öğrenci geçiş sınavı ile dârü'l-ulûm (1. sınıfa 28 kişi, 2. sınıfa 4 kişi, 4. sınıfa 2 kişi, 5. sınıfa 8 kişi, 8. sınıfa 13 kişi, 9. sınıfa 19 kişi ve 10. sınıfa 28 kişi) alınmıştır.¹⁷²

Hicri 1391/2011 yılında birinci sınıfta 18 öğrenci ve özel medresede okuyan 51 öğrenci geçiş sınavını kazanarak Ebu Süleyman Jevzjanî dârü'l-ulûmuna eğitime başlamışlardır. Aynı yılda 34 öğrenci dârü'l-ulûmdan mezun olarak üniversiteye geçiş sınavını kazanarak yükseköğretim kurumlarına yerleştirilmişlerdir.

Hicri 1392/2012 yılında birinci sınıfta 16 öğrenci ve özel medresede okuyan 54 öğrenci geçiş sınavını kazanarak farklı sınıfları kazandılar. Aynı yılda 40 kişi 12. sınıftan mezun olup üniversiteye geçiş sınavını geçerek yükseköğretime yerleştiler ve 14. sınıftan 29 kişi mezun olarak Jevzjan şehrinin farklı okullarında din dersi hocası olarak göreve başlamışlardır.¹⁷³

Hicri 1393/2013 yılında dârü'l-ulûm yeni öğrenci almak için şehrin tüm okullarına yazı göndermiş; başvuru sonucu 26 öğrenci birinci sınıfta alınmıştır. Aynı yılda özel medreselerde okuyan 52 öğrenci seviye tespit sınavını geçerek 10. sınıfta yerleştirilmiştir. Aynı yılda 481 öğrenci üniversiteye giriş sınavını geçerek dârü'l-ulûma yerleştirilmişlerdir. Bunlardan 140 kız öğrenci toplam 5 derslikte Cihanârâ Begum

¹⁷² Ebu Süleyman Jevzjanî Medresesinin Tarihçesi, *a.g.e.*, s. 6.

¹⁷³ Muhammad Ömer Âlim Bayat *a.g.e.*, s. 7.

medresesinde derslere başlamıştır. Ayrıca, 12. sınıf mezunu 90 erkek öğrenci diğer hafızlık medreselerinden dârü'l-ulûma yerleşmişlerdir.

Günümüzde, hicri 1395/2016 eğitim öğretim yılında Ebu Süleyman Jevzjanî medresesinde 23 öğretmen görev yapmaktadır. Sabah ve öğleden sonra olmak üzere iki ayrı öğretim şeklinde 1847 öğrenci eğitim görmektedir. Ayrıca, bu medrese bünyesinde 120 kişi kapasitesinde öğrenci yurdu bulunmaktadır.¹⁷⁴

2.1. Birinci Sınıf Din Eğitim Müfredatı

Birinci sınıfta dinî eğitim kitaplarının başında, “Talim ve Terbiye-yi Dinî” (Din Eğitimi) adlı 106 sayfalık bir kitap yer alır. Bu kitapta genel olarak üç konu ele alınmaktadır.

a. Kuran-i Kerim’in küçük surelerinin güzel bir şekilde okunması; Arapça alfabesinin nasıl yazılacağı ve nasıl okunacağı, harflerin hareketleri, birbirine nasıl bağlanması öğretilmektedir. Bunun yanında diğer ders kitapları da okutulmaktadır.

b. Diniyât (Akaid ve Namaz)

Akaid; dinî soru cevap gibi anlatılmaktadır:

1. Rabbin kim?
2. Rabbim Allah (c.c)
3. Peygamberin kim?
4. Hz. Muhammed (s.a.v.)
5. Dinin nedir?
6. Dinim İslam’dır.
7. Kitabın nedir?
8. Kur’an-ı kerim, gibi.

Namaz; İslam’ın beş temelinden ikincisi olup; namazların rekâtları, kaç rekâtının farz, kaç rekâtının sünnet olduğu, namazların kılınışı ve namaz duaları öğretilmektedir.

c. Ahlak

---

¹⁷⁴ Ebu Süleyman Jevzjanî Medresesinin Tarihçesi, *a.g.e*, s. 7.

1. Öğretmen hakkı
2. Anne-baba hakkı
3. Temizlik
4. Yemek yeme adabı
5. Yolda yürüme adabı
6. Selam verme adabı

Söz konusu bu dersler öğretmenler tarafından uygulamalı biçimde öğrencilere öğretilmektedir.

2.2. İkinci Sınıf Din Eğitim Müfredatı

İkinci sınıfta dinî eğitim kitaplarının başında “Talim Terbiye-i İslamî ve Amuzîş-i Kuran-i Kerim” (Kur’an-ı Kerim’i Öğrenme ve İslamî Eğitim) adlı 64 sayfalık bir kitap gelmektedir. Bu kitapta genel olarak dört konu ele alınmaktadır:

a. Kur’an-ı Kerim’i öğrenme adabı.

Kur’an-ı Kerim’i okumanın da bazı kuralları vardır. Bu kuralları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Abdestli olmadan Kur’an-ı Kerim’e dokunmamak.
2. Kur’an-ı Kerim’i okumaya başlamadan önce Eûzü Besmele getirmek.
3. Kur’an-ı Kerim’i okurken saygı göstermek ve onu ele tutarak okumak.
4. Kur’an-ı Kerim’i dinleyip, tecvitlerine dikkat etmek.
5. Kur’an-ı Kerim’in mealini anlamak için çaba göstermek.
6. Bir yerde birisi Kur’an-ı Kerim okurken, sakın bir şekilde durup dinlemek.

b. Akaid

1. İslam’ın şartları
2. Kelime-i Tevhit
3. Namaz kılmak
4. Ramazan orucu tutmak
5. Zekât vermek
6. Hacca gitmek

c. İmanın şartları

1. Allah'ın birliğine inanmak
2. Meleklerle inanmak
3. Semavî kitaplara inanmak
4. Peygamberlere inanmak
5. Ahiret gününe inanmak
6. Kadere ve ölümden sonra tekrar dirilişe inanmak

d. Fıkıh

1. Abdestin farzları
2. Abdestin alınışı
3. Abdesti yoksa abdest almak
4. Bedeni, elbiseleri ve namaz kılacağı yeri temiz tutmak
5. Avret mahallini kapatmak
6. Namazda kibleye doğru durmak
7. Namaza niyet etmek
8. Namazı kendi vaktinde kılmak

e. Adap ve Ahlak

1. Güzel ahlak
2. Anne baba hakkı
3. Komşu hakkı
4. Büyüklerin hakkı
5. Mescit adabı
6. Sıhhat ve sağlığa şükür ederek önem vermek

Söz konusu adap ve ahlak yöntemleri uygulamalı şekilde öğretmenler tarafından öğretilmektedir.

2.3. Üçüncü Sınıf Din Eğitim Müfredatı

Üçüncü sınıfta dinî eğitim alan kitaplarının başında “Amuziş-i Kuran-i Kerim ve Talim ve Terbiye-i İslam” (Kur’an-ı Kerim’i Öğrenme ve İslamî Eğitim) adlı 60 sayfadan oluşan bir kitap, gelmektedir. Bu kitapta da genel olarak üç konu ele alınmaktadır.

a. Akaid

1. Bazı surelerin metni ve tercümesi
2. Allah’ın sıfat ve isimleri

b. Fıkıh

1. Abdest alınması caiz olan sular
2. Abdestin alınması caiz olmayan sular
3. Abdestte mesh üzerine mesh etmek
4. Mesh üzerine mesh ve meshin bozuluşu
5. Yaralı yerleri mesh etmek
6. Abdesti bozan şeyler
7. Guslün farzları, sünnetleri ve guslün alınışı
8. Teyemmüm
9. Teyemmümün farzları
10. Namazın farz olma şartları
11. Namaz vakitleri

c. Adap ve Ahlak

1. Güzel ahlakın fazileti
2. Anne baba hakkı
3. Akrabaların hakkı
4. Çevreyi korumak
5. Hayvanlara merhamet
6. Dürüstlük ve doğruluk
7. Tövbe
8. Zamanın önemi

2.4. Dördüncü Sınıf Din Eğitim Müfredatı

Dördüncü sınıfta dinî eğitim alanında ele alınan kitapların başında “Amuziş-i Kuran-i Kerim ve Talim ve Terbiye-i İslamî” (Kur’an-ı Kerim’i Öğrenme ve İslamî Eğitim) adlı 56 sayfalık bir kitap gelmektedir.

Bu kitabın içindekiler şunlardan ibarettir:

1. Allah’ın bütün yaratıkları hakkında
2. Allah’ın tek olduğu ve her şeyin sahibi olduğu
3. İnsanların peygamberlere ihtiyacı olduğunu
4. Allah’ın sıfatları ve isimleri
5. Son peygamber Hz. Muhammad (s.a.v.) hakkında
6. Allah’ın gönderdiği peygamberlerin görevleri

2.5. Beşinci Sınıfın Din Eğitim Müfredatı

Beşinci sınıfta dinî eğitimde ele alınan kitapların başında “Amuziş-i Kur’an-ı Kerim ve Talim ve Terbiye-i İslamî” (Kur’an-ı Kerim’i Öğrenme ve İslamî Eğitim) adlı 56 sayfalık bir kitap gelmektedir. Bu kitapta üç konu ele alınmaktadır.

a. Akaid

1. Bazı surelerin metni
2. Bazı surelerin tercümeleleri
3. Allah’ın sıfatları ve isimleri

b. Fıkıh

1. Vacip nedir.
2. Müstahak nedir.
3. Mubah nedir.
4. Mekruh nedir.
5. Haram nedir.

2.6. Altıncı Sınıfın Din Eğitim Müfredatı

Altıncı sınıfta dinî eğitimde ele alınan kitapların başında “Amuziş-i Kuran-ı Kerim ve Talim ve Terbiye-i İslamî” (Kur’an-ı Kerim’i Öğrenme ve İslamî Eğitim) isimli 54 sayfalık bir kitap gelmektedir. Bu kitapta üç konuyu ele alınmaktadır.

a. Akaid

1. Bazı surelerin metni ve tercümesi
2. Allah'ın sıfatları ve isimleri

b. Fıkıh

1. ferz, vacip, müstahak, mekruh ve haram

c. Ahlak

1. Adalet ve Dürüstlük

2.7. Yedinci Sınıf Din Eğitim Müfredatı

Yedinci sınıf din eğitimin kitabının başında “Talim ve terbiye-i İslamî” (Din Eğitimi ve öğretimi) isimli kitap gelmektedir. Bu kitabın konuları şu şekildedir:

a. Allah'ın sıfatları

1. Allah'ın zati sıfatları
2. Allah'ın fiili sıfatları

b. Allah'ın kitapları

1. Kur'an-ı Kerim'in faziletleri
2. Kur'an-ı Kerim, Peygamberimizin büyük mucizesidir

c. İman ve İslam

1. Allah'a iman
2. Meleklerle iman
3. Kitaplara iman
4. Peygamberlere iman
5. Ahirete iman
6. Kadere iman
7. Namaz
8. Oruç
9. Hac
10. Zekât gibi konularda okutulmaktadır.

d. Nikâh

1. Nikâhın rükünleri
2. Nikâhın hüküm

e. Yemin etmek

1. Yeminin hükümleri
2. Yeminin çeşitleri¹⁷⁵

2.7.1. Yedinci Sınıf Kur'an-I Kerim Dersi

1. Bakara suresinin yüzünden okunması
2. Öğrencilerin gerekli ayetleri ezberlemesi

2.7.2. Yedinci Sınıf Hadis Dersi

a. Hadis ilmi

1. Hadis ilminin tarifi
2. Hadis ilminin mevzusu
3. Hadis ilminin çeşitleri

b. İslam, İman, İhsan

1. İslam nedir.
2. İman nedir.
3. İhsan nedir. Bibi sorularla başlamaktadır.

c. İlimin faziletleri

1. İlimin fazilet ile ilgili hadisler
2. İlimin faydaları
3. Temizlikle ilgili hadisler
4. Temiz olmanın faydaları
5. Namazla ilgili hadisler
6. Namaz kıldığın yerin temiz olması
7. Namaz kılmanın faydaları
8. Oruçla ilgili hadisler
9. Orucun fazileti
10. Oruç tutmanın faydaları
11. Zekâtla ilgili hadisler
12. Zekâtın fazileti
13. Zekât vermenin faydaları

¹⁷⁵ Talim ve Terbiye-i Dini-i Sınıf-ı Haftum (Din Eğitimi Dersi, Yedinci Sınıf), Kabil, 1384/2006, s. 1-58.

14. Hacla ilgili hadisler
15. Haccın fazileti
16. Haccın yapılacağı yer
17. Müslüman hakkıyla ilgili hadisler
18. Müslüman, Müslüman'ın kardeşidir.
19. Müslüman, Müslümana zarar vermemeli

a. Anne baba Hakları

1. Anne baba hakkıyla ilgili hadisler
2. Anne babaya saygı duymak
3. Anne babaya karşı görevlerimiz

b. Komşu Hakları

1. Komşuluk hakkıyla ilgili hadisler
2. Hz. Peygamber (s.a.v.) örnekleri
3. Çocuk sevgisi ile ilgili hadisler
4. Çocuk sevmenin faydaları
5. Yemek adabı ile ilgili hadisler
6. Yemek adabının kuralları
7. Oturma adabı ile ilgili hadisler
8. Oturma adabının kuralları¹⁷⁶

2.7.3. Yedinci Sınıf İslam Âdâbı Dersi

a. İslam Âdâbı

1. Edebin tarifi
2. Edebin önemi ve manisi
3. İnsanlar ve edep arasındaki farkları
4. Edebin işaretleri ve etkileri
5. Mezhebi ve millî edep
6. Peygamberlerin âdâbı
7. İmamların
8. Edepsizliğin karşısında, edepli olmak

b. Edebin ele getirme yolları

---

¹⁷⁶ Hadis-i Şerif-i Sıf-ı Haftum,(Hadis Dersi, Yedinci Sınıf) Kabil, 1386/2008, s. 1-48.

1. Dinî kitapları saygıyla ele almak
2. Âlimler ve büyüklere karşı saygılı tavırda bulunmak
3. Aile karşı edepli davranmak

c. Kişilik âdâbı

1. Toplumun temizliği
2. Kendisine yetişmek (saç, sakal, elbise vs. düzgün ve temiz olmak)
3. Yemek içmek âdâbı
4. Oturmak, yürümek, mescide girmek, Kur'an okumak vs. bütün bunları ayet ve hadislere göre yapma âdâbı.

d. Toplum âdâbı

1. Selam vermenin âdâbı
2. Selamın cevabını vermenin âdâbı
3. Güzel konuşmak
4. Birbirinin halini sormak
5. Birisi konuşurken, konuşmasını bölmeden dinlemek
6. İyiliğe emir etmek, kötülükten korumak
7. Tebliğ etmek
8. Mizahta edepli olmak
10. Komşularla edepli davranmak

a. Eğitim ve öğretimin Âdâbı

1. Faydalı bilgileri okumak
2. Zamanın önemini bilmek
3. Kitaba saygı göstermek

2.1.8. Sekizinci Sınıf Din Eğitim Müfredatı

Sekizinci sınıfta okutulan dinî eğitim ve öğretim (Talim ve Terbiye-i Dinî) dersi kitaplarının içindekileri şöyledir: ¹⁷⁷

a. İman

1. Allah'a iman
2. Meleklerle iman
3. Semavî kitaplara iman

¹⁷⁷ Hadis-i Şerif-i Sıf-ı Haşum,(Sekizinci sınıf), s. 1-48.

4. Ahiret gününe iman
  5. Kadere iman
- b. Faiz
1. Faizin haram olması
  2. Faizin hükmü
- c. Kefalet
1. Kefaletin rükünleri
  2. Kefaletin çeşitleri
  3. Kefaletin şartları

2.8.1. Sekizinci Sınıf Hadis Dersi

Bu dersin öğretim programı şöyledir:

- a. Allah sevgisi
1. Allah sevgisi ile ilgili hadisler
  2. Allah sevgisinin faziletleri
- b. Peygamber sevgisi
1. Peygamber sevgisi ile ilgili hadisler
  2. Peygamber sevgisinin faziletleri
- c. Kalp ve dış temizliğinin faziletleri
1. Kalp temizliği ile ilgili hadisler
  2. Kalp temizliğinin faziletleri ve faydaları
  3. Dış temizliği ile ilgili hadisler
  4. Dış temizliğinin faydaları
  5. Cömertlikle ilgili hadisler
  6. Cömertliğin İslam dinindeki yeri
- d. Selamlaşma âdâbı, kötülüğü iyilikle karşılanması
1. Selamlaşma ile ilgili hadisler
  2. Selamlaşmanın hükmü
  3. Selamlaşmanın faydaları
  4. Kötülük ve iyilikle ilgili hadisler
  5. Kötülük ve zulme karşı sabırlı olmak

6. İyilik yapmanın faziletler¹⁷⁸

2.8.2. Sekizinci Sınıf İslam Ââbı Dersi

Bu dersin öğretim programı şöyledir.

a. İslam Âdâbı

1. Edebin tarifi
2. Edebin önemi ve manisi
3. İnsanlar ve edep arasındaki farkları
4. Edebin işaretleri ve etkileri
5. Mezhebi ve millî edep
6. Peygamberlerin âdâbı
7. İmamların
8. Edepsizliğin karşısında, edepli olmak

b. Edebin ele getirme yolları

1. Dinî kitapları saygıyla ele almak
2. Âlimler ve büyüklere karşı saygılı tavırda bulunmak
3. Aile karşı edepli davranmak

c. Kişilik âdâbı

1. Toplumun temizliği
2. Kendisine yetişmek (saç, sakal, elbise vs. düzgün ve temiz olmak)
3. Yemek içmek âdâbı
4. Oturmak, yürümek, mescide girmek, Kur'an okumak vs. bütün bunları ayet ve hadislere göre yapma âdâbı.

d. Toplum âdâbı

1. Selam vermenin âdâbı
2. Selamın cevabını vermenin âdâbı
3. Güzel konuşmak
4. Birbirinin halini sormak
5. Birisi konuşurken, konuşmasını bölmeden dinlemek
6. İyiliğe emir etmek, kötülükten korumak
7. Tebliğ etmek

¹⁷⁸ Hadis-i Şerif-i Sıf-ı Haştum,(Sekizinci sınıf), s. 1-48.

8. Mizahta edepli olmak
10. Komşularla edepli davranmak
- a. Eğitim ve öğretimin Âdâbı
  1. Faydalı bilgileri okumak
  2. Zamanın önemini bilmek

Kitaba saygı göstermek

2.9. Dokuzuncu Sınıf Din Eğitim Müfredatı

Dokuzuncu sınıfta okutulan hadis dersi öğretim programı şu şekildedir:

- a. Kur'an-ı Kerim okumanın faziletleri
  1. Kur'an-ı Kerim'in okumasıyla ilgili hadis
  2. Kur'an'ın okuma üslupları
  3. Kur'an-ı Kerim okumanın faydaları
- b. Hasta ziyareti ve kabir ziyareti
  1. Bununla ilgili hadisler
  2. İslam'da hasta ziyaretinin önemi
  3. Kabir ziyaretiyle ilgili hadisler
  4. Kabir ziyaretinin âdâbı
  5. Kabir ziyaretinin olumlu ve olumsuz yönleri
- c. İnsanların Birbirlerine Acıma Duygusu, Ahlak
  1. İslam dininin kardeşlik dini olmasıyla ilgili hadisler
  2. "Müslümanlar birbirleriyle kardeşirler", hakkında bilgi
  3. Ahlak ile ilgili hadisler
  4. Ahlaklı olmanın faziletleri

2.9.1. Dokuzuncu Sınıf Dinî Dersi

(Talim ve Terbiye-i Dinî); Bu kitabın içindeki önemli konular şu şekildedir.

- a. İman
  1. İmanın tarifi
  2. İmanla İslam arasındaki farklar
  3. Allah'ın varlığı ile ilgili deliller

4. Fikri delil
5. Kur'an'î delil
6. Kelamî delil

b. Nikâh

1. Nikâh şartları
2. Nikâh hükmü
3. Nikâh çeşitleri

c. Ahlak

1. Saygı ve sevgi
2. Sabretmek
3. Affetmek
4. Konuşma âdâbı
5. Yürüme âdâbı
6. Misafire saygı
7. Komşuya saygı

2.10. Onuncu Sınıf Din Eğitim Müfredatı

Lise döneminde ağırlıklı olarak ders kitapları tefsir ve fıkhıdır. Tefsir dersinde okutulan ders müfredatı şöyledir:

a. Tefsir

1. Tefsir tarifi
2. Kur'an-ı Kerim'den birkaç ayetin tercüme ve tefsiri edilmesi
3. Kur'an-ı Kerim'in nasıl okunması
4. Kur'an-ı Kerim'in tutma âdâbı
5. Kur'an-ı Kerim'in okuma âdâbı

b. Fatıha ve Bakara surelerin tercüme ve tefsiri

1. Fatıha suresinin isimleri
2. Fatıha suresinin tercüme ve tefsiri
3. Fatıha suresinin nazil olduğu yer ve onun hükmü
4. Bakara suresinin nazil olduğu yer ve onun sebepleri
5. Bakara suresinin tercüme ve tefsiri
6. Bakara suresinin hükümleri

c. Kâria, Tekâsür, Asr, Nas surelerine kadar yaklaşık on iki surenin tercüme, tefsir, hükümleri ve nazil olduğu yeri hakkında bilgi.

2.11. On Birinci Sınıf Din Eğitim Müfredatı

On birinci sınıf tefsir dersinin içeriği şu şekildedir:

1. Allah'a iman ile ilgili ayetler
2. Ayetlerin tercüme ve tefsiri
3. Tövbeyle ilgili ayet, tercümesi ve tefsiri
4. Yetimin hakkı ile ilgili ayet, tercümesi ve tefsiri
5. Nikâh ile ilgili ayet, tercümesi ve tefsiri
6. Nikâhın faziletleri
7. Nikâhın hükümleri ve faydaları
8. İlimle ilgili ayet, tercümesi ve tefsiri
9. Hz. Âdem hakkında bilgi; ondan sonra gelen peygamberlerin hikâyeleri
10. Hz. Nuh ve gemisi
11. Hz. Davud'un hikâyesi
12. Hz. Süleyman'ın hikâyesi¹⁷⁹

2.12. On İkinci Sınıf Din Eğitim Müfredatı

On ikinci sınıf akaid dersinin muhtevası şu şekildedir:

a. Tevhid ilimi

1. Tevhid ilminin sıfatları, farz olması ve faziletleri
2. Allah'ın tek oluşu ile ilgili ayetler, tercümesi ve tefsiri
3. Hz. İbrahim'le Nemrut tartışması konusu, onunla ilgili ayetlerin tercüme ve tefsiri
4. Hz. Musa ile Allah'ın konuşması, onunla ilgili ayetlerin tercüme ve tefsiri

b. İman ve İslam

1. İman ve İslam'ın tarifi, hükmü ve onunla ilgili ayetlerin tercüme ve tefsiri
2. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Peygamberliği, onunla ilgili ayetlerin tercüme ve tefsiri
3. Miraç hikâyesi, onunla ilgili ayetler ve hadislerin tercüme ve tefsiri

¹⁷⁹ Tefsir-i Şerif-i Sınıf-i yazdahum, (On birinci sınıf) Kabil, 1386/2008, s. 1-81.

c. Günah

1. Günahın tarifi ve onun çeşitleri¹⁸⁰

Afganistan’da günümüzde medreselerin ders programına bakacak olursak, din eğitiminin yanında başka ders kitapları da okutulmaktadır. Bu ders kitaplardan birkaçının başlıkları şu şekildedir:

2.13. Ebu Süleyman Dârü’l-ulûmunun 13. Sınıf İkinci Dönemde Okutulan Psikoloji Ders Programı:

a. Toplumun tanıma yolları

1. Toplumun tarif ve tanıtımı
2. Toplumun tanıma amacı
3. Toplumun tanıma yolları ve onun önemi
4. Sosyal patoloji teorileri
5. Ekonomik teoriler
6. Psikoloji teoriler
7. Sosyoloji teoriler

b. Toplumsal sorunların nedenleri

1. Kişisel faktörler
2. Bireysel faktörler
3. Sosyal faktörler
4. Sosyal patoloji

c. Hırsızlık

1. Hırsızlığın tarifi
2. Hırsızlığın nedenleri
3. Biyolojik nedenleri
4. Psikolojik ve duygusal nedenleri
5. Sosyal ve ekonomik nedenleri
6. Toplumda hırsızlığı azaltmak için önerilen yol ve yöntemler

¹⁸⁰ Akaid-i Şerif-i Sınıf-i devzdehum , (On ikinci sınıf) Kabil, 1386/2008, s. 1-81.

d. Boşanma

1. Boşanmanın tanımı
2. Boşanmanın nedenleri
3. Boşanmanın sonuçları
4. Boşanmanın boyutları
5. Boşanmayı önleme yolları

e. İntihar

1. İntiharın tanımı
2. İntiharın nedenleri
3. İntiharın türleri
4. İntiharı önleme stratejileri

f. Evden kaçmak

1. Tanımı
2. Türleri
3. Nedenleri
4. Evden kaçma faktörlerinin açıklaması
5. Kaçmanın sonucu (kızlar için)
6. Etkili yolları

g. Göçmenlik

1. Göçmenin tanımı
2. Göçmenin türleri
3. Patoloji göç
4. Göçmenlik sonucu

h. Yoksulluk

1. Yoksulluğun tanımı
2. Yoksulluğun nedenleri
3. Yoksulluğun ölçümü

i. Şiddet

1. Şiddetin tarifi
2. Şiddetin töreleri
3. Şiddetin teorisi
4. Şiddetten çıktığı şeyler
5. Şiddetin kontrol edecek yolları

j. Narkotik

1. Narkotiğin tarifi
2. Narkotiği türleri
3. Narkotiğin eziyeti
4. Narkotikle nasıl başa çıkma yolları

Tablo 11. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 7. sınıf ders programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	قرآن کریم	Kur'an-ı Kerim	7
2	فقه	Fıkıh	4
3	عقاید	Akaid	2
4	صرف	Sarf	4
5	نحو	Nahve	4
6	آداب اسلامی	İsalmî Eğitimi	2
7	ادبیات دری	Deri Edebiyatı	3
8	ادبیات پشتو	Peştuca	2
9	عربی	Arapça	2
10	ساینس	Fen Bilgisi	1
11	اجتماعیات	Sosyoloji	1

12	ریاضی	Matematik	2
13	تربیت بدنی	Beden eğitimi	1
14	انگلیسی	İngilizce	1
15	مجموعه درس در یک هفته	Haftalık ders toplamı	36

Tablo 12. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 8. sınıf ders programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftada Ders Sayısı
1	تفسیر	Tefsir	6
2	فقه	Fıkıh	3
3	عقاید	Akaid	3
4	صرف	Sarf	4
5	نحو	Nahve	4
6	آداب اسلامی	İslamî Eğitimi	2
7	ادبیات دری	Deri Edebiyatı	2
8	ادبیات پشتو	Peştuca	2
9	عربی	Arapça	2
10	ساینس	Fen Bilgisi	1
11	اجتماعیات	Sosyoloji	1
12	ریاضی	Matematik	2
13	اصول حدیث	Usulü Hadis	2
14	تربیت بدنی	Beden eğitimi	1

15	انگلیسی	İngilizce	1
16	مجموعه درس یک هفته	Toplam haftanın dersi	36

Tablo 13. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 9. sınıf ders programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	تفسیر	Tefsir	4
2	فقه	Fıkıh	2
3	عقاید	Akaid	2
4	صرف	Sarf	3
5	نحو	Nahve	3
6	حدیث	Hadis	4
7	اصول فقه	Fıkıh Usulü	2
8	منطق	Mantık	2
9	بلاغت	Belagat	3
10	عربی	Arapça	2
11	ادبیات دری	Deri Edebiyatı	2
12	ادبیات پشتو	Peştuca	2
13	ساینس	Fen Bilgisi	1
14	اجتماعیات	Sosyoloji	1
15	ریاضی	Matematik	1
16	تربیت بدنی	Beden eğitimi	1

17	انگلیسی	İngilizce	1
16	مجموعه درس یک هفته	Toplam haftanın dersi	36

Tablo 14. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 10. sınıf ders programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	تفسیر	Tefsir	5
2	حدیث	Hadis	3
3	عقاید	Akaid	3
4	فقه	Fıkıh	3
5	اصول فقه	Fıkıh Usulü	2
6	اصول حدیث	Hadis Usulü	2
7	منطق	Mantık	2
8	بلاغت	Belagat	2
9	فرائض (میراث)	Miras Farzları	2
10	تاریخ	Tarih	2
11	نحو	Nahve	3
12	ادبیات دری	Deri Edebiyatı	2
13	ادبیات پشتو	Peştuca	2
14	انگلیسی	İngilizce	1
15	اجتماعیات	Sosyoloji	1
16	ساینس	Fen Bilgisi	1

16	مجموعه درس يك هفته	Toplam haftanın dersi	36
----	--------------------	-----------------------	----

Tablo 15. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 11. sınıf ders programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	تفسير	Tefsir	5
2	حديث	Hadis	4
3	فقه	Fıkıh	3
4	اصول فقه	Fıkıh Usulü	2
5	فرايض (ميراث)	Miras Farzları	3
6	بلاغت	Belagat	2
7	نحو	Nahve	4
8	تاريخ	Tarih	2
9	منطق	Mantık	2
10	سيرت النبي (ص)	Siyer	2
11	ادبيات دری	Deri Edebiyatı	2
12	ادبيات پښتو	Peştuca	2
13	انگلیسی	İngilizce	1
14	اجتماعیات	Sosyoloji	1
15	ساینس	Fen Bilgisi	1
16	مجموعه درس يك هفته	Toplam haftanın dersi	36

Tablo 16. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 12. sınıf ders programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	تفسیر	Tefsir	4
2	حدیث	Hadis	3
3	اصول تفسیر	Tefsir Usulü	2
4	فقه	Fıkıh	3
5	اصول فقه	Fıkıh Usulü	3
6	فرايض (میراث)	Miras Farzları	2
7	تاریخ	Tarih	2
8	بلاغت	Belagat	2
9	نحو	Nahve	4
10	منطق	Mantık	2
11	سیرت النبی (ص)	Siyer	2
12	ادبیات دری	Deri Edebiyatı	2
13	ادبیات پشتو	Peştuca	2
14	انگلیسی	İngilizce	1
15	اجتماعیات	Sosyoloji	1
16	ساینس	Fen Bilgisi	1
17	مجموعه درس یک هفته	Toplam haftanın dersi	36

Tablo 17. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 12. sınıf ilk dönem ders programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	تفسير	Tefsir	6
2	حدیث	Hadis	4
3	فقه	Fıkıh	5
4	اصول فقه	Fıkıh Usulü	4
5	حکمت	Hikmet (Felsefe)	2
6	اصول تدریس	Öğretim Metodları	1
7	تاریخ	Tarih	2
8	بلاغت	Belagat	1
9	عربی	Arapça	3
10	عقاید	Akaid	3
11	منطق	Mantık	3
12	ادبیات پشتو	Peştuca	1
13	روانشناسی	Psikoloji	1
14	مجموعه درس یک هفته	Toplam haftanın dersi	36

Tablo 18. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 13. sınıf ikinci dönem ders programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	تفسير	Tefsir	6

2	حدیث	Hadis	4
3	فقہ	Fıkıh	6
4	اصول فقہ	Fıkıh Usulü	3
5	حکمت	Hikmet (Felsefe)	2
6	روانشناسی	Psikoloji	1
7	تاریخ	Tarih	2
8	صرف	Sarf	3
9	عربی	Arapça	3
10	قواعد فقہی	Fıkıh Kaideleri	2
11	منطق	Mantık	2
12	ادبیات پشتو	Peştuca	1
13	اصول تدریس	Öğretim Metodları	1
14	مجموعه درس یک هفته	Toplam haftanın dersi	36

Tablo 19. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 14. sınıf ilk dönem ders programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	تفسیر	Tefsir	6
2	حدیث	Hadis	4
3	فقہ	Fıkıh	3
4	اصول فقہ	Fıkıh Usulü	1

5	عربی	Arapça	2
6	اصول فن وخط	Fen ve hat Usulü	1
7	حکمت	Hikmet (Felsefe)	2
8	تاریخ	Tarih	1
9	قواعد فقهی	Fıkıh Kaideleri	2
10	عقاید	Akaid	3
11	فلسفه	Felsefe	1
12	ادبیات دری	Deri Edebiyatı	1
13	اداره تربیتی	Eğitim Bölümü	1
14	اصول تدریس	Öğretim Metodları	1
15	مجموعه درس یک هفته	Toplam haftanın dersi	36

Tablo 20. Ebu Süleyman Dârü'l-ulûmunun 14. sınıf ilk dönem ders programı

No	Dersler (Farsça)	Dersler (Türkçe)	Haftalık Ders Saati
1	تفسیر	Tefsir	5
2	حدیث	Hadis	4
3	فقه	Fıkıh	4
4	اصول فقه	Fıkıh Usulü	3
5	عربی	Arapça	2
6	اصول دعوت	Davet Usulü	2
7	حکمت	Hikmet (Felsefe)	2

8	تاریخ	Tarih	2
9	قواعد فقهی	Fıkıh Kaideleri	2
10	عقاید	Akaid	2
11	فلسفه	Felsefe	2
12	ادبیات دری	Deri Edebiyatı	2
13	روانشناسی	Psikolojisi	2
14	اصول تدریس	Öğretim Metodları	2
15	مجموعه درس یک هفته	Toplam haftanın dersi	36

SONUÇ

Din, bir toplumun ahlakını, tarihini, siyasi, sosyal ve kültürel yapısını etkileyen ve yönlendiren önemli bir faktördür. Afganistan etnik yapısı itibarı ile farklı milletlerin yaşadığı bir ülkedir. Dolayısıyla çok çeşitli bir sosyokültürel yapıya sahiptir. Toplumun ortak noktasını ise büyük ölçüde din teşkil etmektedir. Afganistan jeopolitik konumu itibarı ile stratejik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda tarih boyunca pek çok bölgesel güçlerin istilasına uğramıştır. Afganistan İslam dinini kabul ettikten sonra ilim ve irfan alanında önemli gelişmeler sağlamıştır. Ancak ardı arkası kesilmeyen savaşlar nedeniyle ilmî gelişmeler sürdürülememiştir. Özellikle de son çeyrek asrını savaşlarla geçiren Afganistan'da maarif sistemi niteliksel ve niceliksel anlamda büyük zararlar görmüştür. Eğitim sistemi, özellikle de medrese din eğitim-öğretimi geleneksel yapıyı kıramamış kendini yenileyememiştir.

Afganistan Maarif ve Yükseköğretim Bakanlığı'nın genel hedeflerinin başında, nesillerin İslam dininin inanç esaslarına göre yetiştirilmesi gelmektedir. Bu bağlamda Afganistan'ın bütün eğitim-öğretim kademelerinde din eğitim-öğretimi yapılmaktadır. Din eğitim-öğretimi, eğitim kurumlarının yapısı ve amaçlarına göre programlarda farklı, şekillerde yer almaktadır. Şöyle ki; din eğitimi, bazı eğitim kurumlarının programlarında, sadece "din dersi" şeklinde yer alırken, sadece din eğitim-öğretiminin yapıldığı eğitim kurumları da vardır. Bunlar medreseler ve camilerdir.

Medreselerin genel hedefleri başında ise İslam inancı, ahlakı ve ilmini öğretmek ve davranış haline getirmektir. Medreselerin rehabilitasyonu için öneriler sunulmaktadır: Bireyin yeteneklerinin geliştirilmesini sağlayacak bir müfredat; İslamî ilimlerin ve mezhebi ritüellerin tebliğ ve irşat yoluyla yayılmasının öğretilmesini kazandırmak (pedagojik formasyon); dârü'l-huffazlar için din eğitimi öğretmeni yetiştirmek; kamu hukukunu sağlayan (Adalet Bakanlığı, Yargı organları) kurumlara eleman yetiştirmek; öğrencileri yüksek öğretime hazırlamak gibi konular bu öneriler arasındadır.

Afganistan'da dinî eğitim kurumları, yaygın ve örgün olmak üzere ikiye ayrılır. Yaygın dinî eğitim veren kurumlar, halk tarafından sosyal dayanışma yoluyla açılan ve finanse edilen Kur'an kursları, medreseler ve camilerdir. Örgün dinî eğitim kurumları ise, Maarif ve Yükseköğretim Bakanlıklarına bağlı dârü'l-ülûmlar, dârü'l-huffazlar, medreseler ve İlahiyat fakülteleridir.

Afganistan’da din eğitimi önce mescit ve camilerde başlamış, sonra gayri resmî medreseler ve daha sonra da resmî medreseler kurularak din eğitimi devam etmiştir.¹⁸¹

Afganistan’da İslâmî ilimlerin öğretildiği resmî kurumların en yüksek basamağı üniversitelerin İlahiyat (Şeriât) Fakülteleridir. Bu fakültelerde iki değişik ders programı uygulanmaktadır; bunlardan birincisi olan *Ta’limât-ı İslamî* bölümünün açılmasıyla düz lise mezunlarına genelde kız öğrencilerine bu fakülteye girme şansı verilmiştir. Şeriât fakültelerin Ta’limât-ı İslamî bölümünde ağırlıklı olarak klasik kitaplar okutulmaktadır. Dolayısıyla Ta’limât-ı İslamî bölümünde daha fazla üniversite hocaları, din görevlileri vs. yetiştirilmektedir. İkinci bölüm *Fıkıh ve Kanun* bölümünden ibarettir. Bu bölüme dinî medreselerden mezun olan öğrenciler alınmaktadırlar. Fıkıh ve Kanun bölümünde klasik bazı kitaplarla beraber ağırlıklı olarak beşeri ve modern hukuka ağırlık verilmektedir. Fıkıh ve Kanun bölümünde kadılar, savcılar ve diğer adli personel yetiştirilmektedir.

Son yıllarda Afganistan Devleti’nin resmî olmayan medreselere verdiği önemin artmasının bir neticesi olarak, medrese müfredatlarında çok büyük bir değişiklik yapılmış durumdadır. Örneğin 2010 yılında bir heyet tarafından hazırlanan ve Afganistan’ın kuzey bölgesindeki büyük medreselerde takip edilen müfredata bakıldığında, ilk altı senede okutulan derslerin %75’e yakını resmî okullarda okutulan derslerle aynı olduğu görülmektedir. 2010 yılında bir heyet tarafından hazırlanıp Afganistan’ın kuzey bölgesindeki birçok medresede takip edilen müfredat, on altı senelik bir programdır. Bu müfredat dört aşamadan oluşmaktadır. Bu programda sekizinci seneden itibaren Tefsir ve Hadis dersleri okutulmaya başlar ve on beşinci senenin sonuna kadar Tefsir Usûlü ve Hadis Usûlü ile ilgili olarak, “Tefsir-i Celaleyn” “Tefsir Kabili” “Kırk Hadis”, “Riyâzü’s- Salihîn”, “Mişkâtü’l-Mesâbih” “İmam Mâlik’in Muvattâ’ı”, “Şerhu Meâni’l-Âsâr”, “Mustalahu’l-Hadis”, “Tedrîbu’r-Râvî” vb. gibi birkaç eser okutulmaktadır. Bu müfredatın on altıncı senesinde tamamen Tefsir ve Hadis öğretilmektedir.

Başka bir tabirle Afganistan’daki resmî olmayan medreselerde, eğitimde son noktası Tefsir ve Hadis’le konuluyor. *Devre-i Tefsir ve Devre-i Hadis* (Tefsir Dönemi ve Hadis Dönemi) diye adlandırılan bu dönemde “Tefsir Celaleyn”, “Tefsiri kabili”, “Kütübü’ Sitte” ile İmam Mâlik’in “Muvattâ’ı okutulmaktadır.

Sonsöz olarak, Afganistan’da medreselerin dinî eğitim ve öğretimin başarılı

¹⁸¹ Cemilurrahman Kamgar, *a,g,e*, s. 13.

olabilmesi için öncelikle medreselerdeki eğitim sisteminin bütün unsurlarıyla birlikte yeniden yapılandırılması gerektiği sonucu çıkarılabilir. Eğitimin kişinin dinî hayatındaki önemini Fowler'ın "İnanç Basamakları Teorisi" isimli kitabındaki muhteşem tespitiyle ifade edecek olursak "her çocuk, eğitim sürecinde mutlaka bir dinî gebelik (religiously pregnant) yaşar".¹⁸² Bu gebelik, kişinin düşünce hayatında, kişilik ve şahsiyetinin inşasında, kendini tamamlama sürecinde silinmez izler bırakır. Kişi, toplumunun kimliği olan kültürü eğitimle kuşanır. Kültürün can damarı ve "varlığın evi olan" dili eğitimle kazanır, ideallerini eğitimle inşa eder. Heidegger'in ifadesiyle "kişi, anne-babasından çok, toplumunun çocuğudur".¹⁸³ Demek ki eğitim, sadece eğitimden ibaret değildir. Eğitim, geleneğin koruyucusu olduğu kadar geleceğin de mimarıdır. İşte bütün bu nedenlerle eğitimdeki reform ve rehabilitasyonlar, hayati önem taşımaktadır. Afganistan'ın geleceği, eğitime verilen önemle ve eğitimin yükselmesiyle doğrudan alakalıdır. Bu nedenle ülkemizin en büyük ihtiyacı, 'geliştirmeye açık alanları tespit ve teşhis edecek düşünürlerin yetiştirilmesinden ve 'İslam'da dinî düşüncenin yeniden inşasından'¹⁸⁴ geçmektedir.

Tarih bize açıkça göstermektedir ki, toplumsal değişimin iki temel yasası vardır; birincisi, insanlar ve toplumlar asla bilgisiz yaşayamaz. İkincisi ise, düşüncenin ölümüyle toplumlar da ölmektedir. Toplumların bilgiye bakışı, kaderlerini kesin olarak değiştirmektedir. O halde Afganistan olarak bilgi ve düşüncenin ya üreticisi ya da tüketicisi olmak durumundayız. Önümüzde başka seçenek yoktur. Umuyoruz ülkemizde özgürlük ve barış ortamı sağlanır, düşünce canlanır, bilginin tüketimine değil, üretimine talip olan nesiller yetişir, Afganistan'ın kaderi değişir, tek dileğimiz ve duamız budur.

---

¹⁸² James Fowler, *İnanç Basamakları Teorisi*, İstanbul 2013, s. 133.

¹⁸³ Martin Heidegger, *Varlık Ve Zaman*, s.38.

¹⁸⁴ Muhammed İkbâl, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası*, Timaş, İstanbul 2016, s. 18.

KAYNAKLAR

- ACAR Abdurrahman, “*Selçuklu Medreseleri ve İslam Kültürü ve Medeniyetine Kazandıkları*”, Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet’e Katkıları Sempozyumu, Isparta, 2007.
- AHMADİ Akbarshah, “*Dini Tarihi ve Sosyolojik Boyutuyla Taliban Hareketi*”, Selçuk Üniversitesi Din Sosyolojisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011.
- ANSAI Beşir Ahmet Hoca, *Afganistan Der Ateş-i Neft*, Meyvand Yayınları, Kabil, 2003.
- ARAI Muhammed İbrahim, *Negah-ı Muhtasarı be Tarih-i Muasır-ı Afganistan*, Kabil, 2001.
- AMAÇ Aziz Muhammed, *Tarihçe-i Muhtasar-ı Talim ve Terbiye-i Cumhuri Afganistan*, İrfan Dergisi, S. 2, Kabil, 1991.
- ARA Altun, “*Gazneliler*”, DİA, İstanbul, 1996.
- Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı “*Guzariş-ı Destaword ha-y Sal-ı 1391 Nizam-ı Maarif-ı Cumhuri-i İslamî Afganistan*”, Kabil, 2013.
- Afganistan Maarif Kanunu, 5. Madde. Milli Eğitim Bakanlığı, Kabil, 2008.
- Afganistan Anayasası, 43. madde, Kabil, 2003.
- Afganistan Eğitim Kanunu, 18. madde, ikinci bendi, Kabil, 2009.
- AYYUBİ Said Abdullah, *Afganistan der yek Nigah, İntişarat-ı Risalet*, Kabil, 2011.
- BUYRUKÇU Ramazan, *Kur’an Kurslarında Din Eğitimi ve Öğretiminin Verimliliği Üzerine Bir Araştırma (Göller Bölgesi Örneği)*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta, 2001.
- BEGZAD Humayun, “*1994’ten Günümüze Kadar Afganistan’da Din Eğitimi*” Necmettin Erbakan Üniversitesi, Din Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2012.

- CLİFORD Meri Luis, *Serzemin ve Merdum-i Afganistan*, (Çev. Murtaza Asa'di), Peşaver, 2003.
- CAN Aydın, *Atatürk Dönemi Türk-Afgan İlişkileri*, 2008.
- DEVLET ABADİ Basir Ahmed, *Şunasname-i Afganistan*, Kum, 1992.
- MAZHARİ Nasiruddin, “*Günümüz Afganistan Medreselerinde Dinî Eğitim*” Isparta, 2013.
- TAŞDEMİRCİ Ersoy, “*Medreselerin Doğuşu Kaynakları ve İlk Zamanları*”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1988.
- EL-MÜDERRİS Abdullatif, *MAHRUS Muhammed*, Meşaihu Belh, Mezar-i Şerif, 1997.
- FOWLER James, *İnanç Basamakları Teorisi*, İstanbul, 2013.
- GUBAR Mir Gulam Muhammed, *Afganistan Der Mesiri Tarih*, Cumhuri Yay, İran 1995.
- HABİBİ Andulhay, *Tarih-i Afganistan ba'd az İslam*, kabil, 1998.
- HAJİ Habibi, *Tarihi Muhtasar-ı Afganistan*, Danış Yayınları, 3. Baskı, Kabil, 1968.
- HAKCU Mir Aka, *Afganistan ve Müdahelat-ı Harici*, Maivand Yayınları, Kabul, 2006.
- HAN İn'amullah, *Bugünkü İslam Devletleri ve Ülkeleri*, (Çev. Osman Keskiöglü), İstanbul, 1996.
- İslâm Öğretimi Lisans Programı Ders Çizelgesi*, Kabil Üniversitesi Şeriât Fakültesi, 2004.
- İKBAL Muhammed, *İslam'da Dinî Düşüncenin Yeniden İnşası*, Timaş, İstanbul, 2016.
- KAMGAR Cemilurrahman, *Kronoloj-i Havadis-i Tarih-i Afganistan*, Kabil, 2008.
- KAMGAR Cemilürrahman, *Peştucadan Farsçaya*, Kabil, 2004.
- KAMALLUDDİN Sahailla, “*Afganistan'da Orta Okul ve Liselerde Din Eğitimi ve Öğretimi*”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2005.

- KHWAJAMİR Mehtarkhan, “*Afganistna’da Din Eğitimi ve Öğretimi*”, İslam Dünyasında Din Eğitimi ve Öğretimi Bildiriler Kitabı, Uluslararası Öğrenci Sempozyumu, Bursa, 2014.
- “Lahiye” Sistem-i Kredit-i Muassısat-ı Tahsilat-ı Ali Afganistan, Yüksek Öğretim Bakanlığı Yayınları, Kabil, 2004.
- Maarif Bakanlığı, Nisab-ı Talimi Maarif-i Afganistan (Afganistan Maarif Bakanlığının Eğitim Planı), Kabil, 2002.
- MİSBAHZADE Said Muhammed Bakır, Tarih-i Siyasi Muhtaser-i Afganistan, Meşhet, 2009.
- MEDEDİ Muhammed Ekber, “Amoziş ve Perveriş ve Merakiz-I İlmi-yi A’hd-I Gazneviyan”, Derleyen, Faryabi Poya, İrfan, 6. Sayının Eki, 1986.
- BAYAT Muhammad Ömer Âlim, *Şibirgan Son Yüzyılda*, Şibirgan, 2007.
- MÜJDE Vehid, *Afganistan ve Peñç Sal Sulta-i Taliban*, Kabil, 2001.
- MUBARİZ A, *Ez Sukut-i Saltanat Ta Zuhur-i Taliban*, Kabil, 2000.
- Metn-i Peş nevis-i Kanun-i Esasi Cedid-i Afganistan, 5. Fasıl, 83. Madde
- MÜLAYİM Selçuk, “*Herat Cuma Camii*”, DİA, İstanbul, 1998.
- Nesab-ı Talim-i Maarif-i Afganistan, C. 1, 2003.
- Nesab-ı Talim-i Maarif-i Afganistan, 2005.
- Nesab-ı Talimi Maarif-i Afganistan, C. 1, 2003.
- Nesab-ı “Marfi Vezaret-i Tahsilat-ı Ali ve Musesat, 2009.
- Nesab-ı Vezaret-ı Tahsilat-ı Ali Teyi Se Sal-i Guzeşte, 2007.
- Nesab-ı Vezaret-ı Tahsilat-ı Ali Teyi Se Sal-i Guzeşte, 2003.
- Nesab-ı Vezaret-ı Tahsilat-ı Ali Teyi Se Sal-i Guzeşte, 2005.
- ÖZTÜRK Cemil, “*Dârülmualimin*”, DİA, İstanbul, 1993.
- PEJEND Ferid, *Coğrafya-ı Tarihi Afganistan*, Meyvend Yayınları, Kabil, 2005.
- REŞİD Ahmed, Taliban, *İslam, Naft ve Bazi-i Buzirgi Naw der Asya-i Miyana*, (Çev. Abdulvodud Zaferi), Kabil, 2008.

SEVİL Filiz, “Eğitimle ilgili Temel Kavramlar” Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Asil Yayınları, Ankara, 2003.

SARAY Mehmet, “Afganistan”, DİA, İstanbul, 1999.

VAROL Mehmet Bahaüddin, “Hulefâ-yi Râşidin Dönemi Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, 2001.

<http://www.mohe.gov.af/?p=public> (05.11.2014).

<http://auaf.edu.af/about/brief-history/> (23.11.2014).

http://bostnews.com/details_dr.php?id=5534&cid=1 (27.11.2014).

<http://www.bugun.com.tr/son-dakika/cumhurbaskani/erdogan-ucakta-haberi/1305685>
(23.11.2014).

<http://moe.gov.af/fa/page/2013>

YESNA, Muhmmad, “Amoziş ve Mrakiz-I Amoziş-I Kişver”, Irfan, 1986.

YAVUZ Selim, “Afganistan ve Dostum”, Hiler Yayınları, Ankara, 2004.

YILMAZ Aliye, *Afganistan’da Kadının Sosyal Statüsü ve Din Eğitimi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2005.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Naqibullah HAİDARİ
Tez Adı	Gününüz Afganistan Medreselerinde Din Eğitimi -Ebu Süleyman Medresesi (Dârü'l-Ulûm-i Ebu Süleyman) Örneği-
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Mehmet Akif KILAVUZ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 17/06/2016

İmza :

